

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA
O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI

KASBIY PEDAGOGIKA

FANI BO'YICHA

Ma`ruzalar matni

Namangan – 2017

Ma`ruzalar matni fanning ishchi o`quv dasturi ishchi o`quv reja va Oliy va o`rta maxsus, kasb-hunar ta'limi yo`nalishlari bo'yicha Muvofiqlashtiruvchi kengashning 2014-yil 10-noyabrdagi 5-son majlis bayoni bilan ma'qullangan o`quv dasturiga muvofiq ishlab chiqildi.

Tuzuvchi:

Akramov X.M. – NamDU, “Kasb ta’limi” kafedrası dotsenti, p.f.n.
Sayfitdinov A.S.- NamDU, “Kasb ta’limi” kafedrası oqituvchisi.

Taqrizchilar:

Raximov I.A. - NamMPI «pedagogika va pedagogik texnologiyalar» kafedrası dotsenti, p.f.n.;

Uluxanov I.T. - NamDU, “Kasb ta’limi” kafedrası dotsenti, f.-m.f.n.

Ma`ruzalar matni "Kasb ta'limi" kafedrasining 201_ yil
"__" _____ " __" - son yig'ilishida muxokamadan o'tgan va fakul'tet kengashida
muxokama qilish uchun tavsiya etilgan.

Kafedra mudiri: _____ I.T.Uluhanov

Ma`ruzalar matni Fizika- matematika fakul'teti kengashida
muxokama etilgan va foydalanishga tavsiya qilingan (201_ yil " __" _____ " __"
-sonli bayonnoma).

Fakultet kengashi raisi: _____ U.Boboxo'jayev

1-Mavzu. Kasbiy pedagogika fanining tarkibiy tuzilishi, asosiy tarmoqlari, fanlar tizimidagi o`rni va boshqa fanlar bilan munosabati. Kasb ta`limi pedagogikasida asosiy tushunchalar

Reja:

1. Kasbiy pedagogika fanining tarkibiy tuzilishi, asosiy tarmoqlari, fanlar tizimidagi o`rni va boshqa fanlar bilan munosabati
2. Kasb ta`limi pedagogikasida asosiy tushunchalar

**Pedagogika kasbiy ta`lim fanining tarmoqlari:** maktabgacha tarbiya pedagogikasi, umumiy pedagogika, pedagogika tarixi, maxsus pedagogika, harbiy pedagogika, kasbiy ta`lim pedagogikasi, ijtimoiy pedagogika, axloq tuzatish, davolash pedagogikasi, solishtirma qiyosiy pedagogika, fanlarni o`qitish metodikasi, hamkorlik pedagogikasi, madaniy-oqartuv pedagogikasi – ma`naviy-ma`rifiy ishlar, injenerlik pedagogikasi, oliy ta`lim pedagogikasi, boshqaruv pedagogikasi, yangi pedagogik ta`lim.

Umumiy pedagogika – maktab yoshidagi o`quvchilarni tarbiyalash va o`qitish haqida baxs yuritadigan fan.

Milliy ta`lim-tarbiyani aks ettiruvchi, davr talablarini o`zida singdirgan pedagogika fanlari (nazariyasi) bo`yicha o`quv darsliklari, xrestomatik adabiyotlar yaratish zarur. Hozirgi kunda Respublikada 100 ga yaqin pedagogika fanlari doktorlari, profesoarlar faoliyat ko`rsatmoqdalar, ana shularning kuchiga tayangan holda, umumiy pedagogika muammolarini tahlil qilib, eng muhimlarini yechish zarur.

Maktabgacha tarbiya pedagogikasi - maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalash muammolari bilan shug`ullanuvchi fan.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning tushuncha, tafakkur, dunyoqarashlarini shakllantiruvchi, ularni fikrlashga o`rgatuvchi, dasrliklarni, qo`llanmalarni yaratib, amaliyotga tadbiq etish muhim pedagogik vazifadir? Buning uchun bolalarning xususiyati (yosh xususiyati, bilim darajasi, qiziqishi ijtimoiy muhiti)ni yaxshi anglash zarur.

Pedagogika tarixi – oʻtmish ajdodlarimizning taʼlim-tarbiya sohasidagi qarashlarini oʻrganuvchi fan.

Oʻtmishda taʼlim-tarbiya qanday boʻlganligi, ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy sharoitlarning oʻzgarishi tufayli pedagogik gʻoyalar, tarbiya ishlarining mazmuni, usullarining yangilanib borganligini, oʻtmishda ijod etgan olimlar: Abu Nasr Farobiy, Ahmad Fargʻoniy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Mirzo Ulugʻbek, Maxmud Qoshgʻariy, YUsuf Xos Xojib, Umar Hayyom, Az-Zamahshariy va boshqa olimlarning pedagogik qarashlari, faoliyatlari natijasidan bilim olish mumkin.

Maxsus pedagogika – pedagogika faqat sogʻlom oʻquvchilarning taʼlim-tarbiyasi bilan emas, balki nogiron bolalar (kar, koʻr, aqli zaif) taʼlim-tarbiyasini ham oʻrganadi. Bunday pedagogikani maxsus pedagogika deb ataladi:

Oligofreno pedagogikasi – aqliy jihatdan orqada qolgan bolalarga taʼlim-tarbiya beradi.

Tiflo pedagogika – koʻr bolalarni tarbiyalaydigan fan.

Surdo pedagogika – kar va soqov bolalarni tarbiyalaydigan fan.

Harbiy pedagogika – armiya sardorlari va askarlarini vatanimizning shon-sharafi va or nomusi uchun yetuk kurashchi, zamonaviy harbiy qurol-yarogʻlardan samarali foydalana oladigan yoshlarni tarbiyalaydigan fan. Bu sohani takomillashtirishda Amir Temur, Mirzo Ulugʻbek hamda umumjahondagi ilgʻor gʻoyalardan unumli foydalanish lozim.

Kasbiy pedagogika – taʼlim-tarbiya oluvchilarga aniq yoʻnalishdagi kasbiy maʼlumotlarni oʻrgatuvchi fan.

Ijtimoiy pedagogika – bolalar va oʻsmirlarning maktabdan tashqari sharoitdagi taʼlim-tarbiyasiga oid masalalarni oʻrganadigan fan.

Ijtimoiy munosabatlar chuqurlashib borayotgan bir sharoitda mazkur pedagogika asoslarini ham nazariy, ham amaliy jihatdan ishlab chiqish zarur. Bu esa, bolalarni boʻsh vaqtlaridan unumli foydalanishlariga imkon yaratadi.

Axloq tuzatish – mehnat pedagogikasi – huquqbuzarlik holatlariga yo'l qo'ygan, jazoni o'tash muassasalaridagi shaxslarni qayta tarbiyalashning nazariy hamda amaliy asoslari to'g'risida ma'lumot beruvchi fan.

Terrorizm va diniy ekstremizm, hududiy ayirmachilik, giyohvandlik muammolarining xalqaro maydonda o'sib borishi ularga qarshi kurashni talab etadi. Bunday sharoitda axloq tuzatish, mehnat pedagogikasi fani o'z vazifasini talab darajasida ado etishi zarur.

Davolanish pedagogikasi – jismoniy jihatdan nogiron bolalarni bevosita ijtimoiy faoliyatga tayyorlash asoslarini o'rgatuvchi fan.

Maxsus tayyorlangan mutaxassislar ishtirokida fan asoslarini, texnika va texnologiyaning rivoji nuqtai nazaridan yaratilishiga erishish maqsadga muvofiq.

Solishtirma qiyosiy pedagogika – jahon mamlakatlari ta'lim-tarbiya tizimlari asosini qiyosiy o'rganadi.

Rivojlangan xorijiy davlatlar ish tarjibasini o'rganib amaliyotga tadbqiq etish, ta'lim tizimining rivojlanishiga asos bo'ladi.

Fanlarni o'qitish metodikasi – har bir fanning mazmunini aniqlab, ketma-ketligini belgilab, tanlangan materiallarni o'rganishning shakl va metodlarini hal etadi. Masalan, fizika, kimyo, biologiya va h.k.

Hamkorlik pedagogikasi – bola tarbiyasi murakkab jarayon. U o'qituvchidan mas'uliyat, tinimsiz izlanishni talab qiladi. Biroq shunday omillar ham borki, ular ham bevosita bola kelajagini belgilash imkoniyatiga qodir. Bu omillardan biri oiladagi tarbiya bo'lsa, ikkinchisi tashqi muhit, ya'ni mahalla-ko'y ta'siri.

Oila muhiti. Jamiyat qurilishining birinchi bosqichi oiladir. Oila a'zolarining o'zaro munosabatlari ijtimoiy muhitni belgilaydi. «Qush uyasida ko'rganini qiladi», degan xalq maqoli oila muhiti mohiyatini ifodalab beradi.

Madaniy-oqartuv pedagogikasi – ma'naviy-ma'rifiy ishlarni boshqarish muammolarini o'rganadi.

Injenerlik pedagogikasi, oliy o'quv yurtlari pedagogikasi; boshqaruv pedagogikasi ham mavjud.

Umumiy o`rta ta`limda ta`lim-tarbiyani yaxshilash uchun muhim pedagogik tadqiqot izlanishlarni amalga oshirish zarur.

Pedagogik izlanishlar. Pedagogika fani muammolarini hal etish uchun quyidagi savollarga javob izlashga to`g`ri keladi:

- Umumiy ta`lim nimani talab qiladi?
- O`quvchilarga yondashish va ularga ta`lim-tarbiya berish yo`llari qanday bo`lishi kerak?

- Pedagogik jarayon qanday bo`lishi lozim?
- Qachon o`qish oson bo`ladi?
- O`qitib tarbiyalash mumkinmi?
- Qanday qilib bolani erkin ijod qilishga o`rgatish mumkin?
- Ta`lim jarayonining tuzilishi qanday bo`lmog`i kerak?
- O`qituvchi kim, uning pozitsiyasi nimadan iborat?
- Darsga qo`yilgan talab va uni amalga oshirish yo`llari nimadan iborat?
- Hozirgi zamon darsi qanday bo`lishi kerak?
- Muomla san`ati qanday bo`lishi kerak?
- YOsh o`qituvchilarga amaliy yordam qandayo bo`lishi kerak?
- O`quvchilarda fuqarolikni qanday shakllantirish lozim?
- O`qituvchilar kasbiy mahoratini takomillashtirishning pedagogik usullari qanday bo`lishi kerak?

- Ilg`or pedagogik tajribalar o`rganilib, umumlashtirilib, amaliyotga joriy etilayaptimi?

- Ilg`or pedagogik tajribani belgilovchi mezon nima?
- Ta`lim jarayonida o`qituvchini o`rni qayerda bo`lmog`i zarur?

O`qituvchiga qanday talablar qo`yiladi?

Pedagogika fani tizimining rivojlanishida bu kabi muammolarga bo`linish quyidagilar bilan izohlanadi:

1. Uzluksiz ta`lim mazmunining takomillashuvi, yaratilayotgan o`quv manbalarining mazmun va sifat jihatdan yuksak daorajada bo`lishiga qo`yilayotgan talablar, maxsus tadqiqot ishlarning olib borilishini talab etadi.

2. Pedagogika fanlari ijtimoiy-madaniy hayot bilan bevosita bog'liq. SHu bois jamiyatda ijtimoiy-madaniy sohalarning barchasiga amalga oshirilayotgan islohotlarni ijobiy yakun toptirish pedagogika fani rivojini ta'minlaydi.

3. Bilimlarni o'rganish, metod va vositalarni ishlab chiqish, shaxs ta'lim-tarbiyasini amalga oshirishdagi imkoniyatlarni kuchaytiradi.

4. Ta'limiy xizmat ko'rsatish bozorini shakllantirish, uning sifatini oshirish, axborotli texnologiya imkoniyatlarini hamda masofadan o'qitishni ta'minlash.

5. Ta'lim jarayonida uzluksiz ravishda mustaqil bilim olishni yo'lga qo'yish.

6. Fanlar mazmunini to'g'ri, to'liq va qiziqarli bo'lishi, uzviylikni ta'minlash.

O'zbekiston Respublikasida kasb ta'limi islohoti. Istiqloлга erishgan mamlakatimizda yuz berayotgan tub o'zgarishlar ta'lim mazmunini davr nuqtai nazaridan yangilashni taqozo etmoqda. Bunday yangilanish O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" asosida amalga oshirilmoqda.

Jumladan, «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» talablari asosida shakllantirilayotgan uzluksiz ta'lim tizimi doirasida kasb ta'limiga alohida o'rin berilishining samarasi sifatida kasb- hunar kollejlari va akademik litseylar tizimi shakllandi.

Bugungi kunda kasbiy pedagogika jahon miqyosida tan olingan eng ilg'or metodlar va yo'nalishlar bilan boyib bormoqda. Ayni vaqtda o'zining keng tadbiqini kutayotgan, fanning boshqa sohalari bilan aloqadorlikda ishlab chiqilgan yangi kontseptsiya va nazariyalar rivojlantirilmoqda.

Kadrlar tayyorlash jarayonidagi kasbiy-malakaviy o'zgarishlar. Kasbiy ta'lim uzoq davr mobaynida har tomonlama rivojlangan shaxsni tarbiyalashga yo'naltirildi, biroq ushbu chora bitiruvchilarning kasbiy mahoratining shakllanish darajasini pasayishi hisobiga amalga oshirildi. Bu holat kasbiy mahorat va layoqatni oshirish, insonning butun umri davomida o'z bilimini takomillashtirib borishi hamda o'z-o'zini tarbiyalash ehtiyojini oshirishga xizmat qilmas edi. Respublika xalq ta'limi tizimida olib borilayotgan islohotlar natijasida kasbiy ta'limni samarali tashkil etish, ishchi kasblariga maxsus tayyorlash, ta'lim oluvchi

shaxsida kasbiy mahorat va layoqat sifatlarini shakllantirish masalalariga alohida e'tibor berilmoqda.

Bu o'rinda kasb ta'limiga bo'lgan e'tiborning ortib borayotganligini quyidagilar bilan izohlash mumkin:

- * ta'lim islohotlari natijasida akadem litsey, kasb-hunar kollejlari va boshqa turdagi o'quv muassasalarining shakllantirishilishi va rivojlanishi;

- * oliy o'quv yurtlarida kasb ta'limini o'qitilishning yo'lga qo'yilayotganligi, bu borada alohida fakul'tet va bo'limlarning tashkil etilishi;

- * kasbiy pedagogikaning boshqa fanlar bilan yanada jipsroq bog'lanib borishi, istiqbolda amalga oshirilishi ko'zda tutilgan bilim sohalari tutashuvida yangi kontseptsiya va nazariyalarning yuzaga kelishi;

- * kasbiy ta'lim muassasalarining aholiga ta'lim xizmatlarini ko'rsatish borasidagi faoliyat turlarining ortib borishi, o'z bazasida tayyor mahsulot ishlab chiqarishning yo'lga qo'yilishi; mehnatni tashkil qilishning ilg'or shakllarini joriy etishi va boshqalar.

Kasbiy ta'limni tashkil etish jarayoni. Kasbiy pedagogika umumiy pedagogika faning tarmog'i sifatida kasbiy - texnik ta'lim tizimining takomillashishi jarayonida shakllanib boradi. U nisbatan yangi fan sohasi sanalib, bugungi kunda ko'plab tushuncha va ma'lumotlar bilan boyib, rivojlanib kelmoqda. Qar qanday fan sohasida bo'lgani kabi kasbiy pedagogika o'z kategoriya, tushuncha, va sifat ko'rsatkichlariga egaki, bular fanning asosini tashkil qiladi.

Kasbiy ta'lim vazifalari:

Kasbiy pedagogika fanining asosiy tushunchalari, uning mazmuni kasbiy ta'limni tashkil etish jarayonida quyidagi vazifalarning bajarilishi uchun xizmat qiladi:

- * o'qituvchilarning yangi, yanada murakkab tadbirlarni amalga oshirish maqsadida o'z kasbiy mahoratlarini oshirishlari uchun sharoit yaratish;

* kasbiy-texnik ta'limning yangi kontsepsiyalarini amalga oshirishning yangi yo'l va vositalarini yo'llarini yaratishga e'tibor qaratish, faol-ijodkor shaxsni tarbiyalash;

* pedagogik bilimlarni egallashga yangicha yondoshuvni yuzaga keltirish;

* ta'lim tarbiyaning yangi, yanada samarali shakl va metodlarini yaratish;

* rivojlanib boruvchi yangi pedagogik jarayonlarni loyihalash, ta'lim oluvchilarning barcha imkoniyatlari va qobiliyatlarini ishga solish uchun sharoit yaratish, kasbiy mahoratni egallashlari uchun sarflanadigan vaqtni qisqartirishga erishish.

Kasbiy pedagogika fanining asosiy tushunchalari. Mustaqillik sharoitida o'sib kelayotgan yosh avlodlar tarbiyasida umuminsoniy qadriyatlarni, umuminsoniy ijobiy xislatlarni rivojlantirishga oid g'oyalar O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.A.Karimov asarlarida va nutqlari, Vazirlar Mahkamasining qarorlarida o'z aksini, tasdig'ini topgan. O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy- iqtisodiy rivojlanishida tutgan o'z yo'li, tamoyillari tarbiya jarayonida hali avvalgi, keksa avlod oldida turmagan yangi masala va muammolarni yechish uchun zarur bo'ladigan xislat va sifatlar shakllantirilishini taqozo etadi.

Kasbiy ta'lim pedagogikasining muxim tushunchalariga to'xtalamiz.

Ma'lumot - o'qitish jarayoni va uning natijasi xisoblanib, o'quvchida bilim, iqtidor va ko'nikmalarning o'zlashtirilganligini, bilish qobiliyati o'sganligi va ular asosida ilmiy dunyokarash, shaxsiy sifatlar shakllanganligini, ularning ijobiy kuchlari va qobiliyatlarining qay darajada rivojlanganligini anglatadi.

Ta'lim - ma'lum maqsadga io'naltirilgan, rejali ravishda amalga oshiriladigan «o'qituvchi - o'quvchi -o'qituvchi» muloqoti bo'lib, uning natijasida o'quvchida ma'lumot, tarbiya va umumiy shakllanish, rivojlanish amalga oshadi. Odamlarning ma'lumoti faqat ta'limninggina natijasi bo'lib qolmay, balki ota-ona va oila tarbiyasi o'z-o'zini tarbiyalash va ommaviy axborot vositalarining (kino, radio, zangon ekran va hokazo) ta'sirida amalga oshiriladi.

Insonning rivojlanishi -tashqi va ichki, boshqariluvchi va boshqarilishiga berilmaydigan omillar tomonidan shaxsning shakllanish jarayonidir.

Maktabdagi o`qitish jarayonida ta`lim, tarbiya va ma`lumot o`zaro mustahkam bog`liq ravishda amalga oshiriladi. O`qituvchi qaysi fanni o`qitishdan qat`i nazar, o`sib kelayotgan avlodga fan asoslarini o`rgatadi, bilimlarni bayon qiladi. SHu materiallarning mazmuniga qarab, tarbiya masalalarini xam hal qiladi, bolalarda ilmiy dunyoqarashni tarkib toptiradi, madaniy xulq-atvor ko`nikmalarini tarbiyalaydi, ularning ongiga ilg`or madaniyatlik printsiplarini singdirib boradi. Demak, ta`lim nazariyasining mavzu baxsi tarbiya va ta`lim masalalaridan tashkil topib, ularning xammasi bir vaqtda, bir jarayonda amalga oshirib boriladi.

O`qitish - o`rgatish - bolalarning maxsus tashkil etiladigan faol mustaqil, bilish - tanish, mehnat, estetik, jismoniy faoliyati bo`lib, tabiiy qobiliyatlarini va psixik jarayonlarini rivojlantirish, tajribalar, ko`nikmalar hamda bilimlarni egallash, o`zlashtirishga yo`naltirilgan faoliyatidir.

Pedagogik faoliyat - estetik, axloqiy, siyosiy, iqtisodiy maqsadlarga muvofiq ravishda yosh avlodni hayotga tayyorlashning aqlan o`ylab ko`rilgan, katta yoshdagilarning ijtimoiy zarur bo`lgan mehnatining o`ziga xos turidir.

Pedagogika printsiplari - ijtimoiy munosabatlarning tekshirilgan amaliy va barqaror yo`nalishlarini o`zida aks ettiradigan nazariy umumlashtiruvchidir. SHuningdek, o`quv-tarbiyaviy jarayonni, bolalarning jismoniy badiiy, ijodiy, mehnat va boshqa har qanday faoliyatiga pedagogik rahbarlikni tashkil etishga bog`liq bo`lgan qonuniy aloqalardir.

Pedagogik tajriba - o`qituvchi tomonidan pedagogikaning printsiplari va amaliy qonunlarini ijodiy va faol ravishda o`zlashtirish xamda real shart-sharoitlarni, bolalarning, bolalar jamoasining, shaxsning o`ziga xosliklarini hisobga olgan holda amaliyotga tatbiq etishidir.

Tarbiyaniig maqsadi - jamiyating alohida bir olingan shaxsga bo`lgan ehtiyojlarini aks ettirish, uning mohiyati, ideal talablarini, o`ziga xosligi va fazilatlarini, hayotga munosabatining, aqliy, jismoniy, axloqiy va estetik rivojlanishini nazariy umumlashtirishdir.

SHaxsning har tomonlama kamolotga etishi - ma`lum bir real tarixiy shart-sharoitlarda amalga oshirish mumkin bo`lgan Qobiliyatlar va iqtidorlarning, uning mohiyatini tashkil etadigan hamma kuchlarining to`liq, va batamom rivojlanishidir.

Pedagogik jarayon - ma`lum bir maqsadga yo`naltirilgan kattalarning pedagogik faoliyati ta`sirida tashkilpy shakllantirilgai va mazmunan boyitilgai hamda tarbiyachining yo`naltiruvchi va olib boruvchi rahbarlik roli -natijasida bolaning o`z-o`zini taraqqiy ettirishidir.

Pedagogik muxit - pedagogik maqsadlarga muvofiq ravishda maxsus tuzilgan shaxslararo munosabatlar sistemasidir.

**Ta`lim va tarbiyani insonparvarlashtirish** - psdagogik diqqat hamda e`tiborning markazida insonning muxim masalasi va muammosi, ya`ni bolalarda inson shaxsiga dunyodagi eng yuqori, bebaho boylik sifatidagi munosabatini shakllantirishdek muhim faoliyat yotadi.

Tarbiya tushunchalari

Aqliy tarbiya - bolalarning ongi va tafakkurini -bilimlar, ongli ko`nikmalar hamda malakalar bilan boyitish. Aqliy kuchlar, sezgilar, ruhiy jarayonlar, iqtidorlar, biluvchanlik maqsadlari, dunyoqarash va faoliyat ozodligini shakllantirish.

Huquqiy tarbiya - huquqiy madaniyatni, o`quvchilarda- qonunga bo`ysunuvchanlik xatti-harakatini shakllantirish.

Politexnik ma`lumot - hozirgi zamon ishlab chikarishini tashkil etishning asosiy printsiplari bilan, chiqindisiz va ekologik toza texnologiya bilan tanishish. SHu bilan birga komp'yuter texnikasi, mexanizatsiyalashtirilgan hamda avtomatlashtirilgan mehnatning hozirgi davrdagi jihozlari bilan ishlash malakasi bilan qurollantirish.

Mehnat tarbiyasi - bolalarni umumiy mehnat bilnmlari va ijtimoiy foydali mehnat malakalari bilanhurollantirish. SHu bilan birga, mehnatssvarlik, mehnat kishisining psixologiyasini rivojlantirish, mulkning har xil shakldagi turlarida mexnatipig xar-xil shakllarini tashkil etish qobiliyatini namoyon etib

muvaffaqiyatga erishish, tadbirkorlik va ijodii yondoshuvni namoyon etish xususiyatlarinnng egasi sifatida shakllantirishdir.

Iqtisodiy tarbiya-o`quvchilarni asosiy iqtisodiy tushunchalar bilan tanishtirish jarayoni bo`lib, ularni ishlab chiqarishni tashkil etish sohasidagi oddiy harakatlar, qilishi lozim bo`ladigai ishlar ko`nikmasi, malakasi bilap, taqsimot va ta`limot bilan, iqtisodiy tafakkurning rivojlanish bilan qurollantirish.

O`zbekiston Respublkasi sotsial-iqtisodiy rivojlainshning asosiy tamoyillarini chuqur o`zlashtirish.

Ekologik tarbiya - o`quvchilarni ekologik (atrofmuxit muxofazasi) bilimlari bilan qurollantirish, shuningdek tabiatga nisbatan axlokiy-estetik, okilona ekologik xatti-harakatlar ko`nikmalarini, ekologik tafakkurini hamda ekologiya uchui faol kurashish qobiliyatlarini shakllantirishdir.

Axloqiy tarbiya - o`quvchilarda umuminsopiy axloqiy printsiplarga sodiq bo`lishdek, jamiyat axloqiy talablari va me`yorlarini hisobga olgan holda o`z xatti-harakatlarini tanlay olish maxoratini, axloqiy tafakkur va kundalik odatdagi axloqiy xatti-xarakatlarinig mustahkam tizimini shakllantirish.

Jismoniy tarbiya - bolaning xamma jismoniy xususiyatlarini: anatomik, fiziologik, asab va boshka sistemalarini xar tomonlama rivojlaitirish, sog`lom xayot kechirishning afzalliklari, shart-sharoitlari, asoslari xamda jismoniy madaniyatning odatdagi zarur elementlarini mustaxkam tarzda shakllaitirish.

Estetik tarbiya-badipy-estetik tafakkurni shakllantirish, real hayotda san`atdagi estetik hodisalar ko`rinishlar, xolatlarni xis qila olish, qabul qila olish, baholay olish qobiliyatlarini shakllantirish shuningdek, ijodiyotda faol ishtirok etish.

Tarbiyalash uslublari (metodlari)- katta yoshdagilar bilan bolalar o`rtasidagi pedagogik, aklan o`ylab ko`rilib, ma`lum maqsadga yo`naltirilgan ta`sirlarining jamiyat tomonidan shart sifatida qo`yilgai usullari bo`lib, bolalik davri, faoliyati, muloqoti, munosabatlarini tashkil etishga yordam beradi, ularning faolligini rag`batlantiruvchi xamda xatti-harakatlarini boshqarish asoslari hmsoblanadi.

Pedagogik muloqot- o`quv-tarbiya jarayoni davomida o`qituvchi (pedagog)ning o`quvchilar bilan kasbiy muloqoti xisoblanadi.

Shaxsning psixologik tarkibiy tuzilishi- insonning psixologik o`ziga xosligini xarakterlaydigan va bir butun tarkibiy tuzilishga umumlashtirilgan shaxsning o`ziga xosligi, hamda fazilatlarining dinamik sistemasidir.

Maqsad - bo`lg`usi natijalar haqida har doim aqlan o`ylab ko`rilgan, rivojlantirilgan xayoliy tasavvurlar.

Sabab - psixologik reallik o`zining aniqligini topadigan zarurat, ehtiyojining predmetidir; ruxiyat va inson faoliyatini uyg`otishga yo`naltirilgan hayoliy tuzilmalari amalga oshirish vositasidir.

Mohirlik - xayotiy tajriba va o`zlashtirilgan bilimlar asosida aniq va ongli ravishda amaliy va nazariy ishlar, xarakatlarni tez bajarishga tayyor ekanlikdir.

Idrok - mazkur muddatda sezgi organlariga ularning bevosita ta`sir etishi davomidagi bir butun xodisalar (o`ziga xosliklarining majmuaviy muvofiq kelishligi) yoki narsalarning inson ongida aks etishidir.

**Kasbga yo`naltirish** - o`quvchining o`z ehtiyojini oqilona cheklaydigan shaxs sifatida kamolotga yetishining pedagogik jarayoni bo`lib, nafaqat pedagogik tashqi ijtimoiy-iqtisodiy, balki psixologik, tibbiy, huquqiy muammo hamdir.

Odob-axloq-shaxsning o`ziga va dunyoga munosabatlariga olib boruvchi xatti-harakatlarining belgilangan, aniqlangan usuli bo`lib, sababiyat, tasavvurlar va qarashlarni o`z ichiga oladi, ya`ni shaxs shakllanishining manbai hisoblanadi.

Umumpedagogik tayyorgarlik- pedagogikaning kategoriyalari va metodologik asoslari xaqidagi bilimlarni shakllantirish, psixologik-pedagogik sezgirlik, kuzatuvchanlik, pedagogik tasavvurlar, tashkilotchilik qobiliyatlari, talabchanlik, odamshavandalik, maqsadga intiluvchanlik, qat`iylilik, vazminlik va o`zini tuta olish, bolalarning, o`spirinlar hamda, yosh yigit-qizlarning yoshiga ko`ra anatom-fiziologik rivojlanishning asosiy qonuniyatlari xaqidagi bilimlarni, o`quvchilarning individual o`ziga xosliklarini, pedagogik ishlar bilan qiziquvchanligini shakllantirishdir.

Professional (kasbiy)-pedagogik mohirlik har xil shart-sharoitlarda pedagogning o'z kasbiy faoliyatini bajarish qobiliyati bo'lib, uning asosida ijtimoiy-siyosiy, umummilliy, maxsus, psixologik-pedagogik, kasbiy-uslubiy bilimlar va malakalarning shakllangan tizimni qo'lga kiritish, o'zlashtirib olish yotadi.

Kasbiy-metodik mohirlik - o'qituvchi, mazkur fanni olib boruvchining mavjud bo'lgan pedagogik va uslubiy bilimlar asosida malakaviy faoliyatini bajara olish qobiliyatidir. SHunday qilib, pedagog ikki turdagi: kasby va malakaviy tayyorgarlikka ega bo'ladi. SHuning uchun o'qituvchining maktabda o'qitayotgan fani yuzasidan malakasiga xamda kasbiga ko'ra xaqli ravishda pedagog deb ataydilar.

Kasbiy pedagogika qonuniyatlari. Kishilik taraqqiyotining ilk bosqichlaridayoq pedagogik faoliyat o'z mavqeiga ega bo'la oldi. Bugungi kunga kelib ilm-fan va ishlab chiqarishning o'zaro bog'liqligini pedagogika fani rivojiga ta'sirini ko'rsatib kelmoqda. Mazkur holat haqida to'laqonli tushunchaga ega bo'lish uchun pedagogik qonuniyatlar mohiyatini bilishimiz lozim bo'ladi. Ular quyidagilardir:

1. Ishlab chiqarish turiga ko'ra ishchilarni muayyan sohaga tayyorlash

Ishlab chiqarish turiga ko'ra o'qitish dasturlari 3 ta yirik guruhga bo'linadi:

1. YAkka holda ishlab chiqarish.
2. Guruh asosida ishlab chiqarish.
3. Ommaviy ravishda ishlab chiqarish.

Ishlab chiqarishning har bir turi o'zining texnik jihatlari va shakllariga egadir. Ishlab chiqarishning qaysi turi bo'lishdan qat'iy nazar bir tsexning o'zida ham 3 ta ishlab chiqarish turi mavjud bo'lishi mumkin.

YAkka holda ishlab chiqarish - o'z xususiyatiga bir qator afzalliklariga ega bo'lib, u yoki bu operatsiyalarni universal uskunalarda uning yaratilishiga mahsulot qo'yiladigan turli talablarni aniq bajarish imkonini beradi. Ishlab chiqarishning bu turi ishchidan, o'lchov asboblari bilan to'g'ri foydalana olishni talab etadi.

Gurux asosida ishlab chiqarish – bu tur yakka holda ishlab chiqarishdan qismangina farq qilib, unda ishlab chiqariladigan mahsulot donalab emas, balki qism - qism tarzida ishlab chiqarildi. Ishlab chiqarilgan har bir mahsulot turi bir nomda va bir xil o'lchamga ega bo'ladi. Qar bir operatsiya alohida-alohida uskunalarda bajariladi. Ishlab chiqarish xizmatini ko'rsatish, ya'ni moslash, sozlash hamda kichik ta'mirlash ishlari maxsus ishchilar zimmasiga yuklatiladi.

Ommaviy ishlab chiqarish mahsulot ishlab chiqarishni operatsiyasini ma'lum o'rinda hamda doimiy ravishda qaytarilishi bilan tavsiflanadi. Uchastka va tsexlardagi asboblarning sifati, ularning tipi, jamlanishi va samaradorligi ishlab chiqarilayotgan mahsulotga mos bo'lishi shart.

Ishchi-mutaxassisning keng miqyosidagi ish modeli. Etuk malakali ishchi-mutaxassis faoliyatining asosiy modeli sifatida ilg'or ishchilarni mehnat faoliyatini misol yoki namuna qilib olishimiz kerak. Ularning malaka va ish qobiliyatlari pedagogik kuzatuv hamda tajriba orqali o'rganiladi. Olingan natijalar asosida mukammal model yaratiladi. Bunday model ishchi-mutaxassislarning shaxsiy sifatlari fikrlash va bilim darajalari, ko'nikma malakalari, ish jarayonida qo'llaniladigan uslub hamda metodlarni aniqlashga yordam beradi. Malakali ishchi-mutaxassis andozasini quyidagi ko'rinishda tasvirlash mumkin:

1. Prognostik (bashoratlash)– oldindan bilish va ish rivojini xarakterlash.

2. Malakaviy – texnik mazmuniga qo'yiladigan talablar.

1. Bu maqsadda maxsus ruxsat etilgan va tasdiqlangan xujjatlar: maqola, ilmiy texnik, axborotlar, turli ilmiy tashkilotlar axborotnomalari, dissertatsiyalar, patent, konferentsiya materiallari va hokazolardan keng foydalaniladi.

2. Ishchilarni malakaviy tayyorlash maqsadida ishlab chiqilgan talab va mazmun. Oldindan tashhislangan ma'lumotlar andozada qayd qilinib, ilmiy ravishda ishchi malakasini oshirishga imkon beradi. SHu bilan birga didaktik bashoratga alohida urg'u berilishi lozim. O'quv rejasi va dasturlarining mukammal yaratilishi va ishchi reja ustida ishlashda tashxisli ma'lumotlar zarur. Ishlab chiqilgan andoza o'quv jarayonida muayyan o'zgarishlarning ro'y berishini e'tirof etadi..

**Bosqichli o`qitish nazariyasi.** Didaktik tizim negizini o`quv tarbiya jarayoni tashkil etib, u o`z navbatida 2 bosqichda tashkil etiladi: a) doimiy; b) dinamik.

Buning asosida o`quv dasturlarini ishlab chiqishning asosiy va maxsus jarayoni, muayyan kasb ta`limiga muvofiq aniq va puxta, shu bilan bir qatorda, o`zaro bog`liqlikda olib boriladi.

**Asosiy o`quv jarayoni** bosqichda o`quvchilar umumiy talablarga javob beruvchi bilim, malaka va ko`nikmalarga ega bo`lib, ular shunday bilim oladilarki, ularning bilim darajalari u ilmiy texnik o`zgarishlar holatiga mos keladi. Umumiy mehnat egallangan bilim-ko`nikma va malakalarga kasbiy bilimlarga asos bo`lib, uning mustahkamligi ishlab o`qitish samaradorligini ta`minlashga olib keladi. Asosiy o`quv jarayonida o`quvchi egallashi lozim bo`lgan bilimlar kelajakdagi ularning faoliyati, mehnat turi va ishlab chiqarishda egallaydigan o`rnini belgilashga xizmat qiladi. Asosiy bilim berish jarayoni maxsus bilim berish negizi bo`lib xizmat qiladi, shuning uchun o`quvchi ko`rsatilgan fanlar nazariy va amaliy mashg`ulotlarini mustahkam egallab bormog`i lozim.

Nazorat savollari:

1. Kasbiy pedagogika fanining tarkibiy tuzilishi haqida aytib bering.
3. Kasbiy pedagogikaning asosiy tarmoqlari nimadan iborat?
4. Bu fanning fanlar tizimidagi o`rni va boshqa fanlar bilan munosabati qanday?
5. Kasb ta`limi pedagogikasida asosiy tushunchalar haqida nimalarni bilasiz?

2-Mavzu. Kasbiy ta`lim qonuniyatlari. Kasb ta`limi jarayoni. Mustaqil O`zbekiston Respublikasi milliy istiqlol mafkurasi va umuminsoniy xislatlar Kasb ta`limi mazmuni Ta`lim mazmunini tanlash printsiplari

Reja:

1. Kasbiy ta`lim qonuniyatlari.
2. Kasb ta`limi jarayoni.
3. Mustaqil O`zbekiston Respublikasi milliy istiqlol mafkurasi va umuminsoniy xislatlar.
4. Kasb ta`limi mazmuni tanlash printsiplari

Kasbiy ta`lim qonuniyatlari.

Ta'limning quyidagi qonunlari mavjud: tarbiyalovchi ta'lim qonuni; xar qanday ta'lim faqat o'qitayotgan, o'qitayotgan va o'rganayotgan ob'yektning ma'lum bir maqsadga yo'naltirilgan o'zaro ta'siri yordamida amalga oshiriladi; ta'lim faqatgina o'qituvchining faoliyati va o'y-fikrlarga muvofiq ravishda o'quvchilarning aktiv faoliyatlari davomida yuz beradi; o'quv jarayoni o'qituvchi hamda o'quvchining maqsadlari muvofiq kelgan holda yuz beradi; aloxida bir shaxsni u yoki bu faoliyatini o'rganishga yo'llash uni ushbu faoliyatga jalb etish orqali erishiladi; ta'limning maqsadi, bilim olishning mazmuni va ta'lim metodlari orasida doimiy bog'liqlik mavjud bo'ladi; ta'limning maqsadi ta'lim mazmunini va metodini belgilab beradi.

Ta'lim jarayoni bilan ijtimoiy tizimlar va shart-sharoitlar orasidagi qonuniy aloqalarni o'rganish imkonini beradigan tizimli-tarkibiy tuzilshini biz ta'lim qonuniyatlarini o'rganish uchun yetakchi metodologik manba, asos deb hisoblaymiz. Keyin esa ta'lim tarkibiga kiradigan o'qitish va o'rganish jarayonlari orasidagi aloqalarni, eng oxirida esa o'quv jarayonining vazifalari, mazmuni, metodlari, shakllari kabi ayrim tarkibiy qismlar orasidagi aloqalarni qarab chiqish lozim.

1. Ta'lim va tarbiya printsiplari. Ta'lim va tarbiya tushunchalari bir-biriga chambarchas bog'liq tushunchalar bo'lganligi sababli pedagogikadagi ta'lim va tarbiya printsiplarini ham birgalikda ko'rib chiqamiz.

Pedagogikada fan sifatida asosiy qoidalar, g'oyalar mavjud. Bu g'oyalar ta'lim samaradorligini, qo'yiladigan talablarning izchilligini ta'minlaydi. Ta'lim va tarbiya printsiplari jamiyat ijtimoiy ehtiyojlaridan kelib chiqib pedagogika nazariyasi va amaliyoti yutuqlariga ko'ra o'zgarib, takomillashib boradi.

Tarixda pedagogika printsiplarini aniqlash bo'yicha turlicha yondoshuvlar mavjud bo'lgan. Masalan: XVI asrda YA.A.Komenskiy ta'lim printsiplarini tabiatga qiyoslab o'rganishni ya'ni, o'quvchilarga tabiat qo'ynida bevosita ta'lim berishni, tabiatda qanday mutanosiblik bo'lsa ta'limda ham xuddi shunday mutanosiblikka erishishni taklif etadi. 17-XVIII asrlarda madaniy jihatlardan mutanosiblikka erishish printsiplari ilgari suriladi. Hozirda ta'limning ilmiylik

printsipi, o'quvchilar imkoniyatlari va yosh xususiyatlarini hisobga olish printsipli, ko'rgazmalilik printsipli, ta'limda muntazamlilik va davomiylik printsipli, ta'limning hayot bilan bog'liqligi, ta'lim jarayonida o'quvchilarning faolligi va ongliligi, ta'lim va tarbiyaning tarbiyaviy xarakteri kabi ko'pgina printsiplari mavjud.

O'zbekiston Respublikasining Prezidenti I. A. Karimov e'lon qilgan bozor iqtisodiyotiga o'tishning tamoyillarini faqat O'zbekiston Respublikasigagina xos mustaqil yo'lini ta'limning barcha jabhalariga singdirish darkor. Buning uchun Respublikamiz sotsial-iqtisodiy rivojlanishga oid ko'rsatkichlar, iqtisodiy yil yakunlariga oid fakt va materllar, yangilik ijodkorlari haqidagi ocherklardan foydalanish yaxlit natijalarga olib keladi.

Ta'limda tushunarlik printsipli. O'qituvchining tarbiyasi sifatidagi asosiy funktsiyalaridan biri fan temalari bo'yicha darslik, dastur, o'quv qo'llanmalari, ilmiy-ommaviy va boshqa adabiyotlarda tarqalib yotgan axborotni to'plab, undan kerakli mazmunni tanlab olib, uni o'quv materialiga ayaltirishdan iborat.

Ta'limda onglilik va aktivlik printsiplinini amalga oshirish ham bilish jarayonining psixologik asoslariga to'la-to'kis tayanadi. Tartib va qoidalar yaxshi o'zlashtirilsada, ayrim hollarda shu bilimlarni bevosita qo'llash jarayonida o'quvchilar qiynalishi mumkin.

O'quvchi

tushunarli bo'lishi uchun kitob va boshqa manbalardagi rasmlarni ko'rsatar ekan o'quvchilarda aktiv munosabat tug'diradi va o'zlashtirshi lozim bo'lgan material to'g'risida idrok xosil qildiradi. Konkret materiallardan olingan taassurot bolalar tafakkurini uyg'otadi.

Ta'lim printsiplarini qarab chiqishni yakunlay turib, faqat ularning bir-birini to'ldirishi, bir-biriga muvofiq bo'lishigina ta'lim turi, vositalari, uslublari, tarkibiy tuzilishi va maqsadlarini muvaffaqiyatli belgilasini ta'kidlab o'tmoqchimiz. U yoki bu printsiptni muxim deb ko'rsatish mumkin emas, chunki bir xil ta'limiy va tarbiyaviy maqsadlarning xal etilishi boshqalarning hisobiga bo'lganligi sababli umumiy samaradorlikning pasayishini keltirib chiqaradi.

Xuddi shuningdek, ayrim printsiplarni etarli darajada baholamaslik ta'lim samaradorligini pasaytiradi, ta'lim printsiplarini yaxlit, mushtarak holda qo'llashgina zamonaviy maktab vazifalarini muvaffa-qiyatli hal etish imkoniyatini yaratadi.

Kasbiy ta'lim jarayonida shaxs rivojlanishining pedagogik shart-sharoitlari. Odam-individ tug'ilishi bilan o'zida insoniy, shaxsiy xislatlarni shakllantira boshlaydi. Ikki va undai ortiq insonlar bilan munosabatda, muloqotda bo'lgan har qanday odamda shaxsiy xislatlar paydo bo'ladi. Demak, xar bir tug'ilgan inson individi- odam. SHaxsiy xislatlarga ega bo'lgan inson endi shaxsga aylana boshlaydi va aylanadi ham. SHaxslar odamlar taqdirini o'zgartira olish doirasiga, hajmiga qarab oddiy va buyuk shaxslarga bo'linadi.

SHaxsning kamolotga erishish ya'ni rivojlanish jarayoni murakkab jarayon bo'lib shaxsning ichki ta'siri va shaxsga ta'sir etuvchi tashqi omillar inson tomonidan boshqarilishi mumkin va unga umuman bog'liq bo'lmasligi mumkin.

SHaxsning rivojlanishi avvalo unda shaxsiy xislatlarning shakllanishi bilan boshlanadi. Rivojlanish o'zida shaxsning jismoniy, aqliy, axloqiy va boshqa xislatlarining takomilini namoyon etadigan jarayon bo'lib, bunday xislatlarning tug'ma, ba'zilar keyinchalik erishilgan bo'ladi.

Maktab yoshlarini xayotga va jamoada mexnat qilishga tayyorlashga, xar bir balog'atga yetmagan yoshlar vakilining shaxs sifatidagi yo'nalishni belgilab boradigan dunyoqarashini shakllantirish uchun jamiyat oldida juda ham mas'uliyatli bo'lib, unda beqiyos buyuk javobgarlik hissi yotadi.

Kasbiy bilish jarayonining psixologiyasi. Bilish jarayonida insonda muayyan faoliyat bilan birga ichki ruhiy faoliyat xam yuz beradi. Bu faoliyat shaxsning ruxiy rivojlanishiga olib keladi. Xo'sh, ta'lim birlamchimi, rivojlanish birlamchim? Bu savolga ko'pchilik psixolog olimlar javob berishga harakat qilishgan. Ko'pchilik olimlarning fikricha ta'lim birlamchi, rivojlanish ikkilamchi, ya'ni har qanday rivojlanish ma'lum darajada to'plangan bilimlarga asoslanadi. Bilimlar majmuasi - ta'lim xajmi jixatidan kengaya boradi. Sifat jixati yaxshilanishi natijasida rivojlanish ham shunga uzviy bog'liq ravishda ro'y beradi.

Albatta, bu ikki qirra orasida juda xam uzviy bogʻlanish mavjud. Taʼlim jarayonida odam mehnat qurollaridan foydalanish koʻnikmalarini egallab oladi. Oʻz-oʻzidan maʼlumki, kishilarning taʼlim mobaynida namoyon boʻladigan ijtimoiy munosabatlari ularning ruhiy faoliyatlari rivojlanishiga olib keladi.

Keyingi yillarda axborot vositalari sifatida kompyuterlar va televidenidan keng foydalanilmoqda. «Axborotlar banki» koʻrsatkichi boʻyicha xozirda xech qanday vosita hisoblash mashinalarga teng kela olmaydi. Bu yerda oʻquvchilar bilan bevosita muloqot sifat auditoriyada oʻrnatilgan guruxiy kompyuterlar bilan oʻqiguvchi pultida joylashgan kompyuter orasida amalga oshirilishi mumkin. Ommaviy axborot vositalarida esa kompyuter butun bir korporatsiya, soha, vazirlik, tuman yoki viloyat hajmida yoki davlatlararo koʻlamda amalga oshirilgan boʻlishi mumkin.

Taʼlim jarayonida oʻqituvchi oʻquvchilarning birgalikdagi yoki oʻquvchilarning aloxida mustaqil oʻquv faoliyatlari bilish jarayonining asosini tashkil etadi. Bulardan tashqari bilimlarni oʻzlashtirishning ichki jarayonlari ham mavjuddir. Shu nuktai nazardan oʻzlashtirish jarayonining psixologik tavsifini quyidagicha tasavvur etish mumkin:

BILISH JARAYONI

Qabul etish (eshitish)	Tushunish	Anglash	Umumlashtirish	Mustahkamlash	Qoʻllash

Qabul etish (eshitish, sezish) oʻquvchi sezgi organlariga taʼsir etadigan hodisalar va "jarayonlarning inson tafakkurida aks etishidir. Qabul etish jarayoniga koʻrish, fikr yurgizish, mulohaza yuritish bilan birga ularning avvalgi tajribalari haqidagi maʼlumotlar ham kiradi. Inson qabul etish jarayonida oʻzining avvalgi bilimlari, amaliy tajribalariga suyanish holda hodisalarning ayrim oʻziga xosliklari, belgilari, shakllari, shu bilan birga oʻqituvchining tovush asosidagi maʼlumoti ham qabul etiladi.

Hozirda dunyo pedagogik jarayonida o'zlashtirish mustaqilligi asosiy o'rinda turadi. Amerika kollej va universitetlarida o'quvchilar shaxsiy aktivligi birinchi o'ringa qo'yiladi. Dars davomida o'quvchilar mustaqil ishlarining hajmi tajribalarni mustaqil ravishda o'tkazish, kuzatishlar, masalalar yechishlar bilan boyitilsa, o'quvchilar hayotga yanada yaxshi tayyorlangan bo'ladilar. Darsda beixtiyor muammoni vaziyatlarni hosil qilish, o'quvchilarni bu vazifalarni yechishdagi aktivligini rag'batlantirish, «yaxshisini oshirib, yomonini, kamchiligini yashirish», o'quvchilarni o'quv qiyinchiliklaridan o'zlari chiqib olish imkoniyatlarini yaratib berish o'qituvchining vazifasidir.

Kasb ta'limi jarayoni.

Pedagogik jarayon mohiyati va tuzilmasi. Pedagogik jarayon o'qituvchi va ta'lim oluvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini amaliyotda qo'llash faoliyatini o'z ichiga qamrab oladi. Kasbiy ta'lim jarayonida **mazmun, o'qish, o'qitish, tarbiyalash** asosiy bog'lovchi komponentdir.

O'qish tizimli va asoslangan o'quv faoliyati bo'lib, ta'lim oluvchi tomonidan bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishda o'quv jarayoni o'ziga xos o'rin tutadi.

Anglash murakkab, rivojlanuvchi jarayondir. Xis-tuyg'u va bilimlarni qabul qilish jarayonida ta'lim oluvchi obyektiv xaqiqatni anglaydi, u yoki bu predmet yoki jarayon to'g'risida taassurotga ega bo'ladi.

Ta'lim oluvchining xarakteri va faolligi rivojlanishi darajalari turlichadir. Agarda ta'lim oluvchilar faoliyati passiv bo'lsa, o'qitish jarayonini amalga oshirib bo'lmaydi.

1. Ta'lim oluvchining bilimlarni qabul qilish faolligi uning shaxs sifatida shakllantirishiga ham ta'sir ko'rsatadi. O'quvchida o'z-o'ziga munosabati mehnatiga, boshqa shaxslarga, jamiyatga, ishlab chiqarishga, atrof muxitga ham shakllantirib boradi.

2. Pedagogik jarayonning muhim spesifik sharoitlari. Oliy o`quv yurtlarida o`qitishning muhim spesifik shartlaridan biri - bu amaliy o`qitishdir. Amaliy o`qitish ta`limning muhim komponentlaridan biridir. O`qitish jarayoni amaliyotidan tubdan farq qiladi, chunki ishlab chiqarishdagi o`qitish uslubining asosiy maqsadi ta`lim oluvchining mahkum bir kasbga yo`naltirish va shakllantirishdan iborat.

O`qitish sistemada o`zaro aloqadorlik

O`qitish jarayonini metodlar nuqtai nazaridan ko`rib chiqish lozim. Agar o`qish jarayoni ta`lim oluvchilarning o`zlashtirish qobiliyatlarini xisobga olmasdan tashkil etilsa, unday holda o`qitish jarayoni samarasiz bo`ladi.

O`qitish jarayonining muhim komponenti

Beriladigan bilim mazmuni o`quv dasturi, davlat ta`lim standartida ko`rsatilgan bo`lib, uning tarkibini ijtimoiy maqsad, davlat buyurtmasi, pedagogik tizimining aniq maqsadlari belgilaydi. Pedagogik jarayonning faqat ta`limning mazmunlilikigagina emas, balki uning qonuniyligiga ham ta`sir ko`rsatadi, chunonchi,

a) pedagogik jarayon sharoitiga qarab mazmun belgilanmasa, ta`lim oluvchilarning o`zlashtirishlari qiyin kechadi hamda pedagogik jarayon bilan amaliyotiy sharoit o`rtasidagi bog`liqlik yo`qoladi.

b) guruhning shaxsiy imkoniyatidan kelib chiqib o`qituvchi dasturga mantiqiy o`zgartirishlar kiritishi mumkin, biroq bunday holda ham pedagogik jarayonning o`zaro bog`liqligi buzilmasligiga e`tibor berishi kerak. O`quv jarayonining sifati butun pedagogik jarayon samaradorligiga bog`liq.

Pedagogik jarayonning rivojlantiruvchanlik funktsiyasi

Berilayotgan bilimlarni o`zlashtirish o`quv dasturida qayd qilingan ta`lim oluvchilar aqliy, fikrlash qobiliyatini rivojlantirish borasidagi harakatlar ularning o`zlari tomonidan ham amalga oshirilishi lozim.

**Ta`lim oluvchilarni rivojlantirish** – bu pedagogik jarayon natijasidir o`qish rivojlanishning garovi bo`lib, fikriy, aqliy rivojlanish bilan birga faoliyatning ham rivojlanishiga olib keladi.

Kasbiy ta'lim tamoyillari. Umumdidaktik tamoyillar bilan pedagogik jarayon qonunlari o'zaro aloqada bo'lib, mazkur aloqa o'zining spetsifik xususiyatlariga egadir. Ularning asosiyliklarini ko'rib chiqamiz.

Politeknik tamoyil Politeknik bilim zamonaviy ishlab chiqarish tizimining ilmiy asoslarini egallashni nazarda tutib, shu bilimlar asosida umumkasbiy politeknik va maxsus bilimlar shakllantiriladi.

Politeknik tamoyillarni o'qitishda quyidagi shartlarga amal qilish lozim.

- a) Asosiy yo'nalishdagi rivojlangan texnika va ilmiy o'qitish
- b) Bir-biri bilan o'zaro bog'langan o'quv materiallari tizimini tashkil etish.
- v) O'rganilayotgan fan asoslari borasidagi bilimlarni amaliyotda qo'llash.
- g) Ta'lim berishda ta'lim oluvchilarning yosh xususiyatlarini inobatga olish.
- d) Ta'lim oluvchilar qiziqishlarini qondirish.
- e) Kasbiy bilim berish umum ta'lim bilimlariga tayanish.
- j) O'quv materialining turg'un bo'lishiga erishish.
- z) O'quv mavzularining ketma-ketligiga erishish.

Amaliyot va nazariyaning o'zaro bog'liqligi tamoyili.

O'quv jarayonida nazariy va amaliy bilimning o'zaro aloqadorligiga tayanish va o'quv predmetining asosiy maqsadi o'zlashtirilgan bilimlarni amaliyotda qo'llash quyidagi shartlarga amal qilishga bog'liq.

- a) nazariy bilimlarning amaliyotda sinallishi.
- b) ixtiyoriy ish jarayonida sohaviy bilimlarning qo'llanilishi.
- v) ishchilarni samarali o'qitish omili kasbiy ishlab chiqarish talabiga muvofiq kasbiy bilim berish ekanligini yodda tutish;
- g) bilimlarni o'zaro malakaviy bog'lashda gorizontal va vertikal yo'ldan foydalanish.

O'quv jarayonida mutaxassis faoliyatini modellashtirish tamoyili. Modellashtirish orqali mazmun va maqsadlarni isbotlash uchun avval oson bilimlarni o'zlashtirish, o'qitish metodlarini o'quv rejasi va o'quv dasturi talablari asosida tanlash. O'quv jarayonida keng tarmoqli ishchi faoliyati quyidagi shartlar asosida amalga oshiriladi:

- a) bilim va malakani politexnik yo`naltirish.
- b) Ko`chirib (integratsiya asosida) o`qitish jarayonida gradatsiyaning o`rni.
- v) Ko`chirib o`qitish jarayoni.

Mobillik tamoyili. Bu printsip shaxsning texnik bilimlari tez o`zlashtirish qobiliyatini tavsiflanadi. Ishchining ijodiy ish xarakteri, dunyoqarashining kengligi muammolarni anglab olish va ishlab chiqarish rivojlanishini ko`ra bilish bilan belgilanadi.

Tartibli ketma – ketlik tamoyili quyidagilarni o`z ichiga oladi:

- * o`quv jarayonini rejalashtirish;
- * o`quv jarayonida ketma – ketlikga amal qilish;
- * deduktiv o`qitish metodlarini qo`llash;
- * umumiy ta`lim bilimlarini tayanch qilib olish;
- * o`quv materallarini o`zaro bog`liq holda tartibli berib borish.

Atrof-muhitni tashkil etish tamoyili. Atrof muhit deganda avvalo bor bilim yurtida o`quv qurollari didaktik vositalar bazasini yaratish va texnik, texnologik, ekologik talablarga rioya qilish shu bilan birga mehnat muhofazasini ta`minlash va ta`lim oluvchilarning sog`liqlarini saqlash borasida muayyan sharoitlarni yaratish lozimligi tushuniladi.

Komp'yuterlashtirilgan pedagogik jarayon tamoyili

Hozirgi vaqtda komp'yuterlar hayotimizning turli sohalariga kirib kelmoqda. Shu bois ushbu tamoyil muhim ahamiyatga ega. Komp'yuterlar pedagogik sohada ham keng qo`llanilmoqda. Ta`lim oluvchilar komp'yuterlar yordamida mavzuni kengroq, qiziqarliroq o`zlashtiradilar va tushuntirilayotgan mavzuni ekranda ko`rish imkoniyatiga ega bo`ladilar.

Pedagogik jarayonni loyihalash. Pedagogik loyihalash tushunchasi hozirgi davrda pedagogik adabiyotlarda shuningdek, amaliyotchi pedagoglar tomonidan muammoli texnologiya keng qo`llanilib, aqliy rivojlanishini ta`minlash maqsadida bosqichma bosqich komp'yuter texnologiyasi va boshqa texnologiyalarni qo`llash tavsiya etilmoqda. Ushbu faoliyat ixtiyoriy pedagogik texnologiyani loyihalash asosida qo`llash mumkinligini anglatadi.

Loyihalash obyekti va muammolari. Loyihalash hozirgi kunda pedagogik jarayonning muhim jihatdan biri bo'lib, malakali pedagogik jarayon texnologiyasi va boshqa ob'yektlar o'qituvchiga ta'lim oluvchilarni shaxs sifatida shakllantirish hamda ular tarbiyasiga salbiy ta'sir etuvchi omillarni yo'qotib, har bir ta'lim oluvchi uchun individual pedagogik sharoitlar yaratadi.

Pedagogik loyihalashning (rejalash) umumiy algoritmi.

Tayyorlov ishlari:

1. Loyihalash ob'ektining tahlili.
2. Loyihalash shakllarini tanlash
3. Loyihalashtirishni nazariy jihatdan ta'minlash (tajriba natijasi).
4. Loyihalashtirishni metodik jihatdan ta'minlash (didaktik va metodik materiallar).
5. Vaqt bilan ta'minlash (ma'lum vaqt va hajmda ishlash).
6. Loyihalashni moddiy va texnik jihatdan ta'minlash.
7. Loyihalashni xuquqiy jihatdan ta'minlash (pedagogik tizim va jarayonda).
8. Loyihani ishlab chiqish. Bilim berish omilini tanlash. Ixtiyoriy tizimning o'z-o'ziga bilim berish omili orqali qolgan komponentlari aniqlanib, bu omil boshqa omillar bilan bir butunlikni tashkil etadi. Pedagogik tizimning o'zi bilim beruvchi bir butun komponent hisoblanadi. Chunki u, ta'lim oluvchini shaxs sifatida shakllantiradi. Ushbu faoliyatni komp'yuterlar ham bajarishi mumkin, faqat ular maqsadga mos ishchi lozim.
9. Komp'yuterlar orasidagi aloqani yo'lga qo'yish.
10. Hujjatlarni rasmiylashtirish-oldindan barcha pedagogik loyihalashtirish shakllari qo'llanilishi bilan birga maqsadni, yaqinlashtiruvchi yangi shakllardan ham foydalanish mumkin. Chunonchi, loyiha sifatini tekshirish.
11. Ilmiy faraz (hayolan umumiy jarayonni ko'rish).
12. Loyihaga nisbatan mutaxassislar bahosi (sohaning mutaxassislari va bu loyihani qo'llashdan manfaatdor shaxslarning bahosi).
13. Loyihani shakllantirish.
14. Loyihani tasdiqlash va foydalanishga berish.

Loyihani tasdiqlashda birinchi o'rinda loyiha kafedra muhokamasiga berilib keyin yuqori attestatsion kengashlar himoyasiga qo'yiladi. Attestatsion komissiya himoyasiga qo'yilgan loyiha yutug'i, maqsadi, chuqur tahlili, o'quv materallarining mazmuni, metod va shakllariga nisbatan o'z bahosini beradi.

Kasbiy ta'limning samaradorlik mezonlari. Mutaxassislik malakasi samaradorligini aniqlovchi asosiy kriteriyalar quyidagilar kiradi:

- malakaviy faoliyatda mustaqillik xissining yuzaga kelishi;
- mehnat xavfsizligiga amal qilgan holda texnik talablarni bajarish;
- ishlab chiqarishda vaqt va me'yorlarga amal qilish;
- kasbiy faoliyatida fikrlash va o'zini o'zi nazorat qilishni tashkil etish;
- mehnat madaniyatiga qat'iy amal qilish;
- mehnat faoliyatiga ijodiy yondoshish;
- bajariladigan ish uchun ma'suliyat xis qilish.

Mustaqil O'zbekiston Respublikasi milliy istiqlol mafkurasi va umuminsoniy xislatlar.

Shaxsning milliy va umuminsoniy umumiy xislatlari. Milliy mafkura, umuminsoniy qadriyatlar bilan milliy o'ziga xoslik o'rtasidagi muvozanatni belgilaydigan mezonlarni aniqlash maqsadida umuminsoniy fazilatlar va o'zbeklarga xos xislatlarni teranroq o'rganishga harakat qilinmoqda.

Ma'lumki baynalminal madaniyat milliy madaniyatlar yig'indisidan iboratdir, shubxasiz, baynalminal madaniyat rivojlanishi uchun aloxida olingan milliy madaniyatlar taraqqiy etgan bo'lishi kerak. Madaniyat ko'rsatkichlari, toifalari davlat chegaralariga bo'ysinmaydi, mintaqaga tanlamaydi.

Xadislarda butun musulmon mamlakatlaridagi kabi bizda ham yaqin o'tmishimizgacha tarbiyaning asosi qilib olingan, (bolalar bog'chasining kichik yoshdagilar guruhi), o'rtacha yoshdagi guruh - 5 yoshlilar, katta yoshdagilar guruxi - 6 yoshlilar va tayyorlov guruhi - 7 yoshlilarga bo'linadigan - maktabgacha bo'lgan yoshdagilar davriga bo'linadi. Maktab yoshdagilar ta'lim va tarbiyaning asosiy bosqichlariga muvofiq ravishda boshlang'ich (I-II-III sinflarga

kiritiladigan), o`rta (IV snifdan IX sinflarga qadar) va yuqori (IX dan XI sinflarga qadar) deb nomlanadigan yosh davrlariga bo`linadi.

Ishonuvchanlik - shaxsning ijobiy xislatlaridan biri, boshqalarga ishonch hissi. Hamma ham shunday xislatga ega bo`lsa olam guliston bo`lar edi. Lekin har doim ham shunday bo`lavermaydi. Irodali shaxs ishonch hissi bilan boshqalarni tarbiyalamog`i darkor.

Kek saqlamaslik adovatsizlik, gina-qudratsizlik musulmonchilikda arazlash muddati uch kundan oshmasligi kerak ekan. Agar uch kundan ortiq arazlab yurilsa gunoh hisoblanarkan. Afsuski ayrim shaxslar blr marta o`tgan ginani umrbod esdan chiqarmay o`ziga dushman ortirishadi.

Otashinlik, qizg`inlik, jo`shqinlik – barcha shaxslarga xos xislat, lekin ba`zilarida bir oz namoyon bo`ladi, ba`zilarida esa o`ta oshiq namoyon bo`ladi. Bu xislat ham ehtiros tiliga bog`liq bo`ladi.

Uyatchanlik, tortinchoqlik, mo`min-qobillik - me`yoridagi diyonatlilik insonga husn beradi, atrofdagilarda unga nisbatan ijobiy fikr uyg`otadi.

Ozodalik, nozik tabiatlilik - inson ehtirosli xislatlarining eng nafisi gard yuqtirmaslik hissi hisoblanadi. Qayerda bo`lmasin inson o`zini ozoda tutsa shuncha ruhi pok, fikri-zikri yaxshi bo`ladi.

YUqorida ko`rsatilgan shaxsiy xislatlarni shakllantirish o`quv-tarbiya ishlarining asosiy vazifasi hisoblanadi. Hamma mamlakatlarda ham ana shunday ijobiy xislatlarni o`z xalqida shakllantirishga xarakat qilinadi.

O`zbek xalqlning milliy an`analarini, udumlarini, turmush tarzini sinchiklab o`rganib biz xadislarda keltilgan ijobiy xislatlarni xozirgi zamon ilg`or madaniyat durdonalari bilan boyitish maqsadida to`g`ri tarbiyaga molik umuminsoniy xislatlarni olti jihatga bo`lish mumkin, deb hisoblaymiz.

SHaxsning umumiy xislatlari (sifatlari, jihatlari):

1.YOqimlilik, jozibadorlik, dilbarlik, ko`rkamlik. Insonni birlamchi ko`rishdayoq ko`zga tashlanadigan jozibali, dllbar o`ziga xosligi. Ko`rkam odam faqat kiyimi bilangina emas, muomalasi, odobi bilan e`tibor topadi.

2.YOqimtoylik, kelishganlilik - bunday xislatli kishilar xipcha, yengil, bo`yi-bastiga mos, ortiqcha og`rlikdan xoli, kiyimi o`ziga, yoshiga, ishiga, atrof muhitga mos tanlangan insonlar xisoblanadi. Kelishganlilik, qimmatbaho kiyimlar bilan yoki mingan avtomashinasining rusumi bilan emas, balki o`z ishiga, yoshiga mos xatti-harakatlari, odob va axloq normalariga rioya qilishlik bilan o`lchanadi, xarakterlanadi.

3.Istarasi issiqlik - ayrim insonlar haqida gap ketganda istarasi issiq yoki turqi sovuq deb baholashadi. Istarasi issiq odamning yuzidan nur yog`ilib turadi. Inson yuzining rangi oq, qora, sariq, bug`doyrang bo`lishi mumkin, lekin istarasi issiqlik rang tanlamaydi.

4.Maftunkorlik, fusunkorlik, afsunkorlik ko`proq ayollarga xos bo`lib, go`zallik, o`ziga maftun etuvchi o`ziga xoslik bilan xarakterlanadi.

5.Oydinlik, yorqinlik, ochiqlik - bunday xislatli insonlarni ko`ngli ochiq odam, teskarisini esa mug`ombir deyiladi. Uzbeklarda bir maqol bor: yuz ko`r hol, so`r deyiladi. YA`ni inson yuzida uning ochiq ko`ngilliligi ravshan ko`rinib turadi.

6.Salobatlilik, savlatlilik, hurmatga sazovorlilik. Hurmatli insonning salobati bosadi, deyiladi xalqimizda. Bu xislat ham kiygan kiyimi bilan o`lchanmaydi. Ruslarda, mehmon kiyimiga qarab qarshi olinib, aqliga qarab kuzatiladi, degan bir naql bor. Savlatlilik kishini atrofdagilarning nechog`lik hurmatini joyiga qo`yishi, tutgan mavqeidan o`zini pastroq olib boshqalarnig hurmatini balandroq qo`yishga xarakat qilishi bilan xarakterlanadn.

7.Buyuklik, daholik - ulkan inson tashabbusni o`z gardaniga oladi, u ko`pchilik insonlar taqdirini ijobiy tomonga burishga tayyor turadi.

8.Monandlik, muvofiqlik, uyg`unlik - insoinning xam aqliy, ham jismoniy, ham axloqiy, ham irodaviy xislatlarining uyqashliligi tushuniladi.

9. Rivojlanganlik, taraqqiy qilganlilik, yetuklik, aqlirasolik, iqtidorlilik, salohiyatlilik-inson olgan bilimlar salmog`i bu bilimlarning yaxshi ishlarga tezkor qo`llanilishi bilan o`lchanadi.

10. Har tomonlilik, har taraflamalilik, ko`ptomonlamalilik - shaxsda shakllangan va rivojlangan ijobiy xislatlarning ko`p qirraliligini, ayrim olingan

xislatdan ko`ra ko`pchilik xislatlarning bir xilda mukammal rivojlanganligi tushuniladi.

11. Bekamiko`stlik, butunlilik - xalqimizda hamma xislatlari badastur degan naql bor. Aslida beayb parvardigor, ummatlar ichida xam bir butun, yaxlit insonlar uchraydi.

12.Nafislik, noziklik, nafosatlilik, latofatlik inson o`zining nafis tabiati, yurish-turishi bilai go`zallik namunasini eslatadi.

13.YAshovchanlik, umriboqiylik, barhayotlilik. SHunday insonlar borki, ularning nomi tirikligidayoq tarix daftariga oltin xarflar bilan yoziladi. Biri qoldirgan shogirdlari bilan, biri yaratgan buyuk ilmiy, San`at asarlari bilan, yana biri afsonaviy qahramonligi, kishilar katta ko`pchiligining taqdirini yaxshi tomonga burishligi bilan, xalqiga, butun olam axliga ko`rsatgan karomati bilan barxayot bo`ladi.

14.So`zamollilik, so`zga chechanlilik, shoirtabiatlik - shaxsning so`zamolligi birinchi so`rashishidanoq bilinadi. To`liq ma`nodagi so`zamollik deganda eshituvchilarga mazmunli va`z ayta olishlik, yetkazilishi zarur bo`lgan ma`noni bo`rttirib, dramalashtirib, lirik so`zlar, qochirim gaplar bilai bezash ko`nikmasi, xalqsevar shoirlar she`rlaridan, so`z ustalarinig naqlaridan, xalq maqollaridan ustalik bilan foydalanish tushuniladi. So`zamollik san`ati nutq madaniyati bilan bog`liq narsa.

15.Ruhlanganlik, ko`tarinkilik, jo`shqinlik, ulug`vorlik, ulug`sifatlilik - o`quvchilarni, talabalarni, nainki barcha tinglovchilarni biron bir faoliyatga safarbar qilish uchun so`z aytuvchining o`zi ko`tarinki ruxda bo`lishi, jo`shqin nutq so`zlashi lozim.

16.Jiddiylik, bosiqlik - ma`lum tajriba soxibi, masalaga yengil-yelpi qaramay jiddiy yondoshadigan, kam gapirib ko`p ishlaydigan, xar bir so`zi, har bir harakatiga javob beradigan shaxs.

17.Moslashuvchanlik, egiluvchanlik - oldindan kutilmagan, og`ir sharoitlarga tez moslashib, butun imkoniyatlarini, muammolarini yechishga qaratish, bahona qidirmay imkoniyat izlash.

18. Madaniyatlilik, odoblilik, kamsuqumlilik - har bir millatga xos odob-axloq normalarining umuminsoniy madaniy, madaniylik elementlari bilan hamohang bo'lishi.

19. Ziyolilik, savodxonlik, o'qimishlilik - shaxs umumiy xislatlarining asosini tashkil etadi. Ziyoli shaxs o'zining xatti-harakatlari bilan ziyo tarqatadi, o'qimishlilikning namunosib ko'rsatadi, odamlarning ko'ngliga tezroq yo'l topa biladi.

20. Tabiiylik, odillik, oddiylik - shaxs o'z xatti-harakatlari, odobi, axloqiy tabiiy qanday bo'lsa shundayligicha ko'rsatish xislati.

Axloqiy xislatlar:

Ishbilarmonlik, ishchanlik, uddaburonlik xislatlari:

SHaxsning zakovatlilik, idroklilik, zukkolik xislatlari:

Irodaviylik xislatlari:

Ehtirosli xislatlar.

O'rta Sharq mutafakkirlari ta'limotida umuminsoniy qadriyatlar. Jahon tarixiy-pedagogik jarayoni va uning hozirgi bosqichi umuminsoniy hamda milliy masalalarni chuqur va har tomonlama o'rganishin ta'qozo etadi. SHarqning buyuk olimlarinpng pedagogik qarashlari bu borada katta ahamiyatga ega. Ma'lumki, Al Forobiy, Ibn Sino, Al Beruniy, Al Xorazmiy va boshqalarning g'oyalari hamda pedagogik qarashlari ijtimoiy-pedagogik fikr taraqqiyotining dunyoviy jarayoniga, xususan,. Ovro'paga ko'p darajada ta'sir ko'rsatdi. SHu bilan birga o'z navbatida uning ta'sirini ham o'ziga ola bildi.

O'rta asrlarda SHarq qomusiy olimlari tomonidan Turonda yangi davrning (I-III asrlar) ko'pgina ilmiy tasavvurlari asoslari yaratilgan edi. Ular qadimgi SHarq na Antik dunyoning boy ilmiy merosiga suyanib turib bir qator fan tarmoqlarining: falsafa, jo'g'rofiya, tarix, riyoziyot va falakiyot ilmini shakllanishiga, ishlab chiqilishiga hissa qo'sha oldilar.

Ularning ushbu yaratuvchilik ishlarida pedagogik jihatdai ahamiyatli bo'lgan ko'plab g'oyalar va qoidalar aytib o'tilgan. Masalan, ular tomonidan birinchi bo'lib riyoziyot fani, umuman olib qaralganda arifmetika belgilab, aniqlab berildi.

O`rta asr buyuk donishmandlarining g`oya va qoidalari -hozirga qadar o`zining ahamiyatini yo`qotmagan, o`tkinchi bo`lmagan tarixiy, umuminsoniy boylikdir. Tarixiylik jihatidan ijodiy yondoshilganda ular hozirgi zamon.pedagogikasini boyitishi mumkin.

SHarq olimlarining merosidagi qimmatbaho sanaladiganlar bizningcha boshqalari bilan bir qatorda quyidagilar ham hisoblanadi:

1. Al Forobiy Platon va boshqa yunon faylasuf-donishmandlarining pedagogik g`oyalariga amal qila borib, o`zida shaxsni iqtidoriy, aqliy va nazariy tarbiyalashni aks ettiradigan ma`naviy tarbiyaga juda katta ahamiyat beradi. Aristotelning izdoshi Al Forobiy ham insonning aqliy kuchi bilan dunyoni bilish mumkinligini tan oladi va himoya etadi, ya`ni mantiqiy mashqlar va mashg`ulotlar yordamida rivojlanadigan va mukammallashadigan iqtidorni tan oladi.

2. Al Forobiyning tahlil etish va bo`laklash dialektikasi, induktsiyasi hamda deduktsiyasi didaktik fanlar uchun juda katta qiziqish uyg`otadi. Uning fikricha, fikrni tasdiqni «ehtimollikdan zamonaviylikka ko`chirish ikki yo`l bilan amalga oshiriladi: 1.Bo`laklash metodi. 2. Tahlil metod. Qachonki extimollik asosiy yo`naltiruvchi nuqta sifatida qaraladigan bo`lsa, tahlil metodi qo`llanadi».

3. Al Forobiy fikriga ko`ra, ta`limning asosiy shakli - ishontirish metodlaridir. Ulguradiganlar uchun - mavhum fikrlar yordamida, o`rtachalar uchun ko`rgazmalar yordamida, ya`ni obrazli shaklda. O`qitish ma`ruzalarga bog`langan qism sifatida, so`zlashuvlar ko`rinishida suhbatiy tadqiqotlarning qismi sifatidagi yo`l bilan amalga oshiriladi.

4. Al Forobiy ma`nodor, ta`sirli, san`at va so`zning juda ham muhim didaktik rolini belgilab beradi (Bizning mohirligimizga ko`ra).

5.Ta`limning differentsiyasi haqidagi Al Forobiyning didaktik xulosalari hozirgi vaqtga qadar o`zining kuchini yo`qotmadi: «Ishontirish metodlari va xayolda paydo bo`lgan fikriy tasavvurlar oddiy xalqni, xalqlardagi va shaharlardagi oddiy kishilarga ta`lim berish davomidagina qo`llanadi. Qaysiki, ishonchli dalillash metodi, ya`ni narsalarning mohiyatiga o`zining aqli bilan

yetishish metodi tanlanganlar qatoriga chiqishi mumkin bo'lgan kishilarnigina o'qitish davomida qo'llaniladi».

6. Al Forobiy ta'limning milliy xarakterini faqatgina tilni o'rganishda ko'radi. Bir vaqtda har bir tilda belgilangan qoidalar mavjud bo'lishligini, umumiy bo'lgan xarakterli belgilari, tilning o'ziga xosliklari bilan bir qatorda, qaysiki ularning yordamida milliy tillar bir-birlaridan farq qilib turadigan belgilar ham mavjud bo'lishligini ko'rsatib o'tadi.

7. Mantiq grammatika bilan bog'liqdir, hatto ularning nomlanishi ham bitta ildizdan«nutqdan» olingandir. Mantiqning zarurligi xususida Al Forobiyning dalillari ahamiyatga molikdir, qaysiki Al Forobiy tomonidan pedagogika, odob-axloq va psixologiya sohasida amalga oshirilgan insonparvarlik hamda demokratik an'analar uchun xos bo'lgan - o'zlarining qobiliyatlariga ko'ra hamma kishilarning tengligi haqidagi fikrdir.

Nazorat savollari:

1. Kasbiy ta'limning qanday qonunlari bor?
2. Ta'lim va tarbiya printsiplari haqida nimalarni bilasiz?
3. Kasbiy ta'lim jarayonida shaxs rivojlanishining pedagogik shart-sharoitlarini ayting.
4. Pedagogik jarayon mohiyati va tuzilmasi haqida nimalarni bilasiz?
5. Kasbiy ta'limining qanday tamoyillarini bilasiz?
6. SHaxsning umumiy xislatlarini ayting.

3-Mavzu. Kasbiy ta'lim metodlari. Kasbiy ta'limning tashkiliy shakllari. Kasb ta'limida o'qitish vositalari va ularni qo'llanilishi

Reja;

1. Kasbiy ta'lim metodlari.
2. Kasbiy ta'limning tashkiliy shakllari.
3. Kasb ta'limidao'qitish vositalari va ularni qo'llanishi

1. Kasbiy ta'lim metodlarining umumiy tavsifnomasi. Kasb ta'lim metodlari deganda o'qituvchi, usta va o'quvchilarning birgalikda bajaradigan faoliyat usullari tushuniladi va bu usullar o'quvchilarning texnik-texnologik bilimlar, ko'nikma va malakalarni egallashlariga, mustaqil ravishda bilim olish va bu bilimlardan amalda foydalanish qobiliyatini oshirishga qaratilgan bo'ladi.

Ta'lim metodlaridan unumli foydalanishimiz uchun ularni bir tizimga keltirib olishimiz zarur.

Pedagogik amaliyotda quyidagi metodlar – ogʻzaki metod (ogʻzaki bayon, tushuntirish, suhbat), kitob bilan ishlash (instruktiv materiallar), koʻrgazmali metod (koʻrgazmalar, kino, videofil'm, kuzatuv...), amaliy metod (mashqlar, laboratoriya-amaliy ishlar)lardan keng foydalaniladi.

Didaktik vazifalarga bogʻliq holda quyidagi metodlar qoʻllaniladi – bilimlarni hosil qilish, koʻnikma va malakalarni shakllantirish, bilimlarni qoʻllash, mustahkamlash, bilim, koʻnikma va malakalarni tekshirish.

Ta'lim oluvchilarning oʻquv faoliyatiga mos ravishda ikki metod ajratiladi va ular 2 guruhga birlashtiriladi: reproduktiv va muammoli izlanish metodlari.

Ta'lim metodini 3 ta asosiy guruxga boʻlishimiz mumkin:

1. Oʻquv bilish va oʻquv ishlab chiqarish faoliyatini tashkil qilish va amalga oshirish metodi.
2. Oʻquv faoliyatiga qiziqtirish va ragʻbatlantirish metodi.
3. Oʻquvchilar oʻquv faoliyatini samaradorligini nazorat qilish va oʻz-oʻzini nazorat qilish metodi.

Metodning har bir guruhi ham oʻz navbatida kichik guruhlariga boʻlinadi, ularning alohida metodlari boʻlib, ular ta'lim jarayonining quroli hisoblanadi.

Oʻquv bilish va oʻquv ishlab chiqarish faoliyatini tashkil qilish va amalga oshirish metodiga quyidagilar – suhbat, koʻrgazmali va amaliy metod, oʻqituvchi boshchiligida induktiv yoki deduktiv reproduktiv yoki produktiv yoʻnalishlardagi metodlar kiradi.

Oʻquv faoliyatiga qiziqtirish va ragʻbatlantirish metodiga – oʻquv bilish va oʻquv ishlab chiqarish faoliyatini tashkil qilish hamda oʻqish faoliyatiga qiziqtirish metodlari kiritilgan.

Oʻquv faoliyati samaradorligini va oʻz-oʻzini nazorat qilish metodiga – ogʻzaki, yozma va amaliy nazorat oʻz-oʻzini nazorat, hamda bilim darajalari boʻyicha testlar oʻtkazish kabi metodlar kiritiladi.

Ta'lim metodi – ko'p ma'noli tushuncha hisoblanadi. Bu metodlarni bir-biriga qarama-qarshi qo'yib bo'lmaydi, balki ulardan kerakli o'rinda unumli foydalanish zarurdir. Qar doim metodlar bir-birini to'ldirib keladi, o'qituvchi va ta'lim oluvchilar o'rtasidagi faoliyatda keng qo'llaniladi. Agar aniq bir metod muayyan vaqtda keng qo'llanilayotgan bo'lsa, bu metod shu vaqt (jarayon)da didaktik vazifalarni echish uchun juda muhim va qulaydir.

Har bir metod boshqa bir metod yordami bilan qo'llaniladi. Masalan, reproduktiv va muammoli-izlanish metodi suhbat, ko'rgazmalar, amaliy faoliyat yordamida qo'llaniladi. SHu navbatda suhbat, ko'rgazmali va amaliy faoliyat metodlari ham reproduktiv yoki izlanish metodlari orqali qo'llanilishi mumkin.

Metodlarning nomlaridan ham shuni ko'rishimiz mumkin: muammoli bayon, evrichtik suhbat, izlanish, tajribaviy-amaliy ishlar, kuzatuv va hokazolar.

Mazkur metodlar nomlari o'zida ularning yo'nalishlari mazmuni hamda qo'llanilish maqsadini ham ifoda etadi.

Umumiy didaktik jihat – o'zida ob'ektiv mohiyatni, didaktik metodning imkoniyat va talablarini aks ettiradi, bu esa o'quv jarayoni davriga bog'liq bo'lmagan holda amalga oshiriladi.

Xususiy didaktik jihat – metodning ta'lim jarayoni davrlarida qo'llash sharoiti hamda ta'lim mazmunining o'ziga xos xususiyatini ifoda etadi.

Xususiy metodik jihat – metodlarning umum didaktik va xususiy – didaktik tavsifiga asoslanadi va alohida predmetlarni xususiy metodik jihatdan o'rganilishini ifoda etadi.

Nazariy ta'lim metodlari. O'quv muassasalarida boshlang'ich kasbiy ta'limni o'qitishning nazariy asoslari quyidagi bosqichlarda o'quvchilar tomonidan o'zlashtiriladi: umumiy ta'lim, umumiy texnik ta'lim va kasbiy ta'lim.

Umumiy ta'lim fanlari bo'yicha ta'lim metodlarining umumiy didaktik, xususiy didaktik va xususiy metodik jihatlari pedagogik adabiyotlarda chuqur bayon qilib berilgan.

Umumtexnika va kasb fanlarini o'qitish metodlari aksariyat xalqlarda o'ziga xos mazmuniga ko'ra aniqlanadi, ya'ni:

- ko'p xususiyatli tuzilma, ob'ektlarni turli xil yo'nalishlarda o'rganish;
- materialning keng qamrovligini, ta'lim oluvchining turli xil usullar asosida bilimlarni qabul qilishi;
- ta'lim oluvchilarning ishlab chiqarish ta'limi jarayoni bilan mustahkam aloqadorligi;
- materialning keng qamrovligi, tajribaviy izlanish soni va sifati jihatidan, xizmat ko'rsatish usullarini amaliy o'rganish.
- o'quv materialini mazmunida yangi texnika va texnologiyalar va imkoniyati mahalliy shart-sharoitlarning aks ettirish.

Ta'lim metodlaridan foydalanishda bularni inobatga olish zarur.

O'quv (bilish) faoliyatini tashkil qilish metodlari.

Suhbat metodi. Og'zaki bayon. Umumtexnika va kasbiy fanlarni o'rganish o'quv materialini og'zaki bayon etish, gapirib berish va tushuntirish orqali amalga oshiriladi, bunda mavzuni to'liq taqqoslaniladi, isbotlanib, misollar asosida tushuntiriladi.

Suhbat. Bu kasb ta'limining shunday usulidirki, unda o'qituvchi savollar yordamida ta'lim oluvchilarning ilgari o'qilashtirilgan bilimlari asosida ularni esga tushiradi hamda mustaqil ravishda yangi bilimlar xosil qilishga undaydi.

Suhbat o'tkazishda uning mantiqiy rejasiga qat'iy rioya qilish kerak, savol-javoblarning ketma-ketligi shunday tuzilgan bo'lishi kerakki, unda mavzu murakkablashib, rivojlanib borishini o'quvchi sezishi lozim.

Ta'lim oluvchilarning kitob bilan ishlashi. Ilmiy va amaliy pedagogikada ta'lim oluvchilarning kitob bilan ishlashlarini bir qator metodik turlari ko'rsatilgan: tez o'qitish, konspekt olish, asosiy ularning aniqlash va reja tuzish; misollar muhokamasi, nazorat savollariga javob va hokazolar.

Ko'rgazmali metod.

Insondagi tashqi olamni sezishining eng muhim organi – ko'zdir. Olimlarning fikricha, 80% axborot miyaga ko'z orqali uzatiladi. Ish operatsiyalarining 80% ko'z orqali bajariladi. Ushbu dalillardan ko'rishimiz mumkinki, ta'lim jarayonida ko'rgazmali metod katta ahamiyatga egaligini.

Umumtexnik va kasb ta'limi fanlari bo'yicha ko'rgazmali metod tabiiy (asbob, dastgoh, detall, jihoz, material namunalari) va tasviriyl (plakatlar, model, maket, sxema, kino-videofil'm, slayda, kinoproektsiya, komp'yuter, mel'timedia...) jihozlal vositasiga qo'llaniladi. Ko'rgazmali metodning vazifalari turlicha bo'lishi mumkin. O'qituvchi mavzu tushuntirishda yoki bir xil xollarda o'rganilayotgan fan bo'yicha aniq ko'rgazma sifatida, yangi axborotlarni berishda ko'rgazmali metoddan samarali foydalanish mumkin.

Amaliy ta'lim metodlari. Mashq amaliy metodning asosiy metodlaridan biri hisoblanadi. Mashq o'tkazishning asosiy maqsadi o'qitish jarayonida ta'lim oluvchilar texnika va kasbiy fanlar bo'yicha egallagan bilimlarini amaliyotda qo'llay olish borasidagi ko'nikmalarga bo'lishlari ta'minlashdan iboratdir. Ta'lim oluvchilarning bilimlarini mustahkamlashda ham mashqlarning o'rni katta. Barcha mashqlarni 3 ta asosiy tipga ajratish mumkin: reproduktiv badiiy, izlanuvchanlik.

Reproduktiv mashq - bu tipdagi mashqlarni bajarishda ta'lim oluvchilar qurilmaning tuzilishi, materiali, asbob-uskunalar, yozma vazifalarini o'rganishadi. Reprodukativ mashqda chizma, sxema, grafik va diagrammalar muhokama qilinadi hamda ta'lim oluvchilar tomonidan ular bajaradi. Kasbiy fanlar bo'yicha texnik xujjatlar – stanok pasportlari va texnologik kartalarni o'rganish mumkin.

Bu mashqda berilgan mazmundagi bilimlarni qo'llashilgandir.

Badiiy mashq. Ta'lim oluvchilar bu turdagi mashqlarni bajarishda egallagan bilim va malakalaridan turli xil kombinatsiyalarda foydalanishadi, yahni oldiga qo'yilgan vazifalar yuzasidan mustaqil ravishda original javoblarini topishadi.

Izlanish mashqi – bu ham egallangan bilimlarni mashqlarda badiiy qo'llash usuli bo'lib, ta'lim oluvchilarning fikrlash qobiliyatini o'stirishga yordam beradi. Izlanish metodining texnika va kasbiy fanlarga tegishlik bo'lgan turlari.

Tashhisli mashqlar. Ular 3 ta bosqichda yo'lga qo'yiladi. Birinchi bosqichda o'quvchilar – nuqsonlarning buzilish sabablarini o'rganishadi, buzilishlar bo'yicha jadvallar, vazifalar – kartochkalar tuziladi. Ikkinchi bosqichda esa – ta'lim oluvchilar turli vaziyatlardan chiqa olishni o'rganishadi.

Ta'limda faollik metodi. Hozirgi kunda ilmiy va amaliy pedagogikada ta'lim metodlari katta ahamiyat kasb etmoqda. Ta'lim oluvchilarning ichki va tashqi faolligini oshirish uchun turli xil o'yinlardan foydalaniladi. Bulardan keng, ko'p qo'llniluvchisi – didaktik o'yinlardir.

Kasb ta'limida qo'llaniladigan didaktik o'yinlar: texnik «diktant», kichik tanlovlar, «kim epchilu», «kim chaqqon», «texnik kurashlar», savollar, «texnik loto», «texnik domino» va hakazolardan iboratdir.

– Faollik metodi sirasiga seminar darslari ham kiradi. U uch bosqichda tashkil etiladi: seminar bo'yicha o'qituvchining ma'ruzasi, ta'lim oluvchilar tomonidan seminar mavzusi bo'yicha mustaqil ravishda uy vazifalarining tayyorlanib kelinishi va seminarning o'tkazilishi bunda ta'lim oluvchi tayyorlab kelgan matnlari bilan chiqadi va ko'rgazmalari qurollar, asboblari va jihozlardan foydalanib tushuntirib beradi.

Fanlar o'rtasidagi integratsion bog'liqlik 3 darajada amalga oshiriladi:

I daraja. YUqori – butun daraja, fanlar o'rtasidagi integratsiya. Masalan «elektrotexnika va elektronika asoslari».

II daraja. – Didaktik sintez, har bir fan saqlanib, integratsiya ularning birida qo'llaniladi. Umumiy ob'ekt integratsiya shakli sifatida o'rganiladi.

III daraja. Fanlararo aloqadorlik, integratsiya shakli bo'lib, fanlar mazmunidagi umumiy unsurlarlar hisoblanadi.

Ishlab chiqarish ta'limi metodi. Avvalo ishlab chiqarish ta'limining maqsadi ustida to'xtalib utish lozim. Ishlab chiqarish ta'limining asosiy maqsadi ta'lim oluvchilarda muayyan kasb, soha bo'yicha ustachilikni shakllantirishdir. Ishlab chiqarish ta'limida asosiy maqsadga bosqichma-bosqich erishiladi.

Ishlab chiqarish ta'limi metodi bilan nazariy ta'lim metodlari o'rtasidagi boqliqlik, o'xshashlik bor. Ishlab chiqarish metodlari sirasiga: mehnat faoliyati harakatlarini ko'rsatish, mashqlar, mustaqil kuzatish, yozma instruktsiya berish va faollik metodlari kiradi.

2. Ta'limning sinf-dars tizimi. Ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchilarning ma'lum bir belgilangan tartibda amalga oshiriladigan faoliyatining

tashqi ko`rinishi ta`limning tashkiliy shaklini belgilaydi. Ta`limning tashkiliy shakllari o`qituvchi va o`quvchining hamjihatlikdagi faoliyatini aniqlab beradi, ommaviy ta`lim va alohida (individual) holdagi ta`limning nisbatlarini belgilaydi.

O`rta SHarq ta`limi alohidalik, ayrimlik, yakka holda o`rgatish xususiyatlariga ega edi, o`rta asr davrida esa mashg`ulotlar o`quvchilarning uncha katta bo`lmagan guruhlarida o`tkazildi. XVI asrda dunyo maktablarining tajribalarini o`rganish asosida YA.A.Komenskiy xarakterli jihatida dars shaklidagi ta`limni tashkil etishdan iborat ta`limning sinf-dars tizimini nazariy jihatdan tushuntirib berdi.

Ta`limning tashkiliy shaklida – dars davomida o`quv mashg`ulotlari o`qituvchining rahbarligida, bir xil yoshdagi va ma`lum muddat mobaynidagi tayyorgarlik darajasi xamda o`rnatilgan jadvalga ko`ra doimiy bo`lgan o`quvchilarning guruhi bilan mashg`ulotlar olib boriladi. Dars davomida o`qituvchi tomonidan katta miqdordagi o`quvchilarni bir vaqtda o`qitish mumkinligi imkoniyatlari tug`iladi.

Ta`limning sinf-dars shakli XVIII asrning oxiri va XIX asrning boshlarida Angliyada yoyildi va bellankater tizimi dsb nomlandi. Bu nom uni taklif etgan mualliflar A. Bella va D. Lakkaster ism-shariflaridan hosil qilingandir. Kichik harakatlar asosida yosh avlodga oddiy ta`limpng keng joriy etishdek jamiyatning ehtiyojini aks ettiradigan bu tizim o`qituvchining bir vaqt mobaynida 600 va undan ko`proq o`quvchilar bilan ishlashini nazarda tutar edi. Tajribali o`qituvchilarning faoliyati katta yoshdagi o`quvchilarni ta`lim jarayoniga tayyorlashga yo`naltiriladi, ular o`z navbatida o`quv mashg`ulotlarini o`zlarining kichik yoshdagi o`rtoqlari guruhi bilan o`tkazardilar, ularning ishlarini kuzatib borar va nazorat etardilar.

XX yillarda dal`ton-rejaning ba`zi bir jihatlari ta`limning brigada - amaliy tashkiliy turlarida foydalanilgan edi. (Bu shakl sinfning yoki brigadaning jamoaviy ishini har bir o`quvchining individual ishi bilan muvofiqlashtirganligi jihatidan dal`ton - rejadan farq qilar edi, ammo ta`limning brigada - amaliy tashkiliy turini keng yoyilishiga olib keldi.

Dars hozirgi zamon o`quv tarbiya jarayonida tahsil maqsadlarini amalga oshirishda asosiy ta`limi shakli hisoblanadi. Bir necha asrlar davomida ta`limning

dars shaklidan boshqa bir yangi shaklini pedagogika nazariyasi ham, amaliyoti ham taklif etgancho yo`q.

Darsning tarkibiy tuzilishi o`qituvchi va o`quvchilarning darsdagi hamjihatlikdagi faoliyatlarini tashkil etishning tashqi ko`rinishini, tashqi namoyon bo`lishinigina emas, balki o`quvchilarning aktiv anglash faoliyati bilan bog`liq bo`lgan ichki jarayonlarning mohiyatlarini ham aks ettirishi kerak.

Darsning tuzilishi o`quv materialining mazmuniga, shart-sharoitlariga, o`quvchilarning tayyorgarligiga va boshqalarga bog`liq ravishda o`zgarishi mumkin. Yangi bilimlarni o`zlashtirish darsi quyidagilardan iboratdir: o`quv materialini anglash va qabul etish; undagi aloqalar, o`zaro munosabatlari anglash, bilimlari umumlashtirish hamda sistemalashtirish.

Zamonaviy darslar uchun o`zlashtirish, qismlarga ajratish, takrorlash va mustahkamlash, yangi o`quv materialini egallash hamda uni amaliy jihatdan qo`llash bilan bog`liq ravishda oldin o`rganilganlarni nazorat etish kabi tarkibiy qismlarning o`zaro bog`liqliklari xarakterlidir. O`quvchilarning mustaqil ishlari faqatgina takrorlash va mustahkamlash bosqichlaridagina emas, balki yangi materialni o`rganish davomidayoq tashkil etiladi, bu orqali o`qitish bilan o`rganish orasida, siifnning jamoaviy ishi bilan o`quvchining individual (yakka holdagi) ishi orasidagi mustahkam bog`liqlik amalga oshiriladi.

Darsga miridan-sirigacha tayyorlanish, xususan etarli darajada pedagogik ish tajribasiga ega bo`lmagan yosh o`qituvchilar uchun juda zarur.

O`qituvchining darsga tayyorlanishida dastlabki bosqichlar ajralib turadi. O`quv yili boshlanishi oldidan o`qituvchi dasturdagi hamma mavzularni o`rganish vaqtini taqsimlab chiqadi, o`quv mashg`ulotlarining jadvali va mazkur fanni o`rganishga o`quv rejasidan ajratilgan haftalik soatlarning miqdorini hisobga olgan holda unga muvofiq bo`lgan taqvimiy muddatlarni o`rnatadi. SHunday tarzda belgilab chiqilgan dastur o`qituvchi uchun fan yuzasidan ishlarning taqvimiy (kalendar) rejasi sifatida xizmat qiladi.

**Kasb ta`limining boshqa tashkiliy turlari.** Darsni to`lg`azadigan va o`quvchilarning politexnpk ta`limiga ko`maklashadigan ta`limning tashkiliy

turlaridan biri praktikum hisoblanadi. Praktikumlar yuqori sinf o`quvchilari bilan o`tkaziladi va o`zida o`quvchilar dastur asosida ma`lum bir belgilangan ishlarni bajaradigan tajribaviy hamda amaliy mashg`ulotlarni namoyon etadi. Praktikumlar tajribaxonalarda, ustaxonalarda, o`quv kabinetlari va o`quv-tajriba uchastkalarida, o`quvchilarning ishlab chiqarish kombinatlari hamda o`quvchilarning ishlab chiqarish brigadalarida o`tkaziladi.

Maktab oldiga VII-X sinflarning har bir o`quvchisiga fakul'tativlardan birini tanlash imkoniyatini berishni ta'minlash vazifasi qo'yiladi, bu keyinchalik uning uchun majburiy bo'lib koladi. Fakul'tativ mashg`ulotlar majburiy kurslar bilan fakul'tativlar orasidagi vorisiylikni, davomiylilikni saqlashga mo'ljallangan, o`quvchilarning mustaqilligini hamda faolligini oshirishga, ularning akliy manfaatlarini rivojlantirishga xizmat qiladigan maxsus dastur asosida o`tkaziladi. Fakul'tativlarning sonini belgilab chiqishda maktab faqat o`quvchilarning shaxsiy hohishlaridagina emas, balki maktabning imkoniyatlaridan ham kelib chiqadi. Mahalliy shart-sharoitlarga muvofiq ravishda o`quvchilarni amaliy faoliyatga tayyorlashning vazifalari va real shart-sharoitlari hisobga olinadi.

Fakul'tativ mashg`ulotlarda ma`ruzalar amaliy mashg`ulotlar bilan birikib ketadi. Bunda o`quvchilar adabiyotlar bilan ishlash malakasini, mustaqil aqliy faoliyat ko`nikmasini egallaydilar, murakkab bo'lmagan tajribalar va tadqiqotlar o`tkazish metodikasini o`zlashtiradilar, tajriba qurilmalari va texnikani ishlatish malakasini xosil qiladilar.

Fakul'tativ mashg`ulotlarda muammoviy ta`lim ham keng qo'llaniladi, o`quvchilarning individual ijodiy qobiliyatlarining rivojlanishiga erishiladi.

Fakul'tativ mashg`ulotlar majburly fanlar yuzasidan bo'lgan fanlar bilan mustaxkam bog'liqlikda amalga oshirilishi kerak. Bunday mashg`ulotlar ta`limning ushbu har ikkala tashkiliy shakllari sama-radorligining oshuviga yordam beradi.

Sayohatning muddati ob'ektning xarakteriga, o`tkazish maqsadiga, o`quvchilarning yoshiga bog'liq bo'ladi va taxminan 40-45 daqiqadan 2-2,5 soatgacha (borib-kelishga sarflanadigan vaqtlarni hisobga olmaganda) bo'lgan vaqt

chegarasida bo'ladi. Sayohatni o'tkazish davomida hamma o'quvchilarning faol ishlashlari ta'minlanadi, kuzatuv o'tkazish imkoniyatlari (ob'ektlarning yaxshi ko'rinishi, intizom va tartibga rioya etilishi, o'z xatti-harakatlarini to'g'ri saqlash hamda texnika xavfsizligi qoidalarini bilish va rioya etilishi) ta'minlanadi.

Uydagi o'quv ishlari o'quvchilarning darsdagi faoliyatlarini to'ldiradi, hamda mustaqil bajarilishi bilan xarakterlanadi.

Ba'zi bir pedagoglar o'quvchilarni darsda o'qitishning didaktik talablaridan kelib chiqib, o'quvchilarga uy vazifalarini berishning zarurligini inkor etadilar. Bunday nuqtai nazar xatodir, chunki birinchidan, o'rganylayotgan dasturdagi material sinfdagi ishlar bilangina chegaralanishi mumkin emas, ikkinchidan uydagi o'quv ishlari mustaqil aqliy mehnat malakasini, topshirilgan ish uchun mas'uliyat, javobgarlik xissini shakllantirish uchun juda katta ahamiyatga ega bo'ladi.

Kasb ta'limida o'qitish vositalari va ularning qo'llanilishi

O'qitish vositalari didaktikaning kategoriyasi sifatida. O'qitish vositalari bu moddiy olam, tevarak-atrof va tabiiy ob'ektlar, shuningdek, inson tomonidan o'quv – tarbiyaviy jarayonda axborot olish, pedagog va o'qituvchilar faoliyatida o'z oldiga qo'ygan va o'qitish, tarbiyalash va rivojlanish uchun qo'llaniladigan qurol sifatida yaratilgan sun'iy ob'ektlar hisoblanadi.

O'qitish vositalari, shu bilan birga, ularning mazmun, uslub va tashkiliy shakllari loyixalashtirilgan o'quv – tarbiyaviy jarayonning tarkibiy bo'limlaridan biridir. Mazkur holat har bir o'quv – tarbiya muassasasining eng muhim tarkibiy xususiyatidir. Pedagogik fani va amaliyotida qo'llaniladigan turli – xil moddiy o'qitish vositalari hozirgi paytda joriy qilingan tizimlarning harakatlanishi, qayta qurilishi va bir-biri bilan bog'liqligini nazarda tutgan holda boshqa tarkibiy qismlarga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Xususan, yangi axborot texnologiya vositalarining etarli darajada keng qo'llanilishi ma'lum jarayonni loyihalashtiradi, tadqiqot olib borishda an'anaviy dars bilan chegaralanib qolmasdan, ta'lim oluvchilarning turli mustaqil faoliyatini (yakka tartibda yoki guruh bo'lib) nazarda tutgan uslublarni o'qitish mazmuni va maqsadi u yoki bu o'zgartirishlarni inobatga

olib kiritish samarali natijalar beradi. Aynan yangi vositalar va texnikaviy yutuqlarning paydo bo'lishi o'quv dasturlariga ta'lim oluvchilar ongiga oldin yetib borishi qiyin bo'lgan mavzularni kiritish imkoniyatini yaratadi.

Didaktik nuqtai nazarga S.G.SHapovalenko taklif qilayotgan atrof muhitni tavsiflashga bag'ishlangan o'quv vositalarini tasniflanishni biz eng asosli deb tan olamiz.

1. Tabiiy ob'yektlar – izlanish va o'rganish uchun aniq fanlarni o'z ichiga oladi: moddalar namuna va kolleksiya, reaktiv xom - ashyo, asbob, detal, o'simlik, mikropreparat gerbariy va hayvonlar hamda ularning qotirib qo'yilgan xolati va hokazolar.

2. Moddiy ob'yektlar (haqiqiylari)ni tasvirlash va aks ettirishga xizmat qiluvchi guruhni tashkil etadi: model, maket, jadval va ko'rgazmali qurollari (rasmlar, fotoaksi chizmalar, portretlar); ekran – tovush vositalari (diafil'mlar, diopozitiv seriallari, slaydalar) kinofil'mlar, transportlari, video va tovush yozuvlari, platinkalar, radio eshitirish va teleko'rsatuvlar.

Didaktik xususiyatlar – belgilar, o'qitish vositalarining boshqalardan farq qiluvchi tomonlari, didaktik funktsiyalarni namoyon qilayotgan xususiyatlari faqat o'qitish vositalarigagina xos bo'lgan potentsial imkoniyatlarni aks ettiradi.

Didaktik imkoniyatlar o'quv – tarbiyaviy jarayonda qo'llaniladigan vosita sanaladi va didaktik xususiyat bilan didaktik funktsiya o'rtasidagi bog'lovchi bo'g'in bo'lib xizmat qiladi.

«Didaktik xususiyat» va «Didaktik imkoniyat» tushunchalarining yaqinligi sababli pedagogik adabiyotda ular ajratilmaydi.

O'qitish vositalarining didaktik funktsiyalari turlicha bo'lishiga qaramasdan ularning hammasi umumiy xususiyatga ega; xususan:

- o'quv axborotni qabul qilishda tushunib etishi va idrok ta'minlovchi ko'rgazmalik, tushuncha va tasavvurni shakllantirish;
- o'qitish vositalari axborot (bilim)ning bevosita manbasidir, boshqacha qilib aytganda, aniq axborot (bilim)ning egasidir;

– Kompensatsiyalash, o`qitish jarayonini engillashtiruvchi, maqsadga eng ham kuch, vaqt va sog`liq sarflab erishishga yordam beruvchi, namoyishlar va mustaqil ishlarni tashkil qiluvchi funktsiya;

– Adaptivlik, o`qitish jarayonini bo`lib o`qitishda moyillikni ta`minlashga yo`naltirilgan, namoyish va mustaqil ishlarni tashkillashtirish, ta`lim oluvchilarning yoshlariga xos bo`lgan xususiyatlarini mazmun bilan mutanosibligi, bilim egallash ketma-ketligini ta`minlash;

– Integrativlik, ob`yekt yoki hodisani bir bo`lak yoki ayrim qismlar sifatida ko`rib chiqishga imkon beradi. Bu funktsiya o`qitish vositalaridan kompleks foydalanishda amalga oshiriladi, bundan tashqari axborot texnologiyalari vositalarni qo`llashga xizmat qiladi.

Umumiy funktsiyaga bundan tashqari aniq turlarning faoliyati xarakati, operatsiya va qo`yilgan uslubiy maqsadlarga erishishni ta`minlashga yo`naltirilgan instrumental funktsiyalar kiradi. O`quv vositalarining hamma funktsiyalari bir-biri bilan bog`liq va o`quv tarbiyaviy jarayonga o`zining har tomonlama ta`sirini o`tkazadi.

**Hozirgi zamon o`quv vositalarinig tavsifnomasi.** YUqorida biz o`qitish vositalarining umumdidaktik nuqtai nazardan klassifikatsiya qilinishini ta`kidlab o`tdik va atigi bitta, biroq eng muhim belgilaridan biri sanalgan atrof - muhit predmetlarini aks ettirish usuli bo`lgan umumdidaktik funktsiyalari bilan tanishib chiqdik.

***Natural (tabiiy) ob`yektlar.*** Tabiiy ob`yektlarga sirasiga jonli va jonsiz tabiat ob`yektlari kiradi, ta`lim oluvchilar ular bilan mashg`ulotlarda tarqatma yoki nomoyish qilinadigan materiallar shaklda tanishadilar. Ko`rgazmalilik – tabiiy ob`yektlarni tanlab olish yoki tabiiy ob`yektlarni o`z ichiga tarkibiy qism qilib kiritgan turli qo`llanmalarni loyihalashga qo`yiladigan asosiy talablardan biri.

***O`quv modellari, mulyajlar, maketlar.*** Modellar tabiiy ob`ektlarning sun`iy ko`rinishi bo`lib, ularning muhim sifatlari, aloqalari va munosabatlarini qayta takrorlaydigan o`quv ko`rgazmali qo`llanmalar hisoblanadi.

Grafikli: (chizma, diagramma, sxema va boshqalar);

Belgili – ramziy formula, harf va soʻzlar bilan ifodalanuvchi. Soʻnggi paytda elektrlashgan jadvallar keng qoʻllanilmoqda, yaʼni, stendlar, xavfsizlik oid texnikalar.

Oʻqitish vositalari orasida oxirgi paytda eng koʻp qoʻllanilayotgan vositalar – bu plakatlardir. Plakatlar - quyidagi talablarga javob berishi shart.

- plakatning mazmuni oʻrganilayotgan mavzuga oid boʻlishi;
- plakatda ifoda etilgan chizma yetarli darajada katta va uzoqdan ham koʻra olish imkonini berishi kerak;
- plakatdagi obʼyektlar tabiiy holatlarida koʻrsatishi shart;
- plakatda tasvirlangan chizmalarning qismlari masshtab mutanosibli asosida berilishi kerak;
- eng eʼtiborga loyiq qismlar alohida (boshqa) rang bilan ajratib koʻrsatilishi lozim.

Ekran va ekran – tovushlik oʻqitish vositalari

Hozirgi zamonda juda keng tarqalgan oʻqitish vositalaridandir. Bu oʻqitish vositalariga qoʻyilgan talablar eng avvalo ularning mavzuga oid, ikkinchidan, sifatli boʻlishidir.

Oʻquv ishlab chiqarish vositalari. Oʻquv (oʻquv ishlab chiqarish) ustanovka raqami professional (kasb-hunar) oʻquv yurtlari tizimiga kiradi. Oʻquv ustaxonalarida olib boriladigan ishlab chiqarish mazkur ustaxonalarida qulay vaziyatlarining yaratilishi talab qiladi.

Taʼlim oluvchilarning ish joyini tashkillashtirish quyidagilarni taqozo etadi:

- - ish joyining texnik sozligi;
- - yetarli darajada yoritilganligi;
- - zaruriyat vaqtida avariya signalining ishlashi yoki usta bilan bogʻlanish moslamasining moʻtadil ishlashi;
- - ishlab chiqarish moslamasini tozalash, sozlash va yigʻishtirish uchun qulay sharoitning mavjudligi.

O'qitish vositalarining rivojlanish istiqbollari. Kasb-hunar maktablari va o'quv-moddiy bazalari hozirgi zamon o'quv jarayonida bir necha yo'nalishda rivojlanishi;

- ta'lim oluvchilarning o'quv texnika vositalariga nisbatan ijobiy yondoshuvi va ulardan samarali foydalanishga nisbatan ijobiy munosabatlarini shakllantirish;

- o'quv ko'rgazma vositalarini qo'llash;

- o'qitish vositalarining o'zaro aloqadorligi va bog'liqligi.

Hozirgi paytda to'rtta yo'nalishdagi yangi informatsion texnologiya o'qish jarayonida qo'llanilmoqda:

- Nashriyot texnologiyalari.

- Telekommunikatsiya.

- Katta maketlar va ommaviy axborot vositalari.

- Komp'yuter robototexnikasi.

Hozirgi kunda ilg'or texnologiyalardan foydalanish borasida qator qarorlar qabul qilingan.

Tadqiqot yoki uning bir bosqichni bir necha marta takrorlash lozim bo'lganda o'lchamlarini qayd qilib yozib borish.

- Modellashtirishning turli xil yo'llari, xususan, tajriba natijalarini qo'llash.

- Olingan ma'lumotlarini qayta ishlashda avtomatlashtirishning yuzaga kelishi.

- O'rganilayotgan materialining turli shakllardagi tushuncha va tasavvurlarini vizuallashtirish (ko'rgazmali qilish).

- Texnikaviy moslama va mexanizmlarga taqlid qiluvchi robotlarni yaratish.

O'qitish vositalari tizimini shakllanish texnologiyasi va ularni kompleks ishlatilishi. Hech qaysi o'qitish vositalari alohida qo'yilgan o'qitish maqsadlarini ta'minlay olmaydi, shu bois ta'lim jarayonida o'qitish vositalarini qo'llash maqsad emas, balki ta'lim oluvchilarning o'zlashtirish darajasini oshirish imkoniyati yaratishga xizmat qiluvchi pedagogik faoliyat usulidir. O'qitish vositalaridan foydalanish quyidagi holatni yuzaga keltiradi:

O`quv dasturi, predmeti va o`quv materiallari tarmoqlarini qamrab olish		O`quv jarayonida o`qitish vositalarni belgilangan didaktik funktsiyalar va imkoniyatlarga qarab moslashtirish
O`quv jarayonining asosiy bo`g`inlarini qamrab olish	Ta`lim vositalar tizimini o`quv majmuasida qo`llash	O`qitish jarayoniga barcha funktsiyalarning oliy tarbiyaviy, rivojlantiruvchi, ta`lim beruvchi omillarini joriy qilish va ta`minlash
Ta`lim oluvchining o`quv faoliyati va o`qituvchining pedagogik faoliyatini ta`minlash		Quyidagilar talab qilinadi: iqtisodiy vaziyat, ozodalik, atrof-muhitni muhofaza qilish, mehnat xavfsizlikka rioya etish

- ko`rgazmali va texnik vositalaridan uzluksiz foydalanishni ta`minlash va ta`lim oluvchilarda ular bilan ishlash ko`nikma va malakalarini shakllantirish;

- ta`lim oluvchilarning darsda ishlashlarini shunday tashkil qilish kerakki, ular nafaqat kuzatish asosida kerakli informatsiyani olsinlar, balki texnik vositalar va ko`rgazmali qurollar bilan unumli va samarali ishlashsinlar.

Nazorat savollari:

1. Kasbiy ta`lim metodlarining umumiy tavsifnomasini ayting.
2. Nazariy ta`lim metodlari deganda nimani tushunasiz?
3. O`quv (bilish) faoliyatini tashkil qilish metodlari nimalardan iborat?
4. Ta`limning sinf-dars tizimi haqida nimalarni bilasiz?
5. O`qitish vositalari tizimini shakllanish texnologiyasi haqida tushuntiring.

4-Mavzu. Kasbiy ta`limda o`qituvchi va o`quvchi shaxsi faoliyatini uyg`unlashtirish texnologiyalari Kasb ta`limi jarayonida tarbiya Kasb ta`limini tashkil etishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish

Reja:

1. Kasbiy ta`limda o`qituvchi va o`quvchi shaxsi faoliyatini uyg`unlashtirish texnologiyalari
2. Kasb ta`limi jarayonida tarbiya

3. Kasb ta'limini tashkil etishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish

Ta'lim texnologiyasining mohiyati

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgach, ta'lim davlat siyosatida markaziy o'rinlardan birini egalladi. Bu esa "Ta'lim to'g'risidagi" Qonun hamda "Kadrlar tayyorlash milliy dasturining" yaratilishiga asos bo'ldi. Natijada ta'lim jarayonida ta'lim mazmunining yangi loyihasi - ilg'or pedagogik texnologiyalarga o'tish zaruriyati vujudga keldi.

Oliy majlisning XIV sessiyasida O'zbekiston Respublikasining Prezidenti I.A.Karimov "YAngi darsliklarni, zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarini o'z vaqtida ishlab chiqish va joriy etishni tahminlashni alohida nazorat ostiga olish zarur"ligini uqtirgan edilar.

Ma'lumki, har qanday pedagogik texnologiya ta'limning yangi loyihasi rivojlantiruvchi ta'lim tamoyillariga asoslangan bo'lib, o'quvchi shaxsiga yo'naltirilmog'i kerak. Ilg'or pedagogik texnologiyaning markazida esa ta'lim jarayonining rahbari hamda shu jarayonning sub'yekti-yu ob'yekti bo'lgan o'qituvchi va o'quvchi turadi. SHunday ekan, bu ikki shaxsning hamkorligi, o'zaro muloqoti, bir-biriga ko'rsatadigan ta'siri eng zamonaviy va milliy talablar asosida tashkil topishi lozim. Buning uchun birinchi navbatda, o'qituvchi ta'lim-tarbiya jarayoni oldiga qo'yilgan talablar, ta'limni tashkil etish va boshqarish printsiplari hamda yo'llari, o'quvchini aqliy va jismoniy jihatdan rivojlantirish usullari, u bilan hamkorlik qilish, uni o'qishga, o'rganishga yo'naltirish, o'quvchi shaxsi faoliyatini to'g'ri tashkil etish, ular bilan muloqotga kirishish, muammo va kelishmovchiliklarni bartaraf etish, sinfda ijodiy, ishchan muhitni vujudga keltirish, o'quvchi faoliyatini aniq va to'g'ri baholash metodlari bilan qurollangan bo'lishi lozim.

Ta'lim texnologiyasining falsafasi nimadan iborat

"Texnologiya" yunoncha so'z bo'lib, "techne" - "mahorat", "san'at" va "logos" - "tushuncha", "o'rganish" demakdir. Texnologiya so'zi zamirida

jarayonlarni amalga oshirish usul va vositalari haqidagi bilimlar yig'indisi, shuningdek, ob'yektda sodir bo'ladigan sifat o'zgarishlar tushuniladi.

O'qituvchilar o'z ish faoliyatini quyidagi texnologik jarayonga bo'ysundirishlari kerak: tartibga solish, bir tizimga keltirish, ilgaridan loyihalashtirilgan ta'lim jarayonini bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish.

“Ta'lim texnologiyasi” tushunchasi “Ta'lim metodikasi” tushunchasiga nisbatan kengdir. “Ta'lim metodi” - o'quv jarayonining kompleks vazifalarini echishga yo'naltirilgan o'qituvchi va o'quvchilarning birgalikda faoliyat ko'rsatish usuli. “Ta'lim metodikasi” esa muayyan o'quv predmetini o'qitishning ilmiy asoslangan metod, qoida va usullar tizimini ifodalaydi.

“Ta'lim texnologiyasi” tushunchasi - ta'lim maqsadiga erishish instrumentariysi, yahni ilgaridan loyihalash-tirilgan ta'lim jarayonini yaxlit tizim asosida bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish va shu maqsadga erishishning metod, usul va vositalar tizimi, ta'lim jarayonini boshqarishni ifodalaydi.

O'quv materialini o'zlashtirish darajalari.

Pedagogik texnologiya doirasida yangi o'quv materialini o'zlashtirishning boshlang'ich, algoritm, ijodiy, evristik xarakterdagi darajalari mavjud.

Boshlang'ich xarakterdagi daraja - o'quvchining eshitganlari, ularga berilgan namunalar, taqdim etilgan algoritm va ko'rsatmalar asosida topshiriqlarni bajarish ko'nikmasini ifodalaydi.

Algoritm xarakterdagi daraja - bilim va ko'nikmalar mazmunini tatbiq qila olish mahorati, bir tipdagi masalalarni echa olish, yozib olish va eslab qolish faoliyatini amalga oshirish ko'nikmasini ifodalaydi.

Ijodiy xarakterdagi daraja - o'quv materialini, shuningdek, ilgari o'zlashtirilgan bilim va ko'nikmalarni turli holatlarda tadbiq eta olish mahorati bilan xarakterlanadi.

Evristik xarakterdagi daraja - taqdim etilgan o'quv masalalarini echish yo'llarini izlash hamda bu muammolarni yechish uchun yangi axborotlarni mustaqil tarzda izlab topish ko'nikmasiga ega bo'lish bilan xarakterlanadi.

Boshlang'ich va algoritm xarakterdagi darajalar reproduktiv plandagi bilim va ko'nikmalarni talab qiladi. O'zlashtirishning ushbu darajalardagi pedagogik texnologiyani ijrochi texnologiya deb atash mumkin.

O'quv materialini esda saqlab qolishga va ko'nikmalarni hosil qilishga yo'naltirilgan bilim va mahoratlar darajasi o'quvchilarning reproduktiv va mahsuldor (produktiv) faoliyatlarini uyg'unlashtirishni talab qiladi.

Bu darajaning pedagogik texnologiyasi muammoli-rivojlantiruvchi texnologiyaga aloqadordir. Bunday texnologiya asosida ta'lim jarayonini tashkil etganda o'quvchilar o'quv materialini referatlashtirishga, ma'ruzalar bilan chiqishga, munozaralarda va ishchan o'yinlarda ishtirok etishga o'rganishlari lozim.

O'quv-biluv faoliyati izlanuvchi, evristik xarakter kasb etganda, yuqori darajadagi muammoli, muammoli rivojlantiruvchi ta'lim metodi, vaziyatlarni tahlil qiluvchi topshiriqlar metodi, ishchan o'yinlar, mustaqil ishlar, muammoli xarakterdagi topshiriqlardan foydalanish zarur. Bu darajaning pedagogik texnologiyasi evristik texnologiya deb ataladi.

Ta'lim jarayonining didaktik tarkibi quyidagi pedagogik texnologiyalarni ajratishga imkon beradi: muayyan o'quv tarbiya maqsadlarini bajarishga sabab bo'luvchi omillarni yaratishga asoslangan pedagogik texnologiya (kelgusida o'quv omillarini yaratish texnologiyasi), faoliyat ko'rsatishga asoslangan pedagogik texnologiya va boshqarishga asoslangan pedagogik texnologiyasi.

Ta'lim-tarbiya ishini tashkil etishda o'qituvchi va o'quvchi orasidagi o'zaro munosabat va muloqotning turli yo'llari (stillari) mavjud. Ularni quyidagilarga o'qituvchining o'quvchilar jamoasiga nisbatan barqaror-ijobiy, sust-ijobiy hamda beqaror munosabatlariga ajratish mumkin.

O'qituvchining o'quvchilarga nisbatan barqaror-ijobiy munosabati bolalarga nisbatan turg'un hissiy-ijobiy munosabat, ularga g'amho'rlik ko'rsatish, qiyinchiliklarni yengishga yordam berish, ular bilan vazmin va teng ohangda muloqotda bo'lish bilan xarakterlanadi.

Sust-ijobiy munosabatdagi o'qituvchilar quruq munosabat va rasmiy ohang bilan ajralib turadilar.

Pedagogik texnologiyaning faoliyat ko'rsatishi hisobiga ta'lim jarayonining motivatsiyasi kuchaytirilishi mumkin. Ma'lumki, tayyor holda olingan bilimlar, odatda, ularni amaliyotda qo'llashni qiyinlashtiradi, bu ayniqsa, aniq masalalarni yechishda namoyon bo'ladi. Shuning uchun bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishda bevosita o'quvchilarning o'zlari faoliyat ko'rsatishlari talab etiladi. Bu muammolarning yechimi bevosita boshqaruvga asoslangan pedagogik texnologiyaning qo'llanilishi bilan bog'liqdir.

Rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyasining yetakchi printsiplari sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin: inkorporatsiya - sistemali yondashuv asosida turli fanlarga oid bilimlarni birlashtirish, moslashganlik - turli ta'lim muassasalarida ta'lim shakli, metodi va usullarining qo'llaniluvchanligi, uyg'unlilik-muayyan o'quv predmetiga oid o'quv materiali mazmunining shaxsni rivojlantirish shakli, metodi va usullari bilan uyg'un tarzda bog'lanishi, yaratuvchanlik - turli o'quv muassasalari pedagoglarining pedagogik texnologiyalarni yaratish imkoniyatlari, tabiiylikni his qila olishlik - shaxsning genetik va ijtimoiy jihatlariga asoslangan holda o'quvchilarning o'ziga xosligini individual xususiyatlarini hisobga olish.

Modullashgan ta'lim texnologiyasi.

Modullashgan texnologiya modullarni loyihalashtirishdan boshlanadi (o'quv predmeti va uning bo'limlari mazmunini tartibga solish - bu ta'limning muayyan bosqichidan boshlab bo'linmaydigan kasbiy faoliyatni mantiqan tugallangan qismlarga ajratish). So'ngra ajratilgan har bir modul bo'yicha shu modulning o'zigagina taalluqli bo'lgan faoliyatning mazmuni va ta'sir doirasi aniqlanadi va shu asosda modellashgan texnologiyaning maqsadi belgilanadi. Modellashgan texnologiyaning maqsadiga erishish uchun model bosqichma-bosqich amalga oshiriladi. Bunda har bir qadam o'quv elementi sifatida qoraladi.

Ta'lim texnologiyasi jarayonining umumiy maqsadi bir necha darajalarda oydinlashadi: birinchisi - ta'lim muassasasining maqsadi hamda pedagog va uning

metodik faoliyati identifikatsiyasi, ikkinchisi - o`quv predmeti (bo`lim)ning maqsadi, pedagog va uning metodik faoliyati identifikatsiyasi, uchinchi - ushbu modul` (o`quv elementi)ning maqsadi va uning o`quvchilar faoliyatidagi identifikatsiyasi. Shunday qilib, ta`limning umumiy maqsadi alohida modulga ham, uning tashhis qilinadigan oxirgi natijalariga ham o`tkaziladi.

Shunday qilib, ilgari loyihalashtirilgan ta`lim-tarbiya jarayonining pedagogik texnologiyasi o`zida metodlar tizimini, ta`limning metodik usullarini, o`qituvchi va o`quvchilarning birgalikda faoliyat ko`rsatish imkoniyatlari va vositalarini, o`quvchilarning ijobiy shaxsiy sifatlarini rivojlantirish maqsadini, yakuniy natijalarga erishish instrumentariysini mujassamlashtiradi.

Yangi pedagogik texnologiyalarni tuzishda an`anaviy ta`lim va tarbiya metodlaridan nimalarni olish mumkin? Hurmatli Prezidentimiz I.A.Karimovning “Yangisini qurmasdan eskisini buzma” iborasi ta`lim tizimiga ham bevosita oiddir. An`anaviy o`quvchilar bilan bevosita aloqa, og`zaki so`rov, yozma ishlar olish, insho, mustaqil dizayn va rasm, chizmakashlik, amaliy ishlarni qog`oz, yog`och, yung, metal, plastmass materiallardan tayyorlash mutolaa (deklomatsiya shehr, monologlarni og`zaki bayon etish.)

Shu bilan birga umumiy o`rta maktab ta`lim standartlarini yangi dasturlar asosida amalga oshirishda an`anaviy metodlarni o`zi yetarli bo`lmay qoldi. Hozirda dars jarayonini aktivlashtirish uchun o`quvchilar bilan muammoli, dasturli, izlanuvchan metodlardan ko`proq foydalanilsa, amaliy mashg`ulotlarda esa ishchan va pedagogik o`yinlardan, individual topshiriqlar berish, o`quvchilar yakkama - yakkaga va guruhli faoliyatlarini uyg`unlashtirishni amalga oshirilishi zarur shartlardan biri bo`lib qoldi.

Har qanday mustaqil davlatning o`z mafkurasini bo`lmog`i darkor. Ta`lim va tarbiyada umuminsoniy qadriyatlar bilan birga milliy o`ziga xoslik nisbati, muvozanati alohida ahamiyatga ega. Prezidentimiz I.A.Karimovning “O`zbekistonning o`z istiqlol va taraqqiyot yo`li”. “O`zbekiston - kelajagi buyuk davlat” risolalarida va ijodkor ziyolilar bilan o`tkazgan uchrashuvida mustaqil O`zbekiston Respublikasi mafkurasining asosiy yo`nalishlari belgilab berilgan.

Yuqorida ko`rsatilgan asosiy yo`nalishlarni amalda tadbir qilish uchun yetarli darajada pedagogik shart sharoitlar yaratilganmi? Bunday savol masalani chuqurroq tahlil qilishni taqazo etadi. Xo`sh, ta`lim tarbiya mafkurasi qanday bo`lmog`i lozim? Bu borada yaqin va o`tmishimizga nazar tashlasak, ko`p narsa ravshan bo`lib, bir qator tushunmovchiliklar oydinlashadi.

Bizga, Movarounnahrta ta`lim nazariyasi qayerdan kelgan? Ovropadanmi? Rossiyadanmi? Ko`p sonli tadqiqotlarga, tarixiy manbalarga asoslanib shuni aytish mumkinki, ta`lim nazariyasini ta`lim-tarbiya mazmuni, shakli va uslublarining asosiy jihatlari Sharqda ishlab chiqilib, Ovroqqa orqali o`zgarib, rivojlanib hamda buzilib, yana Movarounnahrta qaytib keldi.

Bunday fikrni tasdiqlash uchun bir necha dalillarning o`zi kifoya. Dunyo tarixiy pedagogik jarayonida umuminsoniylik va milliy masalalarni tahlil qilish hozirgi kunning dolzarb masalasi hisoblanadi. Bu borada Sharq ulug` mutafakkirlarining g`oyalari ahamiyatga molikdir. Ma`lumingiz bo`lsinki, Al Forobiy, ibn Sino, Beruniy, Al Xorazmiy va boshqalarning g`oyalari dunyo ijtimoiy-pedagogik jarayoniga ko`p jihatdan ta`sir etib, ma`lum darajada uyg`onish davrining asosiy shart-sharoitlarini yaratib bergan.

Ta`lim va tarbiyag mafkurasi

Ta`lim va tarbiyaning mafkurasini belgilaydigan kishilar shaxsiy xislatlari pardasini bir oz ochsak, bizning nazarimizda quyidagilar yaqqol ko`rinadi. To`g`ri tarbiyaga molik umuminsoniy ijobiy xislatlarni olti qirrali deb tasavvur etish mumkin.

Birinchidan, shaxsning umumiy xislatlari: yoqimlik, ko`rkamlik, jozibadorlik, fusunkorlik, basavlatlik, salobatlik, rivojlanganlik, hurmatga sazovorlik, shoironalik, ruhlanganlik, ulug`sifatlik, o`ziga hoslik, yetuklik, jiddiylik, madaniyatlilik, tarbiyalanganlik va boshqalar.

Ikkinchidan, shaxsning axloqiy xislatlari: insonparvarlik, do`stlik, g`amxo`rlik, jonkuyarlik, samimiylik, kuyunchaklik, odamiylik, bolajonlik, imonlilik, fidokorlik, xushmuomalalik, boadablik, iltifotlik, ochiq yuzlik, kechirimlilik, mehmondo`stlik, xushaxloqlik, hajmihatlik va boshqalar.

Uchinchidan ishbilarmonlik xislatlari: ishchanlik, tirishqoqlik, serhafsalalik, serharakatlik, mas'uliyatlilik, halollik, insoflilik, malakalilik, bekami ko'stlik, sifatlilik, epchillik, uddaburonlik, saranjom-sarishtalik, botartibililik, tadbirkorlilik, aniqlik, tejamkorlik, barkamollik, tahhmasizlik va boshqalar...

Turtinchidan, zukkolik, idroklilik xislatlari: zehnlilik, bomahnilik, xotirjamlik, sog'lom fikrlilik, donishmandlik, asoslilik, farosatlilik, sezgirlik, zakovat, topqirlik, lo'ndalik, dalillik, omilkorlik, savodxonlik, qiziquvchanlik, ishqibozlik va boshqalar.

Beshinchidan, sobitlik xislatlari: faollik, qathiyatlilik, tezkorlik, kuydipishdillik, jo'shqinlik, zardalilik, sabotlilik, bir so'zda turishlik, barqarorlik, botirlik, dovyuraklik, intizomlilik, erksevarlik, jiddiylik, nafsini tiyishlik, o'zini yo'qotmaslik, sovuqqonlik, o'ziga talabchanlik, kamsuqumlik, odamoxunlik, o'zini iroda eta bilish va boshqalar.

Oltinchidan, ehtiroslilik xislatlari: nekbinlilik, ko'tarinkilik, tantanavorlik, kulib turuvchanlik, hazinlik, ishonuvchanlik, hayolchanlik, kelajakka ishonch, ezgulik, kek saqlamaslik, mushfiqlik, olijanoblik, otashinlik, nozik tabiatlilik, uyatchanlik, hijolatlilik, iffatlilik va boshqalar.

Hammasi bo'lib ijobiy xislatlar soni mingdan ortiq. Tarbiya mafkurasining maqsadi mana shu xislatlarni shakllantirishdan iborat. Buning uchun o'quv-tarbiya jarayoni, hadislar, oila, mahalla, an'anaviy udumlar, to'y, aza, mahraka ulfat va boshqa kam guruhli va ko'p sonli odamlar ishtirok etadigan yig'inlar, sayllar, mehmondorchilik, mehmon kutish, ommaviy axborot vositalari, afsonalar, romanlar va boshqalar vosita bo'lishi mumkin.

Yuqorida ko'rsatilgan shaxsiy xislatlarni shakllantirish o'quv-tarbiya ishlarining asosiy vazifasi hisoblanadi. Qamma mamlakatlar ham ana shunday ijobiy xislatlarni o'z xalqida shakllantirishga harakat qiladi. Ana shu mahnoda tarbiyaning umumiy maqsadi dunyo pedagogik jarayonida yagona maqsadga - umuminsoniy xislatlarni shakllantirishga qaratiladi. Falsafa fani, uning turlicha qarama-qarshiliklari, turli oqimlari, nazariyalari bilan birga yagona bo'lganidek, pedagogika ham umumiy maqsadi bo'yicha dunyoviy pedagogik jarayonda

yagona, bir jinsli deb qaraladi. Gap ana shu maqsadlarga qanday vositalar bilan qanday ketma -ketlikda va qaysi ma'noda erishishga bog'liq. Bir mamlakat ta'lim va tarbiyaning bir shaklini tanlasa, ikkinchisi o'zgacharoq, uchinchi yana bir boshqacha yo'l tutadi. Shu, jumladan, xalqning, elatning o'z udumi, odati, turmush tarzi bor. Mana shu kabi o'ziga xoslik ta'lim va tarbiyaning o'ziga xos shakl, vosita va uslublarini, xalqning umumiy madaniyatini belgilaydi.

Xozirgi davrda o'quvchi o'qituvchi munosabatlarini, o'quvchilar shaxsiy xislatlarini shakllantirish muammolarini tadqiq etish muammoli ilmiy mavzularda yo'q. Xalq ta'limi vazirligida o'quvchilar va o'quvchilar shaxsi munosabatlariga bag'ishlangan bo'lim ham yo'qligi kabi bir necha muammolar ob'yektiv mavjud. Yana bir muammo, bir tomondan o'rta umumiy ta'lim davlat standartlari ishlab chiqilib xurmatli Prezidentimiz I.A.Karimov tomonidan tasdiqlandi va ta'lim tarbiya jarayoniga qadambo- qadam joriy etilayapti. Ikkinchi tomonidan birmuncha murakkablashtirilgan, yuqori saviyaga, jahon talablariga mos fanlar standartlarini amalga oshirishga hamma o'qituvchilarimiz ham tayyormi? Mana shu qarama-qarshiliklarni yechish xalq ta'limi xodimlari oldida turgan yirik muammo hisoblanadi va uning dolzarbligini qayd etadi.

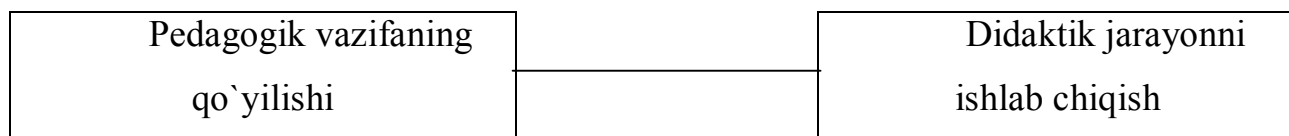
Kasb ta'limini tashkil etishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish

Ta'lim jarayonlarini tahlil etishda qo'llaniladigan pedagogik kategoriyalar. Tarkib topgan ta'limning eng muhim unsurlari qadimdan shakllanib kelgan va u hozirda ham o'zining ahamiyatini yo'qotmagan. Ta'lim maqsadi, mazmuni, shakl, uslub va vositalari pedagogikada ta'lim jarayonlarini tahlil etishda qo'llaniladigan an'anaviy kategoriyalar hisoblanadi. Aynan o'sha kategoriyalar ma'lum bir predmet, mutaxassislik yoki ixtisoslik bo'yicha o'quv tarbiyaviy jarayonni tashkil qiluvchi pedagog faoliyatining predmeti sifatida yuzaga chiqadi. O'ayd etilgan pedagogik kategoriyalar maqsadga muvofiq ravishda yo'naltirilgan pedagogik va o'quv faoliyatining qonuniyat hamda mezonlarini tizimlashtiruvchi omil vazifasini bajaradi.

O'qitish texnologiyalari majmuaviy integrativ tizim sifatida. Zamonaviy o'qitish texnologiyalari-majmuaviy integrativ tizimlar bo'lib, ular o'zida ta'lim

maqsadlari bilan belgilangan kasbiy ko'nikma, malakalar va shaxs xislatlarini o'rganuvchilar tomonidan egallanishi hamda bilimlarni o'zlashtirishga yo'naltirilgan operatsiya va harakatlarning tartiblashtirilgan to'plamini aks ettiradi. Bu o'rinda ta'lim maqsadlarining belgilanishi (kimga va nima uchun?), mazmunni tanlash va ishlab chiqishga tatbiq etish (nima?), ta'lim jarayonlarini tashkil qilish (qanday?), ta'lim metodi va vositalarini belgilanish (nimalar yordamida?), shuningdek, o'qituvchilar malaka darajasi (kim?) hamda erishilgan natijalarni baholash metodi (qanday yo'l bilan?) unga asoslanishi lozim. Keltirilgan mezonlarning majmuaviy qo'llanilishi o'quv jarayoni mohiyati va uning texnologiyasini belgilab beradi.

O'qitish texnologiyasini loyihalash. O'qitish texnologiyasining loyihalash tuzilishini pedagogik vazifaning qo'yilishi va uni hal etish asosida ko'ramiz:

O'qitish texnologiyasini loyihalash

Pedagogik vazifaning belgilanishida quyidagilar inobatga olinadi:

- ta'lim maqsadlarining tahlili va shu asosida o'quv predmeti mazmunini aniqlash;
- o'quv predmeti mazmuni tuzilmasini ishlab chiqish va uni o'quv unsurlari tizim ko'rinishida ifodalash;
- o'quv unsurlarining o'zlashtirilish darajalarini belgilash;
- ta'lim oluvchilarning dastlabki bilim darajasini aniqlash, bu ko'rsatkich o'quv predmetining mazmunini ifodalovchi o'quv materialini o'zlashtirganlik darajasidan kelib chiqadi;
- o'quv-moddiy baza hamda ta'limning tashkiliy shakllariga qo'yiladigan chegaralarni belgilash.

Pedagogik vazifalarning hal etilishini ta'minlovchi o'qitish texnologiyasini loyihalashga qaratilgan o'qituvchi faoliyati ta'limning metod, shakl va vositalarini

shakllantirish bilan belgilanadi. Boshqacha qilib aytganda, pedagog faoliyati uchta asosiy xususiyatlar bilan tavsiflanadi: boshqarish turi, axborot almashinuv jarayonining turi, axborot oʻzlash vositalari tiplari va bilish faoliyatini boshqarish. Oʻqitish jarayoniga faoliyat nuqtai nazaridan yondashish kontseptsiyasiga asoslanib, uni tashkillashtirishning quyidagi mantiqiy ketma-ketligini qurish mumkin. Dastlab oʻquv materiali mazmunining tavsifi, uni oʻrganishdan koʻzlangan maqsad (oʻzlashtirish darajalari), shuningdek, pedagogik vazifaning qoʻyilish shartlari tahlil etiladi. Soʻngra, oʻqitishning mos ravishdagi metodlari hamda taʼlim oluvchilar bilish faoliyatini boshqarish sxemasi belgilab olinadi. SHu asosda oʻqitish vositalari roʻyxati tuziladi. Ushbu usuli bilan hosil qilingan metod va taʼlim vositalari tizimi tashkiliy shakllar bilan uygʻunlashtiriladi, yaʼni, texnologiya ishlab chiqiladi.

Umumlashgan pedagogik texnologiyalar. Umumlashgan pedagogik texnologiyalar maʼlum psixopedagogik asoslardan iborat «sintetik nazariya» sifatida qaraladi (2-jadval).

Tadbiqiy pedagogik texnologiyalar oldindan rejalashtirilgan natijaga erishishga yoʻnaltirilgan kasbiy tayyorgarlik jarayonini loyihalash muammosini metodik jihatdan hal etishga qaratiladi.

Bugungi kunda shaxsiy faoliyatli yondoshuv, tanqidiy-ijodiy fikrlash, muammolarni hal eta olish, qaror qabul qilish va jamoada hamkorlik qilishga oid pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqishga ehtiyoj yuzaga kelmoqda (2-jadval).

SHunday qilib, ilgaridan loyihalashtirilgan taʼlim-tarbiya jarayonining pedagogik texnologiyasi oʻzida metodlar tizimi, taʼlimning metodik usullari, oʻqituvchi va talabalarning birgalikda faoliyat koʻrsatish imkoniyatlari, vositalari, talabalarning ijobiy shaxsiy sifatlarini rivojlantirish maqsadi hamda yakuniy natijalarga erishish instrumentariysini mujassamlashtiradi.

2-jadval

Pedagogik texnologiya nomlanishi	Maqsadi	Mohiyati	Mexanizmi
----------------------------------	---------	----------	-----------

Muammoli o`qitish	Ta`lim oluvchilarning bilish faolligi va ijodiy mustaqilligini oshirish	Ta`lim oluvchilarga ketma-ket va maqsadli ravishda ularning bilimlarni o`zlashtirish faolligini oshirishga xizmat qiluvchi masalalarni berish borish	Tadqiqotchilik metodlari; bilish faoliyatiga yo`naltirilgan masalalarni echish
Mujassamlashtirilgan o`qitish	Insonning his qilish xususiyatlariga maksimal darajada yaqinlashtirilgan ta`lim jarayon tuzilmasini yaratish	Mashg`ulotlarni bloklarga biriktirish hisobiga fanlarni chuqur o`zlashtirishga erishish	Ta`lim oluvchilar ish qobiliyati dinamikasini hisobga oluvchi ta`lim metodlari
Modulli o`qitish	Ta`lim mazmunini shaxs individual ehtiyojlari va uning bazaviy tayyorgarligiga muvofiqlashtirish	Ta`lim oluvchilarning individual o`quv dasturi asosida mustaqil ishlashi	Muammoli yondashuv, ta`limni amalga oshirishning individual maromi
Rivojlan-tiruvchi o`qitish	SHaxs va uning qobiliyatlarini rivojlantirish.	O`quv jarayonini insonning potentsial imokniyatlari va ularni amalga oshirishga yo`naltirish	Ta`lim oluvchilarni faoliyatning turli sohalariga jalb qilish
Differen-tsiallashtirish o`qitish	Layoqat, qiziqish va qobiliyatlarni aniqlash uchun qulay sharoitlar yaratish	Turli o`zlashtirish darajalari bo`yicha majburiy me`yor (standart) dan kam bo`lmagan hajmdagi dastur materialini o`zlashtirish	Individual ta`lim metodlari
Faol (majmua-viy) o`qitish	Ta`lim oluvchilar faolligini tashkillashtirish	Bo`lajak kasbiy faoliyatining predmetli va ijtimoiy mazmunini modellashtirish	Faol o`qitish metodlari Ta`lim oluvchilarni ijodiy faoliyatiga jalb etilishining o`yin metodlari
O`yinli o`qitish	Bilim, ko`nikma va malakalarni o`zlashtirishning shaxsiy faoliyat tavsifida bo`lishini ta`minlash	O`quv axborotlarini qayta ishlash va o`zlashtirishga yo`naltirilgan mustaqil bilish faoliyati	

Talaba yoshlarda ma'naviy-axloqiy odatlarni tarbiyalash jarayoni va uning vazifalari. Kamolotga erishgan, har tomonlama rivojlangan avlodni tarbiyalash jarayoni uning doimiy, muntazam, izchil va tizimli ravishda tarbiyalashni taqozo etadi. Bu yo'lda kasbiy ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini takomillashtirish, fundamental, kasbiy fanlar singari g'oyaviy mazmuni talabalarga, yangi jamiyatning har bir mutaxassisiga zarur bo'lgan ijtimoiy dunyoqarashni shakllantiruvchi tasavvurlar zahirasini hosil qilishi lozim bo'lgan ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitishga yangicha yondashuv asosida axloq malakalarini hosil qilish mumkin. Talaba yoshlarda yagona pedagogik jarayonda ma'naviy-axloqiy odatlarni tarbiyalashda quyidagi vazifalar hal etilishi lozim:

- o'zbek milliy mentaliteti va jahon tsivilizatsiyasi yutuqlariga tayanadigan ma'naviy qadriyatlar tizimini mustahkamlash;

- SHarq mutafakkirlari asarlarida qayd etilgan komil inson g'oyasi, ta'limotiga amal qilish;

- O'zbekiston birinchi Prezidenti I.A.Karimov asarlarida ta'lim-tarbiya, xususan, barkamol shaxs, etuk mutaxassis xususiyatidagi fikr-mulohazalarni o'rganish va ularga amal qilish.

Tarbiyaviy ishlar mexanizmi. Bunday vazifalarni hal etish pedagogik jamoaning jismoniy va ma'naviy barkamol avlodni tarbiyalash, talabalarni Vatanga sadoqat, yuksak axloqli, mehnatga halol munosabatda bo'lish ruhida tarbiyalash ishiga sezilarli hissa qo'shayotgan yoshlar bilan ishlovchi barcha davlat va jamoatchilik tuzilmalari (O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi, Madaniyat ishlari vazirligi, Adliya vazirligi, Mudofaa vazirligi, Davlat sport qo'mitasi, «Ma'naviyat va ma'rifat» jamoatchilik markazi, «Mahalla», «Kamolot», «Sog'lom avlod uchun», «Nuroni», «Ulug'bek», «Umid», «Ustoz» jamg'armalari, Inson huquqlari bo'yicha markaz va hokazo) bajarayotgan ishlar, dasturlardan foydalanilgan holda tarbiyaviy ishlar mexanizmini ishlab chiqish va yoshlar tafakkuriga ta'sir etish ko'zlangan maqsadga erishishda muhim tarbiyaviy ahamiyatga ega.

Mustaqillik sharoitida talaba-yoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda qator vazifalarni hal etish talab etiladi. Jumladan:

-har bir ta'lim oluvchining ongida davlat mustaqilligi xalqning oliy g'oyaviy-axloqiy qadriyati ekani, o'z vatani bilan faxrlanish, uning xavfsizligini ta'minlash va O'zbekistonning ulug' tarixiy o'tmishi, bozor munosabatlariga asoslangan yangi demokratik jamiyat qurishda tanlab olgan o'ziga xos yo'lini mustahkamlash, islom dini ruhi bilan sug'orilgan oliy ma'naviy-axloqiy qadriyatlar, xalqning insonparvarlik an'analari hamda umuminsoniy o'ivilizatsiya yutuqlari ahamiyatini to'g'ri tushuntirish va uni e'tiqodga aylantirish;

-ta'lim oluvchilarda umuminsoniy insonparvarlik axloqi, madaniyati me'yorlari, zamonaviy qadriyatlar ehtiyoji, o'zini yuqori tutish va viqor saqlash, oilaviy tantanalarda o'zini ko'rsatishga urinish, xizmat vazifasidan shaxsiy maqsadlar uchun foydalanish ko'rinishlariga murosasiz bo'lish ruhini tarbiyalab borish ularning yuqori axloq malakalari bilan qurollantirishning garovi bo'lib hisoblanadi.

Axloqiy tarbiya tarbiyaviy ishlar majmuida etakchi o'rin tutadi. Axloq yoki odob deganda - kishilarning mazkur jamiyat uchun xarakterli va muayyan ijtimoiy munosabatlar tizimi bilan tarixan bog'liq bo'lgan xulq-atvorlarni belgilab beradigan qonun-qoidalar yig'indisi tushuniladi. Jamiyat tomonidan belgilanadigan talablar shaxs xulqini baholash uchun mezon bo'lib xizmat qiladi.

Kasb ta'limi muassasalarida talaba-yoshlar orasida axloqiy tarbiyani amalga oshirish avvalo, ularda axloqiy tushuncha va ishonch hissini yaratishdan boshlanishi maqsadga muvofiq. Chunki yoshlarda axloqiy tushuncha va e'tiqodni tarkib toptirmay turib, axloqiy odatlar, shuningdek, xatti-harakat bilan bog'liq odat va malakalarni hosil qilib bo'lmaydi.

Kasb ta'limi muassasalarida axloqiy tarbiyani tashkil etish muammosi. Kasb ta'limi muassasalarida axloqiy tarbiya muammosini amalga oshirish uchun qator muammolarni hal etishga e'tiborni qaratmog'i lozim. Ular:

-o'qitish jarayonini ilg'or pedagogik texnologiya va axborot texnologiyasi asosida uyushtirish;

-talaba va ustoz o'rtasidagi axloqiy hamda aqliy munosabatni qaror toptirishga erishish;

-ta'lim -tarbiya ishlarining qat'iy reja asosida olib borilishi;

-o'quv muassasasida ijobiy emotsional muhitni yaratish;

-ta'lim oluvchilarning o'quv muassasasi hayoti ichki tartibi qoidalariga rioya qilishlariga erishishni ta'minlash. YAgona ta'lim -tarbiya jarayonida axloqiy tarbiyani tashkil etishda suhbat, munozara, ma'ruza kabi metodlardan foydalanish, turli mashqlar faoliya orqali ijobiy sifatlarni hosil qilish mumkin.

Nazorat savollari:

1. Ta'lim texnologiyasining mohiyati haqida gapirib bering.
2. "Texnologiya" so'zining lug'aviy ma'nosini ayting.
3. O'quv materialini o'zlashtirishning qanday darajalari bor?
4. Talaba yoshlarda ma'naviy-axloqiy odatlarni tarbiyalash jarayoni va uning vazifalari haqida aytib bering.
5. Kasb ta'limi muassasalarida axloqiy tarbiyani qanday tashkil etiladi?

5-Mavzu. Pedagogik tadqiqot funksiyalari va metodlari. Pedagogik texnologiyalarning mohiyati. Bilimlarning ko'nikma va malakaga aylanish jarayoni

Reja:

1. Pedagogik tadqiqot funksiyalari va metodlari
2. Pedagogik texnologiyalarning mohiyati
3. Bilimlarning ko'nikma va malakaga aylanish jarayoni

Pedagogik tadqiqot funksiyalari. Ilmiy nuqtai nazardan didaktika ta'lim jarayonlarini tushuntirish, rivojlanish istiqbollarini ko'rsatish, amalda ta'lim-tarbiya jarayoniga ta'sir etish va ularga baho berishni maqsad qilib qo'yar ekan, quyidagi funksiyalarni bajaradi.

1.Diskriptiv funksiyasi. "Diskriptiv" so'zi inglizchadan olingan bo'lib, «yoritish», «ta'svirlash» degan ma'noni bildiradi. Tasvirlash ko'pincha diagnostik tilda tarqalgan. U o'quv-tarbiya jarayonida uchrayotgan cheklanishlarning qay

yo'sindaligini aniqlash uchun xizmat qiladi. Pedagogik diagnostikaning maqsadi faqat sodir bo'lgan cheklanishlarning shakli, hajmi va xususiyatini aniqlash emas, balki bu cheklanishlar o'quv tarbiya tizimining qaysi bo'g'inlari susayganligi sababli yuz berganini aniqlashdan iborat.

2.Tushuntirish funktsiyasi. Didaktik tadqiqotning bu turi eksperimentlar o'tkazish bilan bogliqdir. Bu yerda ta'lim jarayonining barcha sharoitlari saqlangan holda o'quv jarayonini o'zgartiruvchi omillar kiritilish natijasida didaktik tadqiqot o'quv-tarbiya jarayonining asosida yotgan qonunlyatlarni ochish imkonini beradi.

3.Pedagogik tadqiqotlarning ta'lim-tarbiya jarayonlarini oldindan ko'ra bilish funktsiyasi. Bu xildagi tadqiqotlar, izlanishlar jarayonlarning qandayligini ko'rsatish bilan birga, jarayon yuz berayotgan davrdan keyingi zamonda qanday o'zgarishlar, qanday bog'langan qonuniyatli pedagogik va boshqa jarayonlar yuz berishini oldindan ko'ra bilishga asos bo'la oladi. SHu bilan birga, oldindan ko'ra bilish funktsiyasi sodir bo'lishi mumkin bo'lgan jarayonlarni biz istalgan yo'nalishda rivojlaltirish imkoniyatlarini va ularga tegishli, yetarli darajadagi ob'yektiv, har tomonlama o'ylangan baho berish imkoniyatlarini ham yaratadi. Natijada yuqorlida ko'rilayotgan tadqiqotlar o'tmish, hozirgi zamon va kelajak o'rtasida mustaxkam ko'prik yasash, ta'lim va tarbiya xaqida kishilik jamiyati to'plagan bitmas-tuganmas tajribani to'la-to'kis kelgusi avlodga tatbiq etish uchun tayyor ko'rsatmalar, xulosalar ishlab chiqish imkonini yaratadi.

4.Pedagogikada, xususan didaktikada o'tkaziladigan tadqiqotlarning amaliy funktsiyasi ta'lim jarayonidagi ochilgan qonuniyatlar ob'ektiv didaktik xaqiqatlar yanada chuqurroq tushunilish va bu jarayonlarga tadqiqotchi nuqtai nazaridan amaliy ta'sir ko'rsatish imkonini beradi.

Pedagogik tadqiqotlar metodlari. O'zbekiston Respublikasining Prezidenti I. A. Karimovning «O'zbekistonning o'z istiqlol va taraqqiyot yo'li», «O'zbekiston- kelajagi buyuk davlat» asarlarida umuminsoniy qadriyatlarga qaytish haqidagi mulohazalarida ta'limtarbiya masalalarini faollikka asoslangan printsiplarga o'tkazish, o'sib kelayotgan yosh avlodni yangiliklarni tez qabul

qilishga undash, istiqlool yaratgan keng imkoniyatlardan foydalanib, xo'jalik va madaniyatning hamma sohalarida yuksak natijalarga erishish haqida gap boradi.

Bu yangicha dunyoqarash xalq ta'limida ilgari surilgan uzluksiz ta'lim va shaxs xislatlarini ijodkorlik ta'limi orqali rivojlantirishda ta'lim nazariyasi oldiga yapada yangi vazifalar qo'yadi. Bunday ulkan masalalar ayrim kamchiliklarni tugatish, «yamash» bilan echilmaydi. Xalq ta'limi tizimni tubdan o'zgartirish, uning rivoji uchun pedagogik, uslubiy, psixologik sharoitlarni yaratish talab etiladi.

Ta'lim va tarbiyaga taallukli xatti-xarakatlarni tafakkurga asoslanib taxlil qilish redagogika va didaktikada yagona usul xisoblanadi. YAn Amos Komenskiyning «Buyuk didaktika», K.D.Ushinskiyning «Inson tarbiya predmeti sifatida» asarlarida masalaga shunday yondashishni ko'rish mumkin.

O'quv-tarbiya jarayoni xakida jiddiy xulosalar chiqarish uchun muntazam ravishda olib borligan kuzatishlar, tajriba, faktlarga asoslangan emperik tadqiqotlar natijalariga asoslanish zarur.

Tadqiqotlarning tarixiy-taqqoslash metodlari. Tarixiy metodlar. Pedagogik tadqiqotlar, xususan, didaktik tadqiqotlar asosan o'qituvchining didaktik faoliyati bilan o'quvchilar taxsili natijasida hamda o'quvchilarning o'z faoliyatlari natijasida ular shaxsi, bilim, iqtidor va ko'nikmalarining o'zgarishi orasidagi bog'liqlikni ochishga qaratiladi. Xo'sh, bunday bog'liqlik didaktik tadqiqotlar natijasidan olinadimi yoki ularni yaqin, uzoq o'tmishdan olsa bo'ladimi? Amaliy hayot bu muammoga o'zicha javob beradi.

Tarixiy taraqqiyotning turli davrlarida ijtimoiy munosabatlar ma'lumotning maksad va vazifalarini belgilab bergan. Masalan, sanoat ishlab chiqarishini industrlashtirish, ilmiy texnikaviy revolyutsiya ma'lum darajada ta'lim va tarbiya mazmuni, shakllari va uslublarini tanlashga ta'sir ko'rsatadi.

Tarixan ta'lim-tarbiyaning barcha hollarida yuz bergan o'zgarishlarning xususiyatlari, tamoyillari, qonuniyatlarini o'rganmasdan turib, ma'lumot masalalari haqida keng tasavvurga ega bo'lish mumkin emas.

Tarixiy pedagogik tadqiqotlarning maqsadi shunday qonuniyatlarni aniqlashdan iboratki, bu qonuniyatlar faqat yaqin va uzoq tarixni o'rganishni emas,

shu bilan birga ta'limning hozirgi axvolini, undan ham muhimi- kelgusini belgilash imkonini bermog'i lozim

Nazariy taqqoslash- solishtirish metodi. Bunday pedagogik tadqiqot xalqaro pedagogik tadqiqotlarga asosan uch yo'nalishda olib boriladi. Birinchi yo'nalish- turli mamlakatlardagi ta'lim va tarbiya tizimlarining umumiy qonuniyatlarini aniqlash. Dunyoda yuzdan ortiq ta'lim tizimlari mavjud. Albatta, mustaqil O'zbekiston Respublikasida eski ta'lim tizimi asosida ishlash mumkin emas. Boshqa mamlakatlarda amal qilib turgan ta'lim tizimlarining qulay ijobiy tomonlarini yuqorida ko'rsatilgan taqqoslash-solishtirish tadqiqotlari asosida bizning ta'lim tizimimizga ko'chirish mumkin.

Ikkinchi yo'nalish har bir ta'lim tizimidagi o'ziga xos xususiyatlarni, ularni tasdiqlovchi faktlar to'plamini, turli tarixiy davrlardagi va turli tarbiya muhitlariga oid o'ziga xos tomonlarni aniqlashdan iborat.

Uchinchi yo'nalish ta'lim tizimlarining ichki xususiyatlarini aniqlash, o'xshash va farqli xususiyatlarini belgilab, ularning ta'lim tizimidagi umumiy xususiyatlar bilan bog'liq alomatlarini va aloxida xususiyatlari sabablarini aniqlash imkonini beradi. Bu turdagi tadqiqotlar faqat statistik ma'lumotlar va anketalar natijasini tahlil qilish bilan chegaralanmaydi.

O'zgaruvchan parametrlarni aniqlash va tahlil qilish. O'zgaruvchilar- bu tekshirilayotgan ob'yektda turli ahamiyatga ega bo'lgan omillardir, o'zgaruvchilar- tekshirilayotgan ob'yektning bizni qay tomondan qiziqtirayotganligi haqida axborot beradi.

Ta'limning salmog'i, rivojlanish tezligi, maktabning yutuqlari kabi murakkab o'zgaruvchilar ma'lum shkalalar asosida tartibga keltiriladi.

Muammolarni gipotezalar zanjiriga aylantirish tadqiqot jarayonining kelgusi bosqichi hisoblanadi. Tadqiqotning asosiy muammosi yoki shu muammodan kelib chiquvchi savollarga tadqiqotchi dastlabki xomaki javoblar qidiradi. Izlanish davomida u yangi qo'shimcha axborotlar to'playdi va javoblar yanada rivojlanib boradi. SHunday kilib, ko'yilgan savollar gipotezalarga aylana

boradi, kelgusi kidirish yo`nalishlarini belgilab beradi, boshqacha aytganda, ishchi gipotezaga aylana boradi.

Pedagogikadan olib boriladigan ilmiy tadqiqotlarning jiddiy bosqichlaridan biri tadqiqot muammosini yechish bo'yicha bir yoki bir necha gipotezalarni belgilashdir. ***Gipoteza- bu muammoni yechishning taxminiy yo'lini ilmiy tomondan tasdiqlash demakdir.*** Tadqiqotchi qo'yilgan muammomi atroflicha, xamma o'zgaruvchilarni hisobga olgan xolda, tahlil qiladi. Gipoteza empirik jixatdan tasdiqlanmog'i darkor. Buning uchun eksperiment loyixasi tuzilib, eksperimental tadqiqotlar o'tkaziladi.

Tadqiqot texnikasini va «asbob-uskunalarini»ni tanlash. Bu tadqiqotning mazkur bosqichida tadqiqot ob'ekti o'zgaruvchilarni tanlashga ko'p jihatdan bog'liqdir. Tadqiqot texnikasi atamasi yoki tadqiqot usuli yoki tadqiqot faoliyatining ketma-ketligi atamasi ishlatiladi. Ilmiy usul bu ilmiy muammoni yechishda qayta-qayta ishlatiladigan usuldir. Tadqiqot texnikasi deganda, tadqiqot muammosini yechish uchun ob'ekt va hodisalar haqida axborot to'plashda tez-tez kaytariladigan usul tushuniladi. Masalan, kuzatish usulida turli tadqiqot texnikasi ishlatiladi: ***klinik kuzatish, savol-javob, zondlash, tanlab tekshirish va xujjatlar tahlili.*** Bunday texnologiyadagi ishlatiluvchi «asboblari» turlicha bo'ladi. Ulardan keng tarkalganlari anketalash, psixologik yoki didaktik testlardir.

Tezkor yuz beradigan jarayonlarni qayd qilib, keyinchalik chuqur tahlil qilish uchun maxsus texnikaviy vositalar ham ishlatiladi. Bularan fotoapparat, kinokamera, proyektor, magnitofon, videomagnitofon yoki o'lchov asboblari va boshqalarni ko'rsatib o'tish mumkin.

Didaktik eksperiment metodi. eksperimentni qo'llash natijasida tadqiqotchi didaktik amaliyotga uning ichki tarkibiy tuzilishi, qonuniyatlarini, ta'lim ma'nosi va jarayonlarini ochish maqsadida «sho'ng'iydi».

Agar kuzatishda tadqiqotchi borliqni qanday bo'lsa, shundayligicha idrok qilib tekshirsa, eksperiment jarayoni bu borliqni o'zgartirib, uning ichki qonuniyatlarini, unga ta'sir etishning samarador usullarini aniqlaydi.

Eksperimentning birinchi xususiyati shundan iboratki, unda tadqiqotchining o'zi qatnashadi, ishni tashkil etadi, amalga oshiradi va natijani taxlil qiladi.

Ikkinchi xususiyati - o'quv-tarbiya jarayonining ichki qonuniyatlarini aniqlash uchun jarayon sharoitlarini o'zgartirish imkoni tug'iladi. Uchinchi xususiyati - o'quv-tarbiya jarayonini nazorat qilib, ularni anik o'lchash imkonidir. To'rtinchi xususiyati - eksperimentga ilmiy tus berib, ishchi gipotezani aniqlashtirishdir. Demak, eksperiment shunday ilmiy-tadqiqot usulini, unda ta'lim-tarbiya jarayonini nazorat qilish o'lchash va ishchi gipotezani yanada oydinlashtirish imkoni tug'iladi.

YUqorida ko'rsatilgan to'rt xususiyat bajarilsa eksperiment laboratoriya eksperimenti hisoblanadi, birinchisi bajarilmasa, bu tabiiy eksperiment deyiladi.

Pedagogikadan ilmiy-tadqiqot ishlarining metodologik asoslari:

1. SHaxsning ijodiy va faolyatlilik ma'nosi xaqidagi ta'limot.
2. SHaxsning o'zaro aloqa bog'lash va o'zaro bog'liqligi xaqidagi ta'limot.
3. Munosabatlar nazariyasi
4. Mutaxassis shaxsini shakllantirish xaqidagi nazariya.
5. Bilish faoliyati haqidagi ta'limot.

Pedagogik ilmiy-tadqiqot ishlarini tashkil etish ilmiy tadqiqot metodlar:

I. empirik darajadagi metodlar:

1) diagnostik metodlar (anketalash, hujjatlarni o'rganish, interv'yu uyushtirish, suxbatlar), sotsiometrik metodlar;

2) observatsion metodlar (bevosita va bilvosita kuzatish, to'g'ri va uzokdan kuzatish, bevosita jarayonda qatnashish orqali kuzatish, o'z-o'zini kuzatish);

3) prognostik metodlar (ekspertlar metodi bilan baholash, bir-biriga bog'lik bo'lmagan xarakteristikalarini umumlashtirish, modellashtirish, ekstropolatsiya, shkalalash, ranglash, «Dol'fa metodi» va boshqalar);

4) eksperimental metodlar (sifat eksperimenti, o'lchash eksperimenti, konstatatsiya eksperimenti, shakllantirish eksperimenti, prognostik eksperiment va boshqalar);

5) praksimetrik metodlar (faoliyat natijalarini analiz qilish, modellashtirish, professiografik va psixografik analiz, xronometraj);

6) matematik metodlar (korrelyatsion analiz, faktorli analiz, dispers analiz va boshkalar).

II. Nazariy darajadagi metodlar:

1) Ilmiy bilish darajadagi metodlar:

- psixologo-pedagogik va sotsial adabiyotlarni analiz qilshi;
- empirik materiallarni sintez qilish;
- to'plangan materiallarni tasniflash;
- tekshirilayotgan jarayonini deduktsiyalash;
- induktsiyalash;
- analoglarni ko'rish;
- modellashtirish.

2) Mantiqiy analizga asoslangan metodlar:

- o'xshatishlik metodlari;
- o'ziga xosligini aniqlash metodlari;
- o'ziga xos uzviy bog'liqligi o'zgarishlarini analiz qilish metodi.

Ilmiy tadqiqot bosqichlari:

1-bosqich. Nazariy izlanish bosqichi. Bu bosqichda tadqiqot muammosi ilmiy jihatdan obdon o'ylab ko'riladi.

Kerak bo'lganda muammoning hozirgi axvolini chuqurroq tushunib etmoq uchun uzoq va yaqin o'tmishni tarixiy-nazariy analiz qilinadi. Natijada tadqiqotning tub negizi aniqlanadi, tadqiqot maqsadiga mos adekvat metodologiya va tadqiqot metodlari aniqlanadi, tushunchalar apparati kiritiladi, umumiy va xususiy gipotezalar, taxminlar qo'yiladi, tadqiqotni tashkillashtirish elementlari belgilanadi.

Bu bosqichda yana tadqiqot ob'ekting (institut, maktab, kolledj, litsey va hokazolar) ish tajribasi o'rganiladi, umumlashtiriladi va analiz qilinadi. O'rganilayotgan muammo bo'yicha studentlar, bitiruvchilar, o'qituvchilar kuzatiladi, suhbat, anketalar o'tkaziladi, interv'yular olinadi, o'quvmetodik va

rejalashtirish hisobot hujjatlari o`rganiladi. Tadqiqot tub maqsadlarini aniqlashtirish maqsadida izlanish eksperimentlari o`tkaziladi.

2-bosqich. eksperimental-dagnostik bosqichida o`quv-tarbiya jarayonining mexanizmi, xossalari, o`ziga xos qarama-qarshiliklari, jarayon rivojlanishinnng sifat belgilari, tezligi, shiddatkorligi, darajalari o`rganiladi.

Bu bosqichda hisobga olish eksperimenti bilai bir qatorda anketalash, suhbatlar, o`z-o`zini baholash, reyting baholash, shkalalash, ranglash kabi metodlar orqali dastlabki sinov shakllantirish eksperimentlari o`tkaziladi.

3-bosqich. Tajriba eksperimental bosqichida nazariy va metodik ishlanmalar, yangi darslik o`quv qo`llanmalari, o`qitishning yangi izchil metodlari tekshirib ko`riladi va tegishli aniqliklar kiritiladi.

4-bosqich. YAkunlovchi umumlashtirish bosqichi xisoblanadi. Tadqiqot natijasida olingan natijalar yana bir bor sistemaga solinadi, ishlab chiqiladi, ksrak bo`lgan xollarda ilmiy-tadqiqot natijasida olingan metodik yo`riqnomalar, xulosalar qaytadan tekshirib ko`riladi yoxud o`quv yurtlari amaliyotida bevosita qo`llab ko`riib, tegishli xulosalar olinadi.

Bilimlarning ko`nikma va malakaga aylanish jarayoni

**Ko`nikma va malaka tushunchalari.** Ko`nikma deganda, odamning bilim olishi, elementar tajriba va malakaga tayanib biron ishni muvaffaqiyatli bajarish imkoniyati tushuniladi. Orttilgan bilimlar odam xatti-harakatining nazariy asosi hisoblanadi. Bilimlarga asoslanib xatti-harakatlarning ketma-ketligi, alohida bosqichlari fikran hayoldan o`tkaziladi. elementar tajriba talablarida aynan biror faoliyat haqida aniq tasavvur hosil qilish imkonini beradi. Biron kasb yoki faoliyat haqida tasavvurga ega bo`lishda elementar tajriba bilan birga boshqalarning tajribasini tasavvur qilish ahamiyat kasb etadi. Bu erda pedagogning shaxsiy namunasi, novator ishchi, xizmatchilarning ilg`or tajribasi, yetuk olim ijodkorlarning ish jarayoni misol bo`la oladi.

Malaka- bilimlarga asoslanib mashk yordamida aylangan faoliyatning avtomatlashgan komponenti hisoblanadi. Malaka tez va aniq bajarish bilan bog'liq bo'lgan ko'nikmalarning avtomatlashgan elementlari sanaladi.

Albatta, talabalarni mutaxassislikka tayyorlashda kuzda tutilgan va o'quv rejasida mo'ljallangan hamma ko'nikma va malakalarni etarli darajada shakllantirishning ba'zi ob'yektiv sabablarga ko'ra (o'quv jihozlarning yetarli emasligi, talabalarining tabiiy uziga xosligi va hokazolar) iloji bo'lmas. SHuning uchun ham talabalarda umumlashgan politexnik ko'nikma va malakalarning shakllangan bo'lishiga erishish lozim.

Talabalar umummehnat ko'nikma va malakalarining tarkibiy qismlari va ularni rivojlantirish jarayoni. Inson o'z hayotining ma'lum davrida boshqariladigan va aniq maqsadga yo'naltirilgan ta'lim va tarbiya jarayonida ishtirok etadi. SHu paytdan boshlab u maxsus faoliyat turi - o'qitishning sub'yektiga aylanadi, o'qitishning maqsadi esa bilim egallashdan iborat bo'ladi.

O'qitish jarayoni ikki bosqichdan iborat: 1. Har qanday foydali faoliyat uchun zarur bo'lgan, dunyo haqida qayd etilgan va ilmiy tan olingan axborotlar olish. Malakalar hosil qilish - ya'ni aniq sharoitlarda amalga oshadigan usullar va avtomatlashgan operatsiyalarni egallash.

Ko'nikma va malakalarni faoliyat tavsifiga ko'ra tasniflash mumkin (4-shakl).

Ko'nikma va malakalar tasnifi

Ko'nikma va malakalar turlari:

-Amaliy, -Kasbiy, -Umumfaolayat, -Umummehnat, -Politexnik

Ko'nikma va malakalarning qisqacha tavsifi:

- Faoliyatni bevosita materiallarni o'zgartirish asosida tashkil qilish (Aqliy, sensor, harakat)
- Mehnat harakatlarini bafarish sifatini ifodalaydi (Maxsus, ishlab chiqarish, kasbiy)
- Ishni rjallashtirish va tashkil etish, o'z-o'zini nazorat qilish (Konstruktorlik, texnik, tashkiliy, nazorat)
- texnologik qurulumalarni o'qish, chizish, sozlash
- Bilimlarni amaliv qo'llash

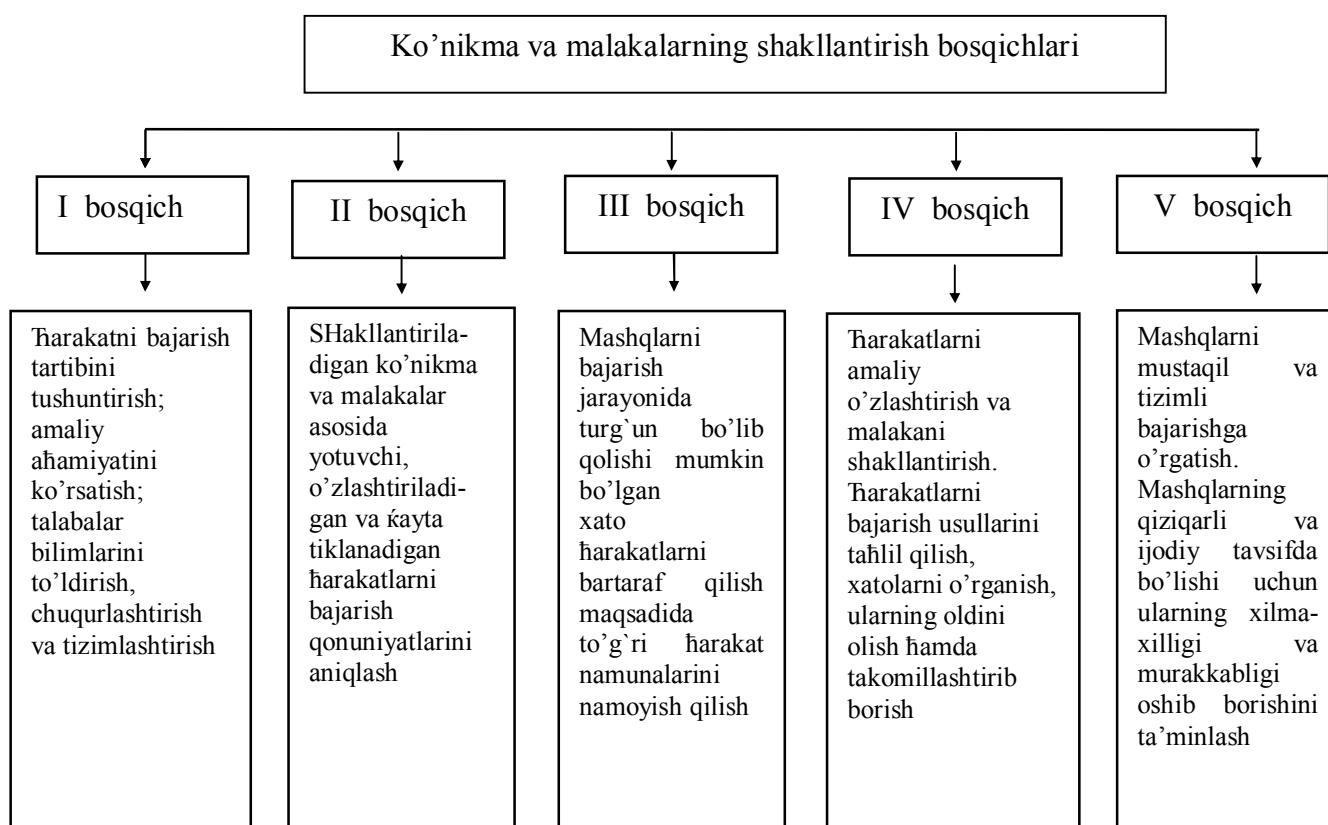
4-shakl

Turg'unlik bilan bir qatorda malakalar **moslashuvchanlik** bilan ham xarakterlanadi, ya'ni harakat usulining sharoit o'zgarishiga mos ravishda o'zgarib borishdir (albatta ma'lum chegarada). SHu sababli malakani qo'llashda bu sharoitlar qanchalik turli-tuman bo'lsa, u shunchalik moslashuvchan bo'lib boradi, yoki aksincha bir xillik malakalar bir xilligiga olib keladi.

Umummehnat ko'nikmalari tabiati to'g'risida muammoni hal qilishda biz ko'nikmalar deganda, operatsiya va harakatlarning nisbatan murakkab tizimini egallash, inson uchun yangi bo'lgan sharoitlarda qo'llash, faoliyati o'zlashtirilgan bilim va malakalar asosida maqsadga muvofiq rostdashni qabul qiluvchi psixologlar fikrlaridan kelib chiqib ish ko'rdik.

Bu fikrlarga E.A.Mileryan tomonidan bildirilgan: "umummehnat ko'nikmalari politexnik bilim va malakalarga asoslangan ishchining o'zgaruvchan sharoitlarda o'zi uchun yangi bo'lgan mehnat faoliyatida umumlashgan, turli mehnat sharoitlari uchun xos bo'lgan ishni bajarishga turli usul va uslublar yordamida erishish qobiliyatiga aytiladi" - degan so'zlari juda yaqin keladi.

Umummehnat va kasbiy malakalarni shakllantirish quyidagi asosiy

bosqichlarda amalga oshiriladi (5-shakl):

5- shakl

**Malakalarning ko`chishi va moslashuvchanligi xususiyatlari.** Mehnat ta`limi va tarbiyasi muammosi bilan keng jamoatchilik, jumladan, oilalar, maktabgacha tarbiya muassasalari, umumta`lim maktablari, o`rta maxsus va oliy o`quv yurtlari jamoasi shug`ullanib kelmoqda. Bugungi kunda o`qituvchilarning pedagogik va psixologik mahoratini oshirishga alohida e`tibor berib kelinmoqda. Bunda nafaqat o`qituvchilarni, balki shu bilan birga oliy ma`lumotli ishlab chiqarish ta`limi ustalarini, mehnat va kasb ta`limi o`qituvchilarini tayyorlashda ma`lum muvaffaqiyatlarga erishilmoqda.

Talabalarda umummehnat va kasbiy ko`nikma hamda malakalarni rivojlantirish jarayonida ta`lim vositalaridan foydalanish texnologiyasi

Ta`lim-tarbiya jarayonining yangilanishi va mazmunan isloh qilinishi, faqat tizimni yangilashnigina emas, uni amalga oshirishda yetakchilik vazifasini, o`qituvchining ham yangicha tayyorlanishi va shakllantirilishini talab etadi, o`quv-me`yoriy hujjatlar (kontseptsiya, nizomlar, ta`lim standartlari hamda taraqqiyot dasturlari va boshqalar), o`quv-uslubiy majmua (o`quv dasturlari, darsliklar, o`quv qo`llanmalari va didaktik materiallar to`plami va boshqalar) yangi avlodini yaratish va amaliyotga joriy etish anchagina murakkab, mashaqqatli jarayon hisoblanadi.

Biz quyida umummehnat va kasbiy ko`nikma hamda malakalarni rivojlantirish jarayonida maqbul bo`lgan ta`lim vositalariga to`xtalamiz:

**I. Bosma ta`lim vositalari.** Bosma ta`lim vositalari tipografiya usulida yoki o`qituvchi, usta va talabalar kuchi bilan tayyorlanadi. Ikkinchi holda ko`paytirish qo`lda yoki «Era», «Vega», «Canon» va boshqa tipdagi ko`paytirish qurilmalarida bajariladi.

Ishchi daftarlar yoki bosma asosli daftarlar bir tarafdin mazmunan javoblari erkin belgilanadigan testlarga, ikkinchi tarafdin vazifasiga ko`ra chiziqli ta`lim dasturiga yaqinroq. Misol tariqasida o`quv kartasi lavhasini keltiramiz.

O`quv kartasi N__

Mavzu: Tashqi tsilindrik yuzalarni egovlash.

Topshiriq. TSilindrik patronda, qo'lda uzatish vositasida egovlash.

1-topshiriq tahlili.

Maqsad: Buyum tayyorlash - TSilindr:

- tashqi diametri.....
- uzunligi.....
- aniqlik klassi.....
- ishlov berish tozaligi.....
- material.....

Buyum: Zagotovka – tavsifnomasining tahlili:

Faoliyat 1. Zagotovka va buyum o'lchamlarini taqqoslash va olinadigan qatlam kattaligini aniqlash:

- diametrdan olinadigan kattalik.....
- uzunlikdan olinadigan kattalik.....

2 . Zagotovkada brak yo'qligini tekshirish:

yoriqlar, o'yiqlar, chuqurlar.....

shakl deformatsiyasi.....

Faoliyat vositalari.

A - 281 tokarlik stanogi. Kesish rejimi va o'tishlar sonini (formula bo'yicha) aniqlash:

kesish tezligi.....

shpindel aylanish tezligi.....

limb bo'linishlarida kesish chuqurligi (mm)

o'tishlar soni.....

Kesuvchi asbob. Uning xarakteristikasi turi...

geometriyasi.....

materiali.....

O'lchov asbobi. Uning xarakteristikasi nomi...

Faoliyat tarkibi (rejasi)

Vazifani bajarishga tayyorgarlik: kesuvchi stanokniishga tayyorlash, zagotovkani mahkamlash.

Texnologik jarayonni bajarish:

- diametr dastlabki o'lchamini olish;
- berilgan o'lchamni olish.....

Buyum (mahsulot) sifatini tahlil qilish.

Quyida oxirgi 3 punkt mazmunini o'rganuvchilar buyumni tayyorlash davomida bajarishi lozim bo'lgan nazorat turlari ko'rsatilgan holda ochib beriladi.

Testlar. Nazorat dasturlari (testlar) topshiriqlarning alohida turi bo'lib, unda nazariy va amaliy ta'lim jarayonida bilimlarning o'zlashtirilishini, malaka va ko'nikmalarni shakllantirilishini guruhlar bo'yicha tezkor nazorat qilish, ichki va tashqi qaytar aloqani o'rnatish imkoniyati tug'iladi, shu asosda o'qituvchi (usta) va talabalar ta'lim jarayonini boshqarish funktsiyasini amalga oshiradilar.

V.P.Bespal'ko o'zining oxirgi ishlaridan birida u yoki bu materialni o'zlashtirishda bilim, malaka va ko'nikmalarga muvofiq testlar klassifikatsiyasini taklif qilgan. O'zlashtiriladigan material tahlili asosida u to'rtta darajani ajratish imkonini bergan.

Birinchi darajali testlar - talabalar ko'nikmalarini tekshirib, ularning faqatgina berilgan ma'lumotlarni qayta namoyish etishida tayyor savol va javoblardan to'g'ri foydalanilganligi aniqlanadi. Birinchi darajali testlarga V.P.Bespal'ko tanib olish («to'g'ri-noto'g'ri» turidagi javobni talab qiluvchi mashqlar), farqlash (taklif etilayotgan javoblar qatoridan to'g'risini tanlash) va klassifikatsiya testlarini kiritadi.

Kinofil'm. O'quv kinofil'mi o'zlashtirish uchun murakkab va qiyin materialni uzatish lozim bo'lgan printsiplial ahamiyatga ega hollarda qo'llaniladi. Bunda ekrandagi ob'yektlar va hodisalar dinamikasi (harakat, transformatsiya) o'rganilayotgan jarayon va mashqlarning ochib berilishi va o'zlashtirilishiga jiddiy ta'sir ko'rsatib, ish mazmunini ko'rgazmali, faktlarni tartibliroq qiladi hamda asosiy jihatlarni ajratib ko'rsatadi.

Ta'limning tovushli vositalari. Ta'limning tovushli vositalari mazmunini so'zlar, musiqa yoki boshqa signallar vositasida uzatilishi mumkin bo'lgan o'quv ma'lumotlari tashkil qiladi.

Ta'limning tovush vositalaridagi ma'lumotlar hajmi va chuqurligi o'quv dasturlari mazmuniga mos bo'lishi lozim.

Magnit yozuvlari. Magnit yozuvlari plyonkada yozilgan ma'lum ketma-ketlikdagi fonogrammalar yoki mashg'ulot maqsadiga bog'liq holda maxsus tayyorlangan bir yoki bir nechta radioeshittirishlardan iborat bo'lishi mumkin.

Magnit yozuvlari yangi atamalarni o'rganish va kasbiy eshitish qobiliyatini shakllantirishda qo'llanilishi mumkin.

Trenajyorlar. Ishchilar mehnat faoliyati va trenajyorlarning didaktik imkoniyatlarining tahlili ularga nisbatan quyidagi talablarni shakllantirish imkoniyatini beradi:

- trenajyorlarda predmetning, mehnat vositalari va ularning modeli, taqqoslash sxemasi va ma'lumot qurilmalari bloklari bo'lishi;

- ularni ishlab chiqish o'rganuvchida standart holatlarning cheklangan qatori uchun kasbiy malaka va ko'nikmalarni shakllantirish lozim bo'lganda yoki o'quv jarayonlarini bajarish hayot uchun xavfli bo'lgan hollarda, o'rganuvchini qimmatbaho jihozlar bilan ta'minlash imkoniyati bo'lmaganida, ishlab chiqarish sharoitida kam uchraydigan mehnat operatsiyalari(avariya holatlari)ni o'zlashtirish lozim bo'lgan hollarda maqsadga muvofiq;

- ular oddiy mashqlardan murakkablariga bosqichma-bosqich o'tishni ta'minlashi;

- mahoratni takomillashtirish va malakani oshirishda qo'llaniladigan trenajyorlar turli murakkablik darajasidagi ko'nikmalarni shakllantirishni ta'minlashi;

- ularda mehnat jarayonlarining muhim jihatlariga e'tiborni kuchaytiruvchi soddalashtirishlar qo'llanilishi;

- ularda mehnat vosita va buyumlarini modellashtirish fizik, shuningdek matematik yo'llar bilan amalga oshirilishi;

- trenajyorda shakllantiriladigan malaka va ko'nikmalar yuqori darajada ishonchli bo'lib, harakatchanlik, ushbu faoliyatni amaliy sharoitlarda bajarishga o'tkaza olish xususiyatlariga ega bo'lishi.

Barcha ta'lim vositalari quyidagi talabalarga javob berishi lozim:

- o'quv dasturining zamonaviy fan-texnika va ishlab chiqarishning rivojlanish darajasiga mos kelishi;

- mutaxassislarni tayyorlash xususiyatlarining aks ettirishi;

- tushunchalar, atamalar va shartli belgilar birligini ta'minlash;

- didaktikaning asosiy printsiplariga mos kelishi hamda nazariy va amaliy ta'lim xususiyatlarini hisobga olishi;

- zamonaviy uslublar va ta'limning zamonaviy shakllarini qo'llashni rag'batlantirishi, talabalar faolligini ta'minlashi va bilish qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qilishi;

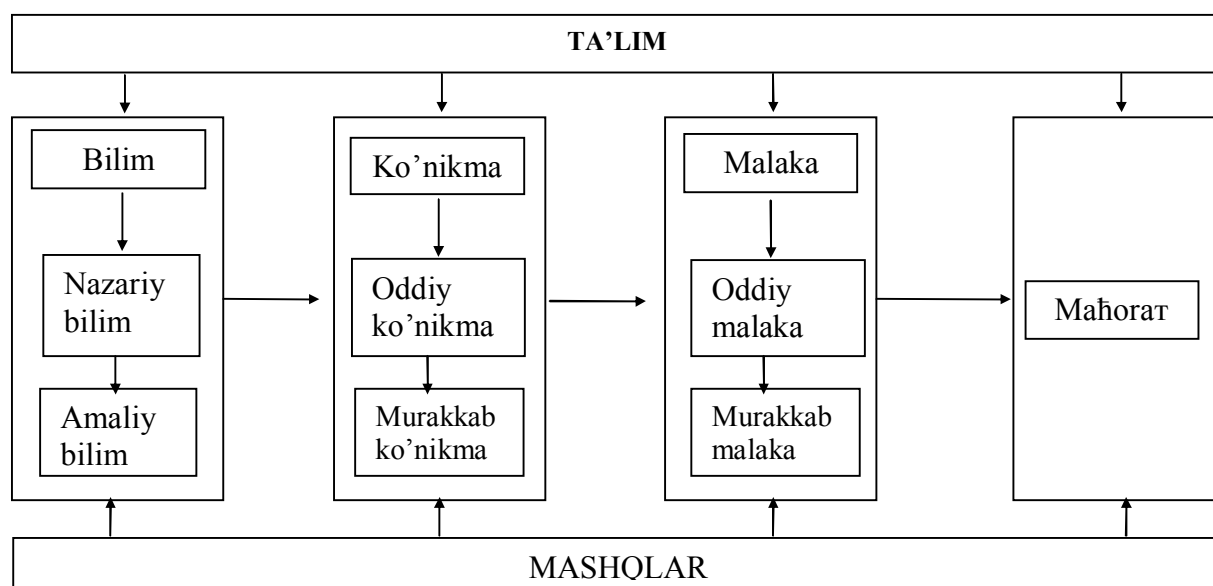
- aqliy harakatlarni bosqichma-bosqich shakllantirish va talabalar faoliyatida yo`naltiruvchi asoslarni ishlab chiqarishda asos qilib olinishi;

- ularning minimal miqdori eng kam sarf-xarajatlar bilan maksimal pedagogik samarani ta`minlashi.

Umummehnat ko`nikma va malakalarining muvaffaqiyatli shakllanishi sharoitlarini qarab chiqishda nafaqat ularning mustahkam egallanishi zaruriyatini, balki malakalar moslashuvchanligi, ya`ni yangi sharoitlarga malakani ko`chira olishi va o`zgaruvchan sharoitlarga moslashishini ta`minlash ham muhim ahamiyatga ega ekanligi ko`rsatib berildi. SHu bilan birgalikda umummehnat va kasbiy ko`nikma hamda malakalarni rivojlantirish jarayonida ta`lim vositalaridan foydalanish texnologiyasi, ularga qo`yiladigan talablar ham ishlab chiqilgan.

Demak, «Ko`nikma - harakatlarni samarali bajarish imkoniyatidir; ko`nikma ma`lum darajada fikrlab bajariladigan harakatlar; ko`nikmalar - qandaydir harakatni yangi sharoitlarda bajarish usulidir; ko`nikma - murakkab tizimli psixik va amaliy harakatlarni egallashdir».

Malakalar quyidagicha ta`riflanadi: «Malaka - yuqori o`zlashtirilganlik darajasiga ega bo`lgan harakatlar majmuasidir; malaka - mashqlar natijasida mustahkamlangan harakat usulidir».

3 – shakl. Bilimlarning ko`nikma va malakalarga aylanish texnologiyasi

Nazorat savollari:

1. Pedagogik tadqiqot funksiyalari deganda nimalarni tushunasiz?
2. Tadqiqot metodlari nimalardan iborat?
3. Pedagogik texnologiyalarning mohiyatini tushuntiring.
4. Bilimlarning ko`nikma va malakaga aylanish jarayonini yoritib bering.

6-Mavzu. Talabalarda umummehnat va kasbiy ko`nikma hamda malakalarni rivojlantirish texnologiyalarining yo`nalish va xususiyatlari .Kasbiy ta`lim o`qituvchilarini tayyorlashning yangi pedagogik texnologiyalarini ishlab chiqish va ularni o`quv-tarbiyaviy jarayonga tadbqiq etish muammolari

Reja:

1. Talabalarda umummehnat va kasbiy ko`nikma hamda malakalarni rivojlantirish texnologiyalarining yo`nalish va xususiyatlari
2. Kasbiy ta`lim o`qituvchilarini tayyorlashning yangi pedagogik texnologiyalarini ishlab chiqish va ularni o`quv-tarbiyaviy jarayonga tadbqiq etish muammolari

Talabalarda umummehnat va kasbiy ko`nikma hamda malakalarni rivojlantirish pedagogik tizimida o`qituvchi va talaba munosabatlari mazmuni. Ma`lumki, har qanday pedagogik texnologiya ta`limning yangi mazmunini shakllantiruvchi ta`lim tamoyillariga asoslangan bo`lib, talaba shaxsini tarbiyalashda, unda kasbiy mahoratni hosil qilishga yo`naltirilmog`i kerak. «Ta`lim jarayonining faol sub`yektlari pedagog va talabalar bo`lib, ularning hamkorlikdagi faoliyatlari muayyan mavzu (yoki fanlar asoslari) bo`yicha kam kuch va vaqt sarflangani holda, nazariy va amaliy bilimlarni chuqur o`zlashtirish imkonini beruvchi jarayonning umumiy mohiyatini tavsiflaydi. Texnologik yondashuv asosida tashkil etilgan ta`lim jarayonida maqsadga muvofiq o`zlashtirilgan bilimlarni amaliyotda qo`llay olish ko`nikma va malakalari ham shakllanadi.

O`qitib tadqiq etish, tadqiq etib o`qitish tamoyili. Ushbu tamoyil quyidagi ikki jihatga ega:

- birinchidan, OO`YUning har bir o`qituvchisi o`z fani sohasiga talabalarni jalb qilgan holda tadqiqotlarni olib borishi lozim.

- ikkinchidan, o`qituvchi ta`lim texnologiyasini ishlab chiqadi, uni amaliyotda sinab ko`radi, kuzatadi va tuzatishlar kiritadi, ya`ni, u ta`lim jarayonini tadqiq etadi.

O`qitish jarayonining mazkur ikki jihati muhim ahamiyatga ega bo`lib, u o`qituvchining kasbiy hamda pedagogik mahoratini oshirib borishga va talabalarni bo`lajak mutaxassislik faoliyatiga puxta tayyorlanishiga zamin hozirlaydi.

Pedagogik texnologiya turlarini tanlash shakllanayotgan bilim, ko`nikma va malakalar, tashkil etilayotgan darslar shakli va qo`llanilayotgan metodlar hamda metodik usullarning xususiyatiga bog`liq..

Talabalarining umummehnat va kasbiy ko`nikma hamda malakalarini rivojlantirish jarayonida trenajyorlardan foydalanish texnologiyasi

Texnik vositalar orasida ma`lum ishlab chiqarish faoliyati uchun zarur bo`lgan sezgi-motor va aqliy harakat malakalarini shakllantiruvchi trenajyorlar alohida ahamiyatga ega. Hozirgi davrda trenajyorlardan ishchilarni kasbga tayyorlashda keng foydalanilmoqda. Trenajyorlarni qo`llash amaliyoti ularni keng pedagogik imkoniyatga ega ekanligini tasdiqlamoqda, afsuski, bu imkoniyatlardan foydalanish talab darajasida emas. Joylarda zaruriy ilmiy-pedagogik asosga ega bo`lmagan trenajyorlar yaratilmoqda, ularni qo`llash esa kutilgan samara bermaydi. Buni uslubiy tavsifdagi qator hal etilmagan masalalarning mavjudligi bilan izohlash mumkin.

Harakat shakli - o`rganuvchi tomonidan unga beriladgan harakatlarning tashqi (moddiydan) ichki aqliyga uzatilishidagi o`zlashtirilish darajasi tushuniladi. Harakat shakli buyum yoki buyumlashgan, tashqi so`zlashuv (baland ovozda) aqliy (harakat tassavvur yoki tushunchalar asosida amalga oshiriladi) bo`lishi mumkin.

Harakatning umumlashganlik darajasi - harakatni bajarish uchun buyum xossasini boshqa ahamiyatsiz belgilar ichidan ajratib olish darajasini belgilaydi.

Harakatning kenglik darajasi - o`zgaruvchi tomonidan barcha xarakterlarni bajarilayotganligi darajasini ifodalaydi. Harakatlarni shakllanish jarayonida bajarilayotgan jarayonlar tarkibi kichrayib, harakatlar kamayib boradi.

**Harakatlarning o`zlashtirish darajasi** - harakatlarning avtomatlashganlik va tezlik darajasini ifodalaydi (boshida u sekinroq bajariladi, har bir jarayonning o`zlashtirilishi jarayonida ish maromi tezlashib, avtomatlashib boradi).

A.M.Novikovning fikriga ko'ra, malakalar shakllanishida harakat aniqligiga quyidagi faktorlar hisobiga erishilad:

- harakatning boshlang'ich ko'rinishini shakllantirish va aniqlash;
- fazoviy va kuch differentsirovkasi aniqligini oshirish;
- eng kichik xatolik qiymatiga mos keluvchi koordinatsion strukturalarni tanlash.

Harakatlar tezligi, harakat, mashq yoki vazifalarning bajarilish vaqti; reaksiya vaqti, harakatlarni tuzatishga sarflanadigan vaqt va boshqalar bilan tavsiflanadi.

Trenajyor - o'qitishning texnik vositalari tizimida. Mashqlar bajarish jarayonini talabalar faoliyatining mustaqil ish turiga kiritish mumkin. SHu sababli quyida uni tashkil qilish uchun zarur bo'lgan o'qitish vositalari haqida so'z boradi. CHop qilingan ishlarning ko'pchiligida mustaqil ishni tashkil qilish va o'tkazish ta'limining umumiy shakl, uslublariga bog'liq holda ko'riladi va bizning fikrimizcha, ularda mashqlarni bajarish jarayonidagi o'qitishning texnik vositalarini qo'llash etarlicha chuqur ochib berilmagan. O'qitish vositalari to'g'risidagi masala aniq bir predmet yoki kasb tarkibi sifatida ko'rilib, xususiy uslub o'rganish ob'ekti bo'lib xizmat qilganligi uchun biz mehnat darslarida talabalar mustaqil ishlashi uslubi umumiy masalalari, bizning ishimizga tatbiqan-trenajyorli ta'limni ko'rib chiqish bilan chegaralanamiz.

Mehnat darslarida mustaqil ishni tashkil qilishda o'qitishning texnikaviy vositalari quyidagi vazifalarni bajaradi:

- axborot (darslik, ma'lumotnoma, diapozitiv, diafil'm, transporant, kinofil'm, videoyozuv, algoritmlar, yo'riqnoma, instruktsion-texnologik karta, o'rganuvchi dasturlar, o'quv plakatlari va magnit yozuvlari kabi trenajyorlar);
- tashkiliy (algoritmlar, yo'riqnomalar, instruktsion-texnologik kartalar, o'rganuvchi dasturlar va trenajyorlar);
- boshqaruv (testlar, o'rganuvchi dasturlar va trenajyorlar).

Aytib o'tish kerakki, har bir o'qitish vositasiga ko'rsatilgan barcha vazifalar va keltirilgan tavsif qaysi bir vazifa qolganlaridan ustun ekanligini ifodalaydi.

SHu bilan birga trenajyorlarda bu vazifalar kompleks va talab darajasida to'liq mujassamlashtirilgan.

Ta'lim vositalari tahlili ko'rsatadiki, ularning ko'pchiligi o'qituvchiga boshqaruvchi vazifasini yuklaydi va faqat o'rganuvchi dasturlar va trenajyorlarga mehnat dasturlarida talabalar mustaqil ishini tashkil qilishda va o'tkazishda ma'lum darajada yuqorida sanab o'tilgan vazifalarni bajarishi mumkin.

Mashqlar ko'nikma va malakalarni shakllantirishning muhim vositasi sifatida. Ta'limda mashqlar favqulodda muhim ahamiyat kasb etadi. Ma'lumki, mashq deganda har qanday harakatning takroran bajarilishi tushunilmaydi, chunki takrorlash o'z-o'zidan malakaning rivojlanishi va takomillashishini ta'minlay olmaydi. Bunga xunuk imloda yozishni misol keltirish mumkin, agar maxsus uslublar qo'llanilmasa qancha takror yozgan bilan u yaxshilanib qolmaydi. Bundan tashqari, ma'lum holatlarda bitta harakatning takroran bajarilishi uning sifati pasayishiga olib keladi. Bir maromdagi ish uzoq vaqt bajarilganida ushbu holat kuzatilishi mumkin.

Psixologiya va pedagogikada mashq deb ko'nikma va malakalarni rivojlantirish uchun ma'lum tarzda tashkil qilingan harakatlarni ko'p martalab takroran bajarish tushuniladi. Ilgari hosil qilingan muvaqqat aloqalar yangi harakatlarni bajarish uchun ish uslublarini to'g'ri bajarishning o'zi etarli bo'lmagan barcha hollarda mashq talab qilinadi. Mashqlarni takroriy bajarish natijasida talaba boshqa usul bilan erisha olmaydigan harakatlar taqsimotiga erishadi, yangi muvaqqat harakat aloqalari hosil bo'ladi va ilgari mavjud bo'lganlari qayta quriladi. Mashqlarni bajarishning so'nggi bosqichlarida bu aloqalar mustahkamlanadi va tartibga keladi.

Mashqlar-mehnat ko'nikmalari va mahoratiga erishishning zaruriy sharti hisoblanib, faoliyatning muvaffaqiyatli amalga oshirilishini ta'minlaydi. Bunda bilim va malakalarning takomillashib borishi bilan birgalikda sharoitning, sifat va tezlikka bo'lgan talabning ortib borishiga mos ravishda ulardan foydalanish darajasi ortib boradi.

Maxsus kasbiy ko`nikma va malakalarni qarab chiqish bilan birgalikda psixologik nuqtai nazardan u yoki bu darajada o`rganib chiqilgan ish turlari va kasblarni sanab o`tamiz:

- ko`proq qo`lda ish bajarishni talab qiluvchi kasblar(duradgorlar, suvoqchilar va h.k.);

- stanokda ishlovchilar(tokarlar, frezalovchilar, pardozlovchilar, avtomatlashgan stanoklar operatorlari);

- mashina haydovchilar(shoferlar, temir yo`l va suv transporti haydovchilari, qishloq xo`jaligi mexanizatorlari);

- asbobchilar(po`lat quyuvchilar, kimyo sanoati operatorlari);

- texnika va texnologik jarayonlarni masofadan boshqarish;

- ta`mirlash, ishga tushirish, rostlash ishlari.

Avvalo kasbiy ko`nikma va malakalarni alohida guruhlarga ajratish imkonini beruvchi umumiy xususiyatlarga to`xtalib o`tamiz:

Maxsus kasbiy ko`nikma va malakalarning asosiy xususiyati. Ularning ma`lum kasblar (metall qirqish, iplar uzilishini bartaraf etish, avtomobilni boshqarish h.k.) bilan chegaralangan, nisbatan tor ahamiyatliligi.

**Mashqlar jarayonida rejalashtirishni o`rgatish (texnologik jarayonlarni qurish).** YUqorida o`quv operatsiyasi tushunchasini o`rganishda va mashqlar tizimini tahlil qilishda yordamchi operatsiyalar (o`lchash, stanokni rostlash va h.k.)ni bajarishga taalluqli ko`nikmalarni hosil qilishda ko`proq o`quv mashg`ulotlarini bajarishga oid mashqlar o`rni belgilab berilgan edi.

Bu o`rinda ushbu mashqlarni ikki masalani hal qilish uchun qarab chiqildi: 1) umummehnat ko`nikma va malakalarning shakllanishi; 2) nazariy va amaliy ta`lim aloqasini o`rnatish.

V.V.CHebisheva fikriga ko`ra, umummehnat malakalari ikki xususiyati bilan tavsiflanadi; 1) aqliy tavsifga ega bo`ladi; 2) malakalar mustahkamlanib borib, shaxsning turg`un xislatiga aylanib qoladi.

SHuni eslatib o`tish kerakki, umummehnat ko`nikmalari va umumlashgan ko`nikmalar tushunchalari aynan bir holatni ifodalaydi.

Umummehnat ko`nikmalarida shaxsni tavsiflovchi aqliy komponentlar salmog`i oshib borgani sari ularni shakllantirish shu darajasi ham yuqorida ko`rsatilgan shartlarni ko`proq talab qilib boradi.

Tashkiliy - texnologik va operatsion - texnologik ko`nikmalarga o`rgatishni qarab chiqamiz. Rejalashtirish ko`nikmasi tashkiliy-texnologik ko`nikmalar qatoriga qiradi. Keng ma`noda olinganda texnologik jarayonlarni loyihalash ham rejalashtirish hisoblanadi. Bu tushuncha ikkala turdagi ta`lim shakllarining ham tarkibiga kiradi. SHuni ta`kidlash lozimki, texnologik yo`nalishni tuzish talabaga ishlab chiqarish ustasi tomonidan uyga vazifa sifatida beriladi, biroq u kirish instruktaji (yo`riqnomasida)da tahlil qilinadi.

Talabalarning mashqlarni rejalashtirishdagi tashkiliy jihatlari quyidagilardan iborat bo`ladi:

- Ishlab chiqarish ta`limining maqsad va vazifalarini aniqlash.
- Harakatlarning ketma-ketligini belgilash.
- Asbob va moslamalarni tanlash.
- O`z-o`zini nazorat qilishning usuli va ketma-ketligini aniqlash.
- Vazifani bajarish bosqichlarini vaqt bo`yicha taqsimlash.

Ta`lim bosqichi va uslublariga kelganda, ular quyidagi ko`rinishda bo`ladi:

- Kirish yo`riqnomasi ishlab chiqarish vazifasini bajarishda ishlab chiqarish ustasining og`zaki ko`rsatmasi.
- Mashg`ulotlarda o`quvchilarga kartochka topshiriqlarini berish.
- Keyingi darsga reja tuzish uchun uyga vazifa berish.
- Talabalarga beriladigan kartochka-topshiriqlar quyidagi bo`limlardan iborat bo`ladi.
- Tayyorgarlik.
- Bajarish jarayoni.

Biz quyida rejalashtirish jarayonini, uchta bosqichni tahlil qilamiz:

Birinchi bosqich - yangi vazifani amalga oshirishdagi umumiy, yo`nalish beruvchi rejalashtirish. Bu holda maqsad va unga erishish vositalari, yangi vazifani hal qilish yo`llarini belgilab olish lozim.

Ikkinchi bosqich - tashkiliy-rejalashtirish, bunda ishchi nafaqat ma'lum va mavjud vositalarni, balki mumkin bo'lgan yangi vositalarni qo'llashni o'z ichiga oluvchi zarur tadbirlarni aniqlaydi va ular asosida echimni topish yo'nalishini tanlaydi.

Uchinchi bosqich - vazifani amalga oshirishdagi bajariladigan jarayonlar batafsil aniqlab olinadi, ya'ni operatsiyalar tarkibi va ketma-ketligi tartibi, asbob va moslamalar, nazorat vositalari va boshqalarni aniqlaydigan ishchi loyiha tayyorlanadi.

Hozirda ko'proq e'tibor berilayotgan uchinchi bosqichga keladigan bo'lsak, undan nazariy va ishlab chiqarish ta'limi jarayonidagi mashqlardan tashqari laboratoriya amaliy mashg'ulotlarida ham foydalanish maqsadga muvofiqdir. SHunday qilib rejalashtirishda o'qitishning amaliy tizimi quyidagi bo'g'inlardan iborat bo'lishi lozim:

- Nazariy ta'lim jarayonidagi mashqlar (asosan uchinchi va qisman birinchi, ikkinchi bosqichlar).
- Mashg'ulotlarda va uy vazifasi sifatida bajariladigan ishlab chiqarish ta'limi mashqlari (rejalashtirishning barcha uchala bosqichida).
- Nazariy va ishlab chiqarish ta'limidagi laboratoriya amaliy ishlari (uchinchi bosqich).

O'lchov mashqlarini nazariy va amaliy mashg'ulotlarda o'tkazish imkoni mavjud va zurur. Ikkinchi ishchi holatda, misol uchun stanokka o'rnatilgan detalni o'lchashga, alohida holatlarda, esa, masalan konussimon yuzalarga ishlov berishdagi mashqlarni bajarishga katta ahamiyat beriladi.

Laboratoriya-amaliy mashg'ulotlar mashqlarining alohida turi. Barcha mashg'ulotlarda bo'lgani kabi, ularda ham turli ta'lim uslublarini qo'llash ko'zda tutiladi. Laboratoriya mashg'ulotlarini sof laboratoriya ishi, ya'ni tajribalar o'tkazish va ma'lum ko'nikmalar shakllanishiga imkon beruvchi laboratoriya mashg'ulotlarini sinonimlar sifatida qabul qilmaslik lozim. Ushbu holatda laboratoriya mashg'uloti atamasi avvalo uni o'tkazish uchun shart-sharoitlarni tavsiflaydi.

Ta'lim tizimidagi ishlar uchun bu vazifa asosiy nazariy bilimlarni aniqlashtirishga bo'ysundirilgan vazifa bo'lishi mumkin.

Ikkita laboratoriya-amaliy mashg'ulotini bitta mavzuda birini nazariy yo'nalishda, ikkinchisini ishlab chiqarish ta'limi bo'yicha tashkil etish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Biz quyida ta'lim jarayonida o'tkazilishi mumkin bo'lganlarini sanab o'tamiz:

- Jihozlarni aniqlikka tekshirish
- Jihozlarni kuchlanish ta'sirida sinash.
- Jihozlarni salt ishlatib sinash.
- Jihozlarning tipovoy qismlari asosiy geometrik parametrlarini o'lchash usullari.
- Tipovoy-pnevmatik va gidravlik qurilmalarni ta'mirlash.
- . Jihozlarning tipovoy detallaridan yaroqsizlarini saralash.

Birinchi uchta ish tadqiqotchilik yo'nalishiga ega.

Keltirilgan 6 ta ishdan tashqari ro'yxatda boshqa topshiriqlar ham mavjud. Masalan chilangarlik, yig'uvchilik texnologik kartalari tahlili va ularning ishlab chiqilishi va h.k.

Talabalarda umummehnat va kasbiy malakalarni shakllantirishda ta'lim vositalaridan foydalanish texnologiyasini ishlab chiqish uchun o'qituvchi tomonidan o'quv material mazmunining tahlil qilinishi, o'qitish uslubini tanlashi va u bilan bog'liq bo'lgan ta'lim vositalarini belgilash jarayoni asos qilib olindi.

Pedagogik texnologiyalar mohiyati

Pedagogik texnologiyalarni ta'lim jarayoniga tadbqiq etish mohiyati xususida so'z yuritish uchun «ta'lim texnologiyasi» tushunchasining tub ma'nosini anglash talab etiladi.

«Texnologiya» yunoncha so'z bo'lib, «techne»-mahorat, san'at hamda «logos»-tushuncha, ta'limot so'zlarining birikmasidan iborat. «Ta'lim texnologiyasi» tushunchasi esa lug'aviy jihatdan (inglizcha «an educational

technology»)) ta'lim (o'qitish) jarayonini yuksak mahorat, san'at darajasida tashkil etish borasida ma'lumotlar beruvchi fan (yoki ta'limot) ma'nosini anglatadi.

Qayd etib o'tish joizki, pedagogik texnologiya nazariyasi o'tgan asrning ikkinchi yarmidan boshlab asoslanib kelinayotgan bo'lsada, aynan «pedagogik texnologiya» tushunchasiga nisbatan turlicha yondoshuvlar mavjud. Xususan, pedagog olim V.P.Bespal'ko pedagogik texnologiyani «amaliyotga tadbqiqilnadigan muayyan pedagogik tizim loyihasi» deya ta'riflaydi hamda asosiy diqqatni o'quv-pedagogik jarayonni oldindan loyihalashga qaratadi. N.F.Talizina esa pedagogik texnologiyani «fan va amaliyot oralig'ida muayyan tamoyillarni olg'a suruvchi metodlar ishlab chiqaruvchi, ularni izchil qo'llash kabi masalalarni hal etishga yo'naltirilgan mustaqil fan» bo'lishi lozimligini qayd etadi.

«Ta'lim texnologiyasi» xususida yaratilgan adabiyotlarda mazkur tushunchaga berilgan ta'riflarga asoslangan holda biz ushbu tushunchani quyidagicha sharhlashga jur'at etdik: pedagogik texnologiya - bu muayyan loyiha asosida tashkil etiladigan, aniq maqsadga yo'naltirilgan hamda ushbu maqsadning natijalanishini kafolatlovchi pedagogik faoliyat jarayonining mazmunidir.

O'zbekiston Respublikasi (shu jumladan, MDH mamlakatlari) ta'lim tizimi amaliyotida o'qitilib kelinayotgan «Pedagogika» fanining predmeti shaxsni shakllantirish, uning kamolotini ta'minlashga yo'naltirilgan ta'limiy hamda tarbiyaviy faoliyatni tashkil etish jarayonining mazmunidan iboratdir. YA'ni, shaxsning etuk kamoloti ikki muhim faoliyat-ta'limiy va tarbiyaviy faoliyat jarayonining samarasi natijasi sifatida namoyon bo'ladi.

Mustaqillik sharoitda O'zbekiston Respublikasi ta'lim muassasalari faoliyati jarayoniga yangi pedagogik texnologiyalarni olib kirish borasidagi faoliyat bir qator etakchi tashkilotlar tomonidan olib borilmoqda. Xususan, Xalqaro SOROS fondi (Ochiq institut), AXELS, IREX, JICA kabi tashkilotlar tomonidan olib borilgan faoliyat o'zining samaradorligi bilan alohida ahamiyat kasb etmoqda. So'nggi besh yillar davomida yuqorida nomlari keltirilgan tashkilotlar ko'magi va rag'bati asosida Respublikaning bir qator yetakchi oliy o'quv yurtlari qoshida innovatsion (pedagogik texnologiya) markazlar(i) tashkil etildi.

Ta'lim majmuining kontseptual tahlili quyidagi xulosalarni chiqarish imkonini beradi:

- har qanday texnologiya negizida mehnat faoliyati ko'rinishidagi o'zaro jamoaviy ta'sir yotadi. Texnologiya mehnat jarayonining o'ziga singdiriladi. Texnologiyaning amalga oshirilish shaklidan qat'iy nazar, asosiy maqsad umumiy jarayonining operatsiyalar tavsifi, predmeti, vositalari va yakuniy natija bilan belgilanadi. Binobarin, pedagogik texnologiyaning pedagogik jarayonni amalga oshirish shakli sifatidagi mohiyati pedagogik faoliyat sohasida namoyon bo'ladi;

- insonning ongi jamoaviy o'zaro ta'sir in'ikosining ideal shakli hamda dialektik qarama-qarshiligini ifoda etib, o'zgartirilgan mehnat sifatida namoyon bo'ladi. SHunga ko'ra ongni qayta shakllantirish qonuniyatlarini ijtimoiy texnologiyadan, ushbu qonuniyatlarini joriy etishning asosiy shakllarini esa pedagogik texnologiyaga asoslangan pedagogik amaliyotdan izlash taqozo etiladi;

- pedagogik texnologiya ijtimoiy texnologiyadan ajralib chiqib, o'z taraqqiyotida shartli jamoaviy repetitsiyaviy (mashqlantiruvchi) refleks bosqichini bosib o'tgan holda, asosiy texnologik o'zaro ta'sirlarini maqsadga muvofiq tarzda takrorlovchi harakat va operatsiyalar tizimiga ajratiladi. Bundan kuzatilgan maqsad ijtimoiy ongni mustahkamlash va to'plangan ijtimoiy tajribani yangi avlodlarga etkazishdan iborat bo'lgan, uning predmeti esa ideallashtirilgan tavsifga ega;

- pedagogik texnologiya mohiyatining umumiy jihatlari, shakl va mazmuni, qarama-qarshiliklar tizimi, miqdoriy va sifat o'zgarishlari dialektikasi, qurilish, amal qilish va rivojlanishining umumiy qonun va qonuniyatlari texnologiyaning umumfalsafiy kontsetsiyasi doirasida muvaffaqiyatli ravishda ko'rib chiqilishi mumkin. Uning harakat mantiqi moddiy ishlab chiqarish sohasidagi yuqorida ko'rib chiqilgan qonuniyatlar (ob'ektiv texnologiya), uning dialektik nuqtai nazardan qarama-qarshi tomoni bo'lgan – ma'naviy ishlab chiqarish, shuningdek, ta'lim sohasi qonuniyatlarini ko'chirish jarayonini aks ettirishdan iborat;

- pedagogik texnologiya nazariy negizga ega, zero, asl texnologiya o'zining mustahkam ilmiy-nazariy poydevoriga asoslanadi. Pedagogik texnologiya nazariyasining mazmuni va tarkibiy tuzilmasini shakllantirish jarayoni har qanday

fanning shakllanishida muhim o`rin tutuvchi asosiy qonuniyatlarga bo`ysunadi. Ijtimoiy ishlab chiqarish sohasi rivojlangan sayin e`tibor umumnazariy elementlarning sintez etilishiga qaratiladi;

- pedagogik texnologiya nazariyasining yaratilish va rivojlanish mantiqi asosiy bosqichlarda umumiy texnologik nazariyaning shakllanishini aks ettiruvchi holat sifatida namoyon bo`ladi. Mazkur holat asosi fikrlash jarayonining eng muhim shakli sifatida xulosa chiqarish imkonini beruvchi deduktiv yondashuv hisoblanadi;

- pedagogik texnologiya nazariyasining yaratilishi uchun «g`isht qo`yishning» asosiy davri pedagogik texnologiyaning boshlang`ich «hujayrasi»ni ifoda etuvchi pedagogik jarayonda texnologik jihatning mohiyatini ochishga yordam beruvchi, o`ziga xos tushuncha va kategoriyalar tizimini aks ettiruvchi texnologik o`zgarish, texnologik vosita hamda texno-pedagogik o`zaro ta`sir bilan bog`liqdir.

O`quv jarayonini loyihalashga texnologik jihatdan yondoshish quyidagi asosiy bosqichlardan iborat bo`ladi:

1. Ta`lim jarayonining umumiy asosiy maqsadini belgilab olish;
2. Ta`lim jarayonini real muayyan bosqichlarga bo`lish, har bir bosqich uchun xususiy maqsadlarni belgilash, ya`ni, asosiy maqsadni amalga oshirishda juz`iy maqsadlarni ham hal etib borish;
3. Ta`lim oluvchilarning bilim darajasini oldindan tashxis qilish.

Pedagogik texnologiyani ta`lim jarayoniga tadbqiq etishning umumlashgan ketma-ketligini quyidagicha tashkil etish maqsadga muvofiq sanaladi (tajriba ishlarini amalga oshirishda mazkur ketma-ketlikdan uslubiy asos sifatida foydalanganmiz):

- talabalarning istiqboldagi faoliyati mazmunini tahlil qilish, ta`lim jarayonida hal qilinishi lozim bo`lgan maqsad va vazifalarni belgilash;

- umummehnat va kasbiy ko`nikma hamda malakalarni rivojlantirishda ta`lim vositalarini qo`llashga oid ta`lim uslubi mazmunini ishlab chiqish;

- oliy o`quv yurtlari o`quv dasturlarida talabalar tomonidan ta`lim vositalaridan foydalanish texnologiyasini o`zlashtirishlari uchun vaqt mezonini belgilash;

- talabalarda ko`nikma va malakalarni rivojlantirishga oid mashqlar tizimini ishlab chiqish;

- talabalarda hosil bo`lgan bilim, ko`nikma va malakalarning sifatini nazorat qilish bilan bog`liq ob`yektiv nazorat o`tkazish va testlar tizimini ishlab chiqish;

- ishlab chiqilgan "pedagogik texnologiya"ni amalda sinash va uni o`quv jarayoniga tadbiq etish.

Bunday pedagogik texnologiyani rejalashtirilgan samarasi uning qanday tizimlashtirilganligi va tuzilishiga bog`liq (2-shakl).

Pedagogik texnologiya o`zida quyidagi xususiyatlarni namoyon etadi:

1. Pedagogik texnologiya pedagogik jarayonni takomillashtirish, optimallashtirishga bo`lgan ijtimoiy ehtiyojni qondirish omili sanaladi.

2. Pedagogik texnologiya didaktik hamda tarbiyaviy xarakterdagi, shuningdek, ta`lim-tarbiya jarayonini samarali, mahoratli tarzda tashkil etish borasidagi nazariy hamda amaliy bilimlar majmui, metodologik fan sifatida namoyon bo`ladi.

3. Pedagogik texnologiya ta`lim-tarbiya jarayonining umumiy mohiyatini aks ettiruvchi yaxlit jarayondir.

4. Pedagogik texnologiya – yo`naltiruvchi vazifani bajaradi, ya`ni, u shaxsni rivojlantirish, tarbiyalash, shakllantirishga xizmat qiladi.

5. Pedagogik texnologiya-shaxsiylik xususiyatiga ega bo`lib, yangi texnologiyani ta`lim-tarbiya jarayonida qo`llashga nisbatan yagona, qat`iy, me`yoriy (standart) talablar qo`yilmaydi. Har bir pedagog u faoliyat olib yuritayotgan ta`lim-tarbiya muhitining xususiyatlari, mavjud ichki va tashqi shart-sharoitlarini inobatga olgan holda muayyan texnologik yondoshuvni amalga oshirish imkoniyatiga ega.

6. Pedagogik texnologiya o`zida ta`lim, tarbiya va shaxs taraqqiyoti (kamoloti) birligini ifoda etadi.

Talabalarda umummehnat va kasbiy ko`nikma va malakalarni rivojlantirishning pedagogik tizimi.

2-shakl

Pedagogik texnologiyaning maqsadi

Pedagogik texnologiyaning asosiy maqsadi komil shaxsni shakllantirish uchun poydevor bo`lgan pedagogik jarayonni takomillashtirish, insonparvarlashtirish, ta`lim oluvchining mustaqilligini ta`minlash, o`qitish jarayonida texnik vositalar imkoniyatlaridan samarali foydalanishga erishishdan iborat.

Pedagogik texnologiya doirasida quyidagi vazifalar hal etiladi:

- Ta`lim jarayonining umumiy, yaxlit loyihasini ishlab chiqish.
- Ta`lim jarayonida hal etilishi lozim bo`lgan aniq maqsad va vazifalarni belgilash.
- Ta`lim jarayoni mohiyatini bashoratlash (tahmin qilish) va uning mazmunini ishlab chiqish.

- Ta'lim jarayoni samaradorligini ta'minlashga yordam beruvchi eng samarali, maqbul shakl, metod, usul hamda texnik vositalarni tanlash.
- Ta'lim jarayonida ta'lim oluvchining erkin, mustaqil faoliyat ko'rsatishi uchun muayyan shart-sharoitlarni yaratish, ularda ma'lum ko'nikma hamda malakalarning shakllanishi uchun vaqt o'rnini belgilash, ularning bilimlari darajasini avvaldan tashhislash.
- Ta'lim oluvchilar faoliyatini yo'naltirish, nazorat qilish hamda baholashni tashkil etish.
- Ishlab chiqilgan pedagogik texnologiya loyihasini jamoada sinash, maqsadning natijalanganlik darajasini tahlil etish.

Mazkur vazifalarning ijobiy hal etilishi quyidagi shartlarga amal qilinishiga bog'liq: mavjud shart-sharoitlarni inobatga olgan holda faoliyatni tashkil etish; ta'lim oluvchilarning yosh, fiziologik, psixologik hamda shaxsiy xususiyatlarini hisobga olish; ta'lim jarayonini demokratlashtirish va insonparvarlashtirish; ta'lim oluvchilar faoliyatini ob'ektiv nazorat qilish va baholash; xususiy fanlarni o'qitish jarayonida imkon qadar albatta, samarali ravishda texnik vositalar imkoniyatidan keng foydalanish; pedagogik tizimda maqsad aniq va ravshan qo'yilmog'i lozim.

I. Tajriba tavsifi va kengligining o'lchovi. Har qanday fanning mazmuni egallanayotgan kasb xususiyatlariga mos ob'yektlar, jarayonlar va faoliyat uslublari to'g'risidagi ma'lum axborotlar majmuidir. O'quv predmetlari ob'yektlar tarkibi, faoliyat uslublari va jarayonlari bilan farqlanadi. Ba'zi fanlar umumiy ob'yektga, hodisaga yoki faoliyat metodiga ega bo'lishi mumkin bo'lgan holdagina, ular o'rtasidagi fanlararo aloqa to'g'risida so'z yuritish mumkin.

Pedagogik texnologiyaning bosqichlari

Ta'lim jarayonida yangi pedagogik texnologiyalarni muvaffaqiyat qo'llashning muhim omillaridan biri - muayyan, yaxlit ta'limiy jarayonni oldindan loyihalash, ta'lim oluvchilar tomonidan o'zlashtiriladigan nazariy va amaliy bilimlar, ko'nikma va malakalar darajasini tashhislash hamda ta'lim maqsadining muvaffaqiyatli natijalanishini bashoratlay olishdan iboratdir.

- **birinchi bosqichda** kasb ta'limi fakul'teti talabalarining kelajakdagi kasbiy faoliyatini tahlil qilindi. Tahlil natijasida talaba faoliyatining istiqbolini belgilovchi va kelajak faoliyatida u duch keladigan vazifalar aniqlab olindi.

- **ikkinchi bosqichda** umummehnat va kasbiy ko'nikma hamda malakalarni rivojlantirishning psixofiziologik asoslari; o'qituvchilar tayyorlashning yangi pedagogik texnologiyalarini ishlab chiqildi va ta'limning har bir davri uchun uning mazmuni aniqlab berildi.

- **uchinchi bosqichda** umummehnat va kasbiy ko'nikma hamda malakalarning tarkibiy qismlari, shakllantirish jarayoni; malakalar ko'chishi va moslashuvchanligi xususiyatlari, umummehnat va kasbiy ko'nikma hamda malakalarni rivojlantirish jarayonida ta'lim vositalarini qo'llash texnologiyasi ishlab chiqildi;

- **to'rtinchi bosqichda** umummehnat va kasbiy ko'nikma hamda malakalarni rivojlantirish didaktik jarayonining eng muvofiq ta'lim shakllari aniqlandi. Uning natijasi sifatida ko'nikma va malakalarni rivojlantirish pedagogik tizimida o'qituvchi va talaba munosabatlari mazmuni ishlab chiqildi;

- **beshinchi bosqichda** umummehnat va kasbiy malakalarni qo'llashga oid ta'lim metodi mazmuni ishlab chiqildi, uning natijasi sifatida umummehnat ko'nikma va malakalarni rivojlantirish jarayonida trenajerlardan foydalanish texnologiyasi yaratildi;

- **oltinchi bosqichda** ta'lim maqsadi asosida ko'nikma va malakalarni rivojlantirishga qaratilgan mashqlar tizimi ishlab chiqildi hamda o'quv qo'llanmalari mazmuni bilan umumlashtirildi, natijalar belgilangan ko'rsatkichlari darajasida ta'lim jarayoniga tadbqiq etildi;

- **ettinchi bosqich** - o'zlashtirish darajasini baholash mezonlari va ta'lim maqsadlariga mos keluvchi talabalarning bilim va ko'nikmalarini aniq nazorat qilish bilan bog'liq testlar tizimi ishlab chiqildi. Ta'lim maqsadlariga erishish imkonini beruvchi o'quv mashg'ulotlarining tuzilmasi va mazmuni shakllantirildi, hamda talabalarning umummehnat va kasbiy ko'nikma hamda malakalarini rivojlantirishga qaratilgan topshiriqlar majmuasi ishlab chiqildi;

- **sakkizinchi bosqichda** - umummehnat va kasbiy ko'nikma hamda malakalarni rivojlanganlik darajasini baholashning ko'rsatkich va mezonlari tajriba-sinov ishlari asosida sinab ko'rildi. Bosqich natijasida loyihaga tegishli tuzatishlar kiritildi.

O'qituvchilar tayyorlashning yangi pedagogik texnologiyalarini ishlab chiqish bir qadar murakkab jarayon bo'lib, mazkur jarayonda mutaxassislik yo'nalishlari hamda ularning o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olish taqozo etiladi. Tadqiqot ishini olib borish jarayonida o'qituvchilar tayyorlashning yangi pedagogik texnologiyalarini ishlab chiqish va ularni o'quv-tarbiya jarayoniga tadbiiq etish muammolari quyidagilardan iborat ekanligi aniqlandi:

- pedagogik texnologiya nazariyasi va uning asoslari borasida ma'lumotlar bera oluvchi manbalarning yetarli emasligi;
- mavjud manbalarda xususii fanlar, shuningdek, muayyan ta'lim muassasalarining faoliyat yo'nalishlariga hamda xususiiatlariga muvofiiq ularning faoliyatiga yangi pedagogik texnologiyalarni tadbiiq etish mexanizmining ishlab chiqilmaganligi;
- yangi pedagogik texnologiyalarni ta'lim tizimida o'quv-tarbiya jarayoniga tadbiiq etish yo'lida amalga oshirilgan tadqiqotlar natijalarining yaxlit holda tahlil etilmaganligi hamda bu borada qo'lga kiritilgan tajribalarning ommalashtirilishi borasida sustkashlikning mavjudligi;
- ta'lim muassasalari, shu jumladan, oliy ta'lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan pedagoglarning yangi pedagogik texnologiya asoslarini puxta o'zlashtirmaganliklari hamda o'z faoliyatlarida ulardan samarali foydalanish malakasi (tajribasi)ga ega emasliklari;
- pedagog xodimlarni tayyorlash jarayonini texnologiyalashtirish borasida keng ko'lamli amaliiy harakatning tashkil etilmaganligi.

Qayd etib o'tilgan muammolarning bartaraf etilishi etuk mutaxassislarni tayyorlash, shuningdek, bo'lg'usi pedagoglarda umummehnat va kasbiy ko'nikma hamda malakalarni takomillashtirishga imkon yaratadi.

Umummehnat va kasbiy ko`nikma hamda malakalarni rivojlantirishning psixofiziologik sharoitlari, psixologik xususiyatlari, bilim, ko`nikma va malakalarning psixofiziologik mexanizmi va ijtimoiy-tarixiy o`rnining tahlili asosida ta`lim oluvchilarning bilim darajasini yanada oshirishda etarlicha foydalanilmayotgan ko`plab imkoniyatlar mavjud ekanligi aniqlandi. SHu asosda talabalarda bilim, ko`nikma va malakalarning rivojlanishi va biridan ikkinchisiga aylanish jarayonlari mazmuni ochib berildi.

Islohotlar tufayli ta`lim tizimiga yangi pedagogik texnologiyalar keng kirib kelmoqda, biroq buning natijasida yuzaga keladigan ulkan didaktik imkoniyatlardan foydalanish uchun yetarli nazariy - uslubiy asos yaratilgan emas. O`qituvchilarni tayyorlashning o`quv-tarbiyaviy jarayoniga yangi pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqish va tadbqiq qilish muammolarini o`rganish natijasida tadqiqot muammosini hal qilishda pedagogik texnologiyalar va texnologik yo`nalish imkoniyatlari tahlil qilindi.

Nazorat savollari:

1. Talabalarda kasbiy ko`nikma hamda malakalarni rivojlantirish texnologiyalarining yo`nalish va xususiyatlarini tushuntirib bering.
2. Kasbiy ta`lim o`qituvchilarini tayyorlashning yangi pedagogik texnologiyalarini ishlab chiqish va ularni o`quv-tarbiyaviy jarayonga tadbqiq etish muammolari haqida aytib bering
3. Pedagogik texnologiyaning bosqichlari haqida tushuntirib bering.

7-Mavzu. Umummehnat va kasbiy ko`nikma hamda malakalarni rivojlantirish pedagogik texnologiyalari samaradorligini aniqlashning tajriba-sinov ishlari.

Blok-modulli o`qitishning metodik asoslari

Reja:

1. Umummehnat va kasbiy ko`nikma hamda malakalarni rivojlantirish pedagogik texnologiyalari samaradorligini aniqlashning tajriba-sinov ishlari
2. Blok-modulli o`qitishning metodik asoslari

Tajriba-sinov ishlarining tashkiliy asoslari va metodikasi.

Biz o`qitish texnologiyasida asosiy e`tiborni harakat obrazini shakllantirish uslubiga qaratdik. Insonning har qanday ongli faoliyati ushbu harakatni bajarish

uslubi to'g'risidagi ma'lumotlar asosida amalga oshiriladi. Inson mahorati darajasi faoliyat to'g'risidagi axborotlarni o'zlashtirish bilan belgilanadi. Bunda o'zlashtirilgan dastlabki harakat obrazi o'zlashtirilgan holda foydalanilishi, yoki faoliyat sharoitlaridan kelib chiqib o'zgartirilishi mumkin. O'zlashtirilgan axborotlardan foydalanishning reproduktiv va produktiv turlarini ajratib ko'rsatish mumkin. SHubhasiz, reproduktiv faoliyat produktiv faoliyatga zamin tayyorlaydi, ya'ni ikkinchisi birinchisining negizida yuzaga keladi, talabalar faoliyati tahlili shuni ko'rsatmoqdaki, o'qitish vositalari yordamida ikkinchi darajali reproduktiv faoliyat turi shakllanadi.

Zamonaviy pedagogika va psixologiya fanlarida amalga oshirilgan tadqiqotlardan kelib chiqib, inson tomonidan tajribalarning o'zlashtirilishi didaktik jarayon strukturasini uchta o'zaro bog'liq komponentlar ko'rinishida tasavvur qilish mumkin: ya'ni motivatsion, talaba bilish faoliyati va boshqarish. Didaktik jarayonning har bir komponentini qurishda qanday pedagogik tasavvurlardan kelib chiqilganligiga asoslanib, o'quv-tarbiya jarayonining turli texnologiyalarini qurish mumkin.

Psixologiya va pedagogika fanlarida "motivatsiya" deganda individ faoliyati ma'lum ma'noga ega bo'ladigan mazmunga, shaxs qiziqishlarining turg'unligi, faoliyat tashqi maqsadlarining ichki talablarga aylanishiga aytiladi. Pedagogik amaliyotda quyidagi uchta turdagi motivatsiya ajratib ko'rsatiladi: jalb etuvchi, motivatsion-muammoli holatlar va kasbiy qiziqishlar.

Talabaga funktsiyalash algoritmini bajarish yoki o'zgartirish maqsadida ta'sir ko'rsatish uning o'quv-bilish faoliyatini bajarishidir.

Agar, ta'lim jarayonini kuzatish ma'lum qonuniyatlar asosida amalga oshirilsa, bu qoida shu darajada ma'lum bo'lgan algoritm asosida amalga oshiriladigan ta'limni maqsadga muvofiq boshqarish to'g'risida so'z yuritish mumkin. Bu algoritmni "boshqarish algoritmi" (BA) deb nomladik. SHunday qilib, boshqarish algoritmi - bu talaba faoliyatini kuzatish, tuzatish tizimi bo'lib, FA ni boshqarishdagi turg'unlikni ta'minlash va qo'yilgan ta'lim maqsadlariga erishish uchun amalga oshiriladi.

Umummehnat va kasbiy ko`nikma hamda malakalarning rivojlanganlik darajasini baholashning ko`rsatkich va mezonlari

Pedagogik texnologiyalarni baholash mezonlari tizimi ta'limdagi miqdoriy ko`rsatkichlar bilan birgalikda sifat ko`rsatkichlarni ham baholash imkonini beradi.

Mazkur tizimning ahamiyati unda nafaqat natijalash bosqichida, balki loyihalash bosqichida ham aniq olingan pedagogik texnologiyalarni mufassal tavsiflash imkonini beruvchi mezonlarning bir necha guruhlari mavjudligi bilan belgilanadi (6 –shakl).

YAngi texnologiyalarni loyihalash bosqichida baholash mezonlari.
Birinci mezon - jarayonni o`zaro ichki bog`liqlikka ega bo`lgan bosqichlar, davrlar va operatsiyalarga ajratib olish.

Ikkinchi - algoritmlilik mezonining asosiy funktsiyalari texnologiya tarkibiga kiruvchi operatsiyalarning bajarilishini baholash hamda belgilangan natijaga erishish ishonchliligini ta'minlashdan iborat.

Algoritmlilik mezoni o`zida quyidagi eng asosiy ko`rsatkichlarni mujassamlashtiradi:

- texnologiya tarkibiga kiruvchi operatsiyalarning bajarilishidagi aniqlik va qat`iylilik;
- funktsional to`laqonlilik mezoni.

Sub`yekt harakatlarida texnologiyada belgilangan ko`rsatkichlardan og`ish darajasi qanchalik yuqori bo`lsa butun loyihalangan jarayonning buzilishi va ko`zlangan natijaga erisha olmaslik ehtimoli shu darajada ortib boradi. SHuningdek, operatsiyaning buzilishi texnologik tizimining butun ketma-ketligiga o`z ta`sirini ko`rsatadi va oldindan bashorat qilib bo`lmaydigan oqibatlarni keltirib chiqaradi.

Funktsional to`laqonlilik mezoni o`qitish texnologiyasini, o`qitish jarayoni barcha funktsiyalarini majmuaviy holatda amalga oshirish imkoniyatlari nuqtai nazaridan baholash imkonini beradi.

Texnologik ketma-ketlilik mezoni - texnologik jarayonning muvaffaqiyatli amalga oshuvini ta'minlovchi quyidagi talablarni baholash imkonini beradi:

- texnologik jarayon tarkibiga kiruvchi operatsiyalar majmuasi va ketma-ketligi ushbu jarayonning amalga oshirilishidagi ichki mantiqqa va uning rivojlanishiga asoslanishi hamda uning tahlili asosida bajarilishi lozim;

- texnologiyalarni bajarish uchun talab etiladigan barcha harakat va operatsiyalarning qat'iy qayd etilishi va ularni amalga oshirish uchun zarur sharoitlarning aniqlab berilishi;

- har bir operatsiyani amalga oshirish teskari aloqa uchun imkon yaratuvchi harakatlar vositasida bajarilmog'i lozim.

Jarayonlarning ob'ektiv amalga oshish jarayonida o'qituvchining aralashuvi uchun hamma vaqt imkon bo'ladi, u harakatlarning bajarilish tezligiga, samaradorligiga va maqsadga muvofiqligiga mos holda operatsiyalarni bajarishning maromini yoki tartibini o'zgartirishi mumkin.

Loyihalash bosqichidagi baholash mezonini o'z ichiga ta'lim jarayonini boshqarish mezonini ham qamrab oladi. Uning asosiy vazifasi o'qitishning loyihalangan texnologiyasini unda mujassamlashtirilgan amaldagi o'qitish jarayonlarini amalga oshirishni nazorat qilish va rostlash nuqtai nazaridan baholash hisoblanadi.

Ushbu mezon quyidagi eng ahamiyatli ko'rsatkichlarni o'z ichiga oladi:

- o'zlashtirish ko'rsatkichi birligini (o'qituvchi modulni) tanlash;
- amalda bajariladigan operatsiyalarni etalon (ideal modul) bilan qiyoslash;
- korrektsiya usuli ko'rsatkichini tanlash usuli;
- maqsadga erishganlik darajasi ko'rsatkichi.

YAngi texnologiyalarning qo'llanilish bosqichini baholash mezonlari.

O'qitish mazmuni quyidagi sifat va miqdor ko'rsatkichlari bilan tavsiyalanuvchi ta'lim mazmunini baholashning xususiy mezonini vositasida baholanishi mumkin.

Sifat ko'rsatkichlariga quyidagilar kiradi:

- o'qitishda ta'lim, tarbiya vazifalari va ularni rivojlantirisha mazmunini aks ettirishning bir butunligi;

- o`qitish mazmuni qabul qilingan o`zlashtirishning pedagogik-psixologik kontseptsiyasiga tuzilmaviy mosligi;

- o`qitish mazmunida fan, texnika va ishlab chiqarish zamonaviy taraqqiyot darajasining aks ettirilishi;

- empirik va nazariy, obrazli va tushunchali, konkret va abstrakt holatlarning gnoseologik jihatdan to`g`ri nisbatda olinishi.

Ushbu ko`rsatkichlar samaradorlik ko`rsatkichini aniqlash va uning sifat jihatidan tahlilini amalga oshirish imkonini beradi. SHu bilan birgalikda miqdor ko`rsatkichlaridan ham foydalanish lozim, u tadqiq etilayotgan jarayon mohiyatini aks ettirmasada, pedagogik faoliyatni yahshilashga yordam beradi.

Bunday ko`rsatkichlarga quyidagilar kiradi:

- o`quv materialining axborot miqdori, u dasturda belgilangan mazmun elementlarini o`qituvchi tomonidan beriladigan axborotga nisbati sifatida belgilanadi;

- o`quv materialining o`zlashtirilganlik darajasi, u vaqt birligida o`quvchi tomonidan o`zlashtirilgan o`quv materialining shu vaqt mobaynida o`qituvchi tomonidan uzatilgan axborotga nisbati sifatida aniqlanadi.

O`quv materialini o`zlashtirish birligi shartli qabul qilinadi, bunda formulalar, qoidalar va hokazolardan foydalanish mumkin.

Bunda miqdoriy ko`rsatkichlar sifatida quyidagilar qabul qilinadi:

- qo`yilgan masalani hal qilish uchun belgilangan va sarflangan vaqt;

- o`quv jarayonining amalga oshirilish maromi;

- o`quvchilar mustaqil faoliyatini tashkil qilishda o`qituvchining yordam berish darajasi.

**Ta`lim natijalari samaradorligini baholash mezonlari.** O`quvchilar bilimlarining sifat ko`rsatkichlarini baholash quyidagilar asosida amalga oshiriladi:

- bilimlarning chuqurligi, u egallangan bilimning unga yaqin bilim sohalari bilan anglangan ahamiyatli aloqalari orqali tavsiflanadi;

- bilimlarning qo'llanuvchanligi, o'quvchining o'zlashtirgan bilimlarini aloqador sohalarda qo'llay olishga tayyorligi va bu boradagi ko'nikmalarini ifodalaydi;

- tizimlilik, o'quvchilar ongidagi bilimlar majmui sifatida tavsiyalanadi va uning tuzilmasi ilmiy bilimlar tuzilmasiga muvofiq ravishda qaraladi;

- bilimlarning anglanganligi, ular o'rtasidagi aloqalarda, bilimlarni olish yo'llari va ularni isbotlay olishda namoyon bo'ladi.

O'qish natijalari samaradorligini baholashga misol sifatida o'zlashtirish darajalariga bog'liq ravishda bilimlar chuqurligining o'zgarishini ko'rsatib beramiz.

1-daraja (bilish) - talaba ob'ekt yoki jarayonning tashqi xarakteristikasi bilan yuzaki tanish ekanligini namoyish qilib, berilgan ob'ekt yoki harakatni boshqalaridan farqlash bilan chegaralanadi.

2-daraja (mahsulsiz) - talaba qator belgilar asosida ma'lum ob'ektni farqlash bilan birgalikda unga ta'rif bera oladi va o'quv materialini tushuntirib beradi.

3-daraja (mahsulli faoliyat) - o'quvchi o'rganilayotgan hodisalar aloqadorligini bilishi hamda ob'ektni tavsiflay olish ko'nikmasiga ega bo'lish bilan birgalikda, qo'yilgan masalalarni sabab-oqibat aloqadorligini ochib bergan holda echa oladi, o'rganilayotgan nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog'lay oladi.

4-daraja (transformatsiya) - o'quvchi ijodiy masalalarni hal qilish mobaynida tegishli bilimlarni qo'llash doirasini maqsadga muvofiq tanlab, echimni topishga xizmat qiluvchi yangi usul va yo'nalishlarni topa oladi.

3 - jadval

Talabalar bilim va ko'nikmalarining shakllanganlik mezon va ko'rsatkichlari

Darajalar ko'rsatkichlari	Ballar	SHakllanganlik mezonlari
YUqori	4 va undan yuqori	Tayyorlanadigan buyumlar to'g'risida nazariy bilimlarga ega bo'lish. Buyumlarni loyihalash va tayyorlash ko'nikmalari. Buyumga badiiy ishlov berishni baholash

O`rta	3	1.Buyumlarni tayyorlay olish ko`nikmasi. 2.Buyumga badiiy ishlov berishni baholash
Past	2	Buyumlarni tayyorlay olish ko`nikmasiga ega bo`lish.

Tadqiqotning tajriba-sinov ishlarini amalga oshirishda muallif tomonidan ishlab chiqilgan ta`lim mazmuni, ta`lim vositalari yig`indisi, trenajyorlar va ishlab chiqilgan ta`lim uslubi asos bo`lib xizmat qildi.

Tadqiqot jarayonida tashqi teskari aloqa yordamida didaktik imkoniyatlari kengaytirilgan trenajyorlar sistemasidan foydalandik. Bu aloqa talabalar vazifasini bajarishda yo`l qo`ygan xatoliklarni aniqlash imkonini beruvchi elektr impul'slari schyotchigi yordamida amalga oshirildi.

4 - jadval

Maxsus mashqlar tizimini hamda ularni bajarish uchun talabalarga individual topshiriqlar

Topshiriq nomi	Bajarilish shakli
Mehnat va kasb ta`limi o`qituvchisining tashkiliy faoliyati turlarini sanab bering	Og`zaki
O`zining o`qituvchilik faoliyatida har kungi o`z-o`zini nazorat qilish usullarini aniqlash	YOzma
Badiiy buyumlar ishlab chiqarishga ixtisoslashtirilgan mahalliy hududdagi ishlab chiqarish korxonalarini sanab bering	YOzma
Respublikamizning taniqli hunarmandlarini nomlarini aytib bering	Og`zaki
Badiiy ob`ektga ishlov berish mezonlarini tushuntirib bering	YOzma
Buyumlarni loyihalash bosqichlarini sanab bering	Og`zaki
Buyumlarga qo`lda va mexanik usulda ishlov berishning xususiyatlarini bayon qiling	YOzma
Tayyorlangan buyum sifatini baholang	YOzma
Mehnat ta`limi darslarini tashkil qilishda mahalliy hududingizda mavjud sharoitlarni tavsiflab bering	Og`zaki

Nazorat va tajriba guruhlarini shakllantirishda asosan talabalar yoshi, kirish imtihoni natijalari, metallga qo`lda va mexanik ishlov berish malakalarining mavjud emasligi hamda o`quv materialini o`zlashtirish tezligini aniqlash yuzasidan o`tkazilgan test natijalaridan foydalanildi.

Tadqiqot natijalarini amaliyotga tatbiq qilishning asosiy yo`nalishlari va xususiyatlari. Metallarga qo`lda ishlov berish. Tajriba va nazorat guruhidagi ta`limning farqi shundan iboratki, nazorat guruhida ishlab chiqarish ta`limining an`anaviy uslubidan foydalanildi, tajriba guruhida esa biz taklif etgan uslubdan foydalanildi. U shundan iboratki, dastlabki harakatlar to`g`risidagi tasavvurlarni shakllantirish maqsadida darsning yoyilgan sxemasidan foydalanildi va ushbu namuna necha yillar mobaynida amalga oshirib borildi hamda trenajerli ta`limning umumiy asoslarini, uning psixofiziologik va didaktik uslublari asoslarini, shuningdek bizning faol yondashuvimiz natijasida ishlab chiqilgan intensiv ta`lim texnologiyasini qo`llash bilan chuqurlashtirib borildi. Buning uchun foydalanilayotgan trenajyorlar imkoniyatlari tashqi teskari aloqa kiritilishi hisobiga kengaytirildi, diapozitiv va testlar tizimi ishlab chiqildi hamda ular asosida ikkinchi o`zlashtirish darajasidagi dastlabki harakatlar to`g`risidagi tasavvurlarning shakllanishi ob`ektiv nazorati amalga oshirildi. Diapozitiv, test va tashqi teskari aloqaning qo`llanilishi talabalarning ish bajarishi uchun ajratilgan vaqtni uzaytirish va boshqarish algoritmi sifatida yaxshilash imkonini berdi. Bundan tashqari tajriba guruhda komponentli mashq bajarish uslubidan foydalanildi va uning yordamida dastlab malakaning alohida elementlari shakllantirilib, so`ngra ular bir butun holatga keltirildi. Malakaning ushbu tashkil etuvchilari har bir guruhdagi trenajyorli ta`lim yakunida xatolar ma`lum vazifani bajarishga sarflangan vaqt, namuna egovlan qismi uzunligi va uning sifat ko`rsatkichlari sifatida qayd qilib borildi. Ushbu ma`lumotlar asosida o`zlashtirish koeffitsienti aniqlandi va baholar besh balli shkala bo`yicha qo`yib borildi. Nazorat va tajriba guruhlardagi testlar biz taklif qilgan uslublar asosida olib borildi.

Nazorat savollari:

1. Tajriba-sinov ishlarining tashkiliy asoslari va metodikasi haqida tushuntiring.
2. Motivatsiya- deganda nimani tushunasiz?
3. Umummehnat va kasbiy ko`nikma hamda malakalarning rivojlanganlik darajasini baholashning ko`rsatkich va mezonlari haqida aytib bering.

4. Yangi texnologiyalarni loyihalash bosqichida baholash mezonlari qanday amalgam oshiriladi?
5. Maxsus mashqlar tizimini hamda ularni bajarish uchun talabalarga qanday individual topshiriqlar beriladi?
6. Blok-modulli o'qitishning metodik asoslarini tushuntiring.

8-Mavzu. Pedagogik jamoa – o'quv muassasini boshqarishning ob'yekti .Kasb-hunar kollejlarda ishlab chiqarish ta'limi. Chet eldagi kasbiy ta'lim

Reja:

1. Pedagogik jamoa – o'quv muassasini boshqarishning ob'yekti
2. Kasb-hunar kollejlarda ishlab chiqarish ta'limi
3. Chet eldagi kasbiy ta'lim

O'zbekistonda ta'limni boshqarish tizimi davlat xarakteriga ega. Bu jarayonga hamma bab-baravar, shuningdek hukumatning mahalliy organlari vakillari jalb etiladi. Ishbilarmon doiralar, jamoat tashkilotlari va fondlar ta'limni boshqarishda ishtirok etmaydilar. Ularning ishtiroki ta'limni moliyaviy va moddiy jihatdan ta'minlashga ma'lum darajada imkoniyat tug'dirgan bo'lur edi.

O'zbekistonda boshqarishning ilmiy asoslari paydo bo'lishi o'zining chuqur tarixiy ildizlariga ega bo'lib, uning asosiy tamoyillari XIII-XIV asrlarga kelib O'rta Osiyo Amir Temur hukmronligi davrida to'la shakllangan edi. Bu davrda yuqori intizom, ijtimoiy himoya va oliy darajadagi boshqarish tizimiga ega bo'lgan davlatning bunyodga kelishi o'rta asr davridagi boshqarish uslublari o'zida eng ilg'or g'oyalarni mujassamlashtirilganidan darak beradi. Boshqaruv tizimining samarali tashkil etilishi, uning insonparvarlik, kasbiy va rasional usul bilan tashkil etilishi, uning negizida inson manfaatlari yotganligi, davlat siyosatining boshqaruvga ijobiy ta'siri dunyoda buyuk davlat paydo bo'lishiga sabab bo'lgan.

Ma'lumki, boshqarish deb, ko'zda tutilgan maqsad uchun qilinadigan harakat tushiniladi. Har qanday boshqarish asosida ko'zda tutilgan maqsad yotadi. Boshqarishda boshqaruvchi tizim va boshqariluvchi tizimga amal qilinadi. Shunday ekan boshqarish biror bir tizimni ikkinchi bir tizimga o'zgartirishga aytiladi. Boshqaruvchi tizim boshqariluvchi tizimga ta'sir ko'rsatishda amal qilishi kerak bo'lgan qonun qoidalarga boshqarish tamoyillari (prinsiplari) deb ataladi.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda boshqarishning quyidagi tamoyillarini keltirish mumkin va u tamoyillar bozor iqtisodiyoti sharoitida ham amal qiladi:

1. Demokratik tamoyili.
2. Siyosiy rahbarlik tamoyili.
3. Xo‘jalikni rejali yuritish tamoyili.
4. Ilmiylik tamoyili.
5. Kadrlarni to‘g‘ri tanlash tamoyili.

Boshqarishning tamoyillari bilan birga uning vazifalari ham mavjud. Boshqarishning vazifasi kishilarning subyektiv faoliyatini birinchi navbatda boshqarish sohasidagi faoliyatini obyektiv qonunlarning talablariga ana shu qonunlar belgilab beradigan progressiv tendensiyalarning talablariga muvofiqlashtirishdan iborat.

O‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limini boshqarish respublika qonunlari belgilaydigan vakolatlar doirasida faoliyat ko‘rsatuvchi davlat organlari tomonidan amalga oshiriladi.

Bunday davlat organlariga quyidagilar kiradi.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasi;

Qoraqalpog‘iston Respublikasi vazirlar kengashi;

O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi Vazirligi (1998 yil martgacha)

O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi (OO‘MTV) (1998 yil martdan);

Qoraqalpog‘iston Respublikasi ta’lim Vazirligi;

Mahalliy davlat hokimiyati organlari (Toshkent shahar viloyatlar hokimiyatlari);

Xalq ta’limi hududiy boshqarmalari (1998 yil martgacha);

O‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limi hududiy boshqarmalari (1998 yil martdan);

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining ta’lim sohasidagi vakolatlarga quyidagilar kiradi:

Ta’lim sohasida yagona davlat siyosatini amalga oshirish;

Ta’lim sohasidagi davlat boshqaruvi organlariga rahbarlik qilish;

Ta'limni rivojlantirish dasturlarni ishlab chiqarish va amalga oshirish;
Ta'lim muassasalarini tashkil etish, qayta tashkil etish va tugatish tartibini belgilash;

Ta'lim muassasalarini akkreditatsiyalardan, pedagogik, ilmiy kadrlarni attestatsiyadan o'tkazish tartibini belgilash;

Boshqa davlatning ta'lim muassasalariga O'zbekiston Respublikasining hududida ta'lim faoliyati bilan shug'ullanish huquqini beruvchi ruxsatnomalar berish;

qonun hujjatlariga muvofiq xorijiy davlatlarning ta'lim to'g'risida hujjatlarni tan olish va bu hujjatlarning ekvivalent ekanligini qayd etish tartibini belgilash;

davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash;

davlat tomonidan tasdiqlangan namunadagi ma'lumot to'g'risidagi hujjatlarni tasdiqlash va ularni berish tartibini belgilash;

davlat grantlari miqdorini va ta'lim muassasalariga qabul qilish tartibini belgilash;

davlat oliy ta'lim muassasalari rektorlarini tayinlash;

ta'lim oluvchilarni akkreditatsiya qilingan bir ta'lim muassasasidan boshqasiga o'tkazish tartibini belgilash;

qonun hujjatlariga muvofiq boshqa vakolatlar.

Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi quyidagi vazifalarni amalga oshiradi:

ta'lim sohasida yagona davlat siyosatini ro'yobga chiqarish ;

ta'lim muassasalarini faoliyatini muvofiqlashtirish va uslubiy masalalarda ularga rahbarlik qilish;

davlat ta'lim standartlari, mutaxassislarning bilim saviyasi va kasb tayorgarlikga bo'lgan talablar bajarilishini ta'minlash;

o'qitishning ilg'or shakllari va yangi pedagogik texnologiyalari, ta'limning texnik va axborot vositalarini o'quv jarayonlariga joriy etish;

o'quv va o'quv-uslubiy adabiyotlarni yaratish va nashr etishni tashkil qilish;

ta'lim oluvchilarning yakuniy davlat attestatsiyasi va davlat ta'lim muassasalarida nizomlarni tasdiqlash;

pedagog xodimlarni tayyorlashni, ularni malakasini oshirishni va qayta tayyorlashni tashkil etish.

Vazirlar Mahkamasi 1998 yilning fevral oyida O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim Vazirligi O'rta maxsus, kasb-unar ta'lim markazini tashkil etish to'g'risida qaror qabul qildi. Ushbu Markazni tashkil etishdan maqsad, kadrlar tayyorlash Miliy dasturida belgilangan vazifalarni amalga oshirish hisoblanadi.

O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi Markazning asosiy funksiyalariga quyidagilar kiradi:

o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi faoliyatini muvofiqlashtirish va boshqarish;
akademik liseylar, kasb-hunar kollejlarning turlarini va yo'nalishlarini belgilash, ularni respublika regionlarining geografik, demografik va ijtimoiy-iqtisodiy xususiyatlarni hisobga olgan holda oqilona joylashuvni ta'minlash;
akademik liseylar, kasb-hunar kollejlarni loyihalash va qurilishga bosh buyurtmachi funksiyani bajarish;

mavjud o'quv yurtlarini qayta tiklash va kapital ta'mirlash sifatini ta'minlash;

davlat ta'lim standartlarini ishlab chiqarish va amalga oshirishni nazorat qilishni ta'minlash;

akademik liseylar, kasb-hunar kollejlari pedagogik va muhandis-pedagogik xodimlarni tanlab olish, ularni tayyorlash malakasini oshirish, malaka darajasida faoliyatlarini nazorat qilish;

malakali kadrlar tayyorlash bo'yicha mamlakatdagi va dunyodagi ilg'or tajribalarni tahlil qilish, umumlashtirish, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining moddiy va ta'limiy bazasi sifatiga qo'yiladigan talablarni ishlab chiqarish;

akademik liseylar va kasb-hunar kollejlarini axborotlar bilan ta'minlash, yangi darsliklar, o'quv qo'llanmalari, ilg'or pedagogik va axbort texnologiyalarini yaratish hamda o'quv jarayoniga joriy etishni tashkil qilish;

o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarni faoliyatlarni boshqaradigan meyoriy aktlar loyihalarni ishlab chiqarish;

Mahalliy davlat hokimiyati organlari (hokimiyatlar) quyidagi funksiyalarni bajaradilar:

ta'lim muassasalarni faoliyatining mintaqalarini ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish ehtiyojlariga muvofiqligini ta'minlaydilar;

ta'lim muassasalarini tashkil etadilar, qayta tashkil etadilar va tugatadilar (respublika tasarrufida bo'lgan muassasalar bundan mustasno), ularning ustavlarini ro'yxatga oladilar;

o'z hududlardagi ta'lim muassasalarni vakolat doirasida moliyalash miqdorini va imtiyozlarini belgilaydilar;

ta'lim sifatida va darajasiga, shuningdek pedagog xodimlarning kasb faoliyatiga bo'lgan davlat talablariga rioya etilishni ta'minlaydilar;

qonun hujjatlariga muvofiq boshqa vakolatlarni ham amalga oshiradilar.

O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi hududiy boshqarmalari Qoraqolpog'iston Respublikasi Vazirlar kengashi, viloyat va Toshkent shahar hokimiyatlari tarkibida tashkil etiladi va bir vaqtning o'zida O'zbekiston Respublikasi oliy va o'rta maxsus ta'lim Vazirligi (Markaz)ga bo'ysunadi.

Ular o'z tuzilmasiga va shtatlar soniga ega bo'lib, quyidagi funksiyalarni bajaradilar;

- o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalari faoliyatlarini muvofiqlashtirish, boshqarish va uslubiy ta'minlash;

- davlat ta'lim standartlarini amalga oshirish;

- akademik liseylar, kasb-hunar kollejlarning qurilishi binolar va inshootlarni qayta tiklashni tashkil etish va nazorat qilish;

- o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarini iste'molchi korxonalar bilan (ularning mulkchilik shaklidan qat'iy nazar) mujassamlashuvini, patronat va vasiylikni tashkil etishni ta'minlash;

- xududning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini hisobga olgan holda, mavjud akademik liseylar va kasb-hunar kollejlarni qayta o'zgartirish, hamda yangi tashkil etish bo'yicha takliflar tayyorlash;

-ta'lim muassasalarni darsliklar, o'quv adabiyotlar va didaktik materiallar, shuningdek kompyuter texnikasi bilan ta'minlash va jihozlash.

O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limini boshqarish tuzilmasining keyingi bo'g'ini o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limini o'quv yurtlari xisoblanadi.

Xududiy boshqaruv organlari, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi darajasiga qo'yiladigan talablarga o'quv yurtlari tomonidan rioya qilinishga javob beradilar va ularni nazorat qiladilar, lisey va kollejlarga ularning faoliyatlarini rivojlantirishda kerakli tashkiliy-huquqiy yordam ko'rsatadilar, hudud, ishlab chiqarish va o'quv yurtlarining rivojlanish manfaatlarini muvofiqlashtirishga imkon beradilar.

Shunday qilib, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limini boshqarish tuzilmasi uch darajali hisoblanadi (respublika, hududiy va nuqtali-o'quv yurti).

2. O'rta maxsus kasb-hunar ta'limi muassasalariga rahbarlik qilish, rahbarlar ishining mazmuni

O'quv yurtlarida birinchi navbatda kadrlar tayyorlash sifatiga javobgar bo'lgan mustaqil bo'linma (tashkiliy shakli va kimga buysunishdan qat'iy nazar) sifatida, o'quv jarayonini boshqarish, xo'jalik-moliyaviy faoliyat va boshqa kasbiy tayorgarlikning zaruriy darajasini ta'minlaydigan faoliyatlarni amalga oshiradi.

O'quv yurtlari darajasida quyidagi vazifalar hal etiladi;

o'quv jarayonini rejalashtirish va tashkil etish bo'yicha barcha ishlarni olib borish;

o'quv rejalari tuzilmalarni va dastur mazmunini belgilash;

korxonalar, bandlik xizmatchilar, xududiy boshqaruv organlari va boshqalar bilan sharnoma asosida ishchilar tayyorlash hajmlari va kasb-malaka tuzilmalarni belgilash;

qo'shimcha tayyorlash, qayta tayyorlash, malaka oshirish va boshqa xizmatchilarni amalga oshirish uchun korxonalar, hamda tashkilotlar bilan shartnomalar tuzish;

mustaqil ishlab chiqarish faoliyatini amalga oshirish;

o'quv moddiy bazani kelgusida rivojlantirishini hisobga olib, moliyaviy mablag'larni taqsimlash va sarflash masalalarni mustaqil hal qilish.

Mustaqil O'zbekiston davlatini har tomonlama rivojlantirish, iqtisodiy mustaqilligini ta'minlash ko'p jihatdan zamon talabiga javob beradigan rahbar va mutaxassislarni tayyorlash sifatiga bog'liq. Bozor iqtisodiyoti sharoitida boshqaruv kadrlarini tayyorlashda oliy ta'lim muassasalarining roli katta, albatta. Kasbiy oliy ta'limning asosiy maqsadlaridan biri, bozor munosabatlari sharoitida ishlay oladigan malakali kadrlarni tayyorlash, ya'ni o'quvchilarda zamonaviy fikrni shakllantira oladigan, xo'jalik yuritish va boshqaruvda yangicha usullarni qo'llay oladigan, shuningdek rahbarlik san'ati sirlarini o'rgana oladigan darajada nazariy va amaliy bilimlar berishdan iboratdir.

Barcha sohalaridagi islohotlarni amalga oshirishda boshqaruv apparatining roli muhim ahamiyatga ega. Boshqaruv apparatining tuzilishi deganda, boshqaruv apparati va ular orasidagi bog'lanish tushiniladi. Boshqaruv apparatining tarkibi bir-biri bilan bog'langan teng huquqli birikmalar va bo'g'inlar bilan to'ldirilishi uning tizimi deyiladi.

Tashkiliy qism bu boshqaruv tizimining asosiy tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, boshqaruvchi tizim, subyekti tashkiliy tuzilishining shakli demakdir. U boshqaruv tizimining negizi sifatida maydonga chiqadi va kadrlar bilan boshqarishni tashkil qilish rasmiy qoidalarini tartibga soladi. Ana shuning uchun ham uning boshqaruv tizimidagi roli benihoya kattadir.

Ma'lumki, birinchi chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining IX sessiyasida «Ta'lim to'g'risida»gi qonun qabul qilingan edi. Ushbu qonunning 10-moddasida ta'lim turlari bayon etilgan bo'lib, unda maktabgacha ta'lim, umumiy o'rta ta'lim, o'rta-maxsus, kasb-hunar ta'limi, oliy ta'lim, oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim, kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash, maktabdan tashqari ta'lim kabilarni o'z ichiga olishi nazarda tutiladi.

Qonunning 28-moddasida «Ta'lim muassasasini uning rahbari boshqaradi. Ta'lim muassasalarida qonun hujjatlariga muvofiq faoliyat ko'rsatadigan jamoat boshqaruvi organlari tashkil etilishi mumkin» deb takidlangan. Shunday ekan,

ushbu ta'lim muassasalarining bir turi bo'lgan kasb-hunar ta'limi ta'lim muassasalarini ham uning rahbari (direktor) boshqarishi belgilab qo'yilgan. O'rta maxsus kasb-hunar ta'limi muassasalarini o'quv yurti rahbari (direktor) bilan birga uning muovnlari boshqaradi. KXX larda direktorning o'quv ishlari bo'yicha, ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha va ishlab chiqarish ishlari bo'yicha muovnlari akademik liseydalarda esa direktorning o'quv ishlari bo'yicha, ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha muovnlari faoliyat yuritadi.

Kasbiy ta'lim tizimlarining qiyosiy tahlili (chet el tajribasi sifatida).

Kasbiy ta'limga tegishli ilg'or chet el tajribasini o'rganish bo'yicha qiyosiy izlanishlar olib borishning maqsadi va mazmuni.

Butun dunyo miqqiyosidagi ayniqsa rivojlangan davlatlardagi ta'lim, jumladan kasbiy ta'lim sohasidagi ishlar, bu sohadagi yangiliklar, olib borilayotgan ilmiy tadqiqot ishlari barcha mamlakatlar qatori bizning mamlakatimizda ham o'rganilib, ular tajribasini o'z amaliyotimizga tadbiq qilib borilmoqda.

Kasbiy ta'limga tegishli ilg'or chet el tajribasini o'rganish bo'yicha izlanishlar olib borish natijalarini jahon ta'lim jarayoniga tadbiq etishda mazkur davlatlarning tegishli tashkilotlari bilan bir qatorda xalqaro tashkilotlar xam birqator ishlarni amalga oshirmoqda.

Jumladan, YUNESKO tashkilotining tashkil topishi va fan texnika taraqqiyotini, ta'lim sohasini rivojlantirish bo'yicha olib borayotgan ishlari diqqatga sazavordir.

YUNESKO Birlashgan Millatlar Tashkilotining ta'lim, fan, madaniyat masalalarini rivojlantirishga ixtisoslashtirilgan tashkiloti bo'lib, u 1946 yilda tashkil etilgan. BMT ikkinchi jahon urushidan keyin suveren davlatlarning ixtiyoriy birlashuvi asosida jahonda tinchlik va xavsizlikni saqlash hamda davlatlar o'rtasida tinch hamkorlikni rivojlantirish maqsadida tuzilgan. BMT o'zining tuzilishiga ko'ra Bosh Assambleya (Yalpi majlis), Xavsizlik kengashi, Xalqaro sudga ega. Bulardan tashqari BMTning doimiy amalda bo'lgan faoliyatini

Kotibiyat olib boradi va uning ishini Bosh Assambleya saylab qo'ygan Bosh Kotib boshqarib boradi.

Bosh Assambleya har yili jahon siyosatining dolzarb muammolarini muhokama qiladi va bu masalalar bo'yicha BMTga a'zo bo'lgan davlatlarga yoki Xavfsizlik Kengashiga tavsiyalar beradi.

YUNESKO faoliyati o'ta xilma-xil va ko'p qirralidir. Uning ta'lim sohasidagi ishlari ko'p yo'nalishlarda olib boriladi. Jumladan, rivojlanayotgan mamlakatlarda savodsizlikni tugatish, jahon ta'limi rivojlanishidagi tendensiyalarni tahlil qilish va uni ommalashtirish, u yoki bu mamlakatda ta'lim bo'yicha olib borilayotgan siyosatni, ayrim ilmiy izlanishlarni ham moddiy ham ma'naviy rag'batlantirish va boshqalar.

Fan va texnologiyani rivojlantirish borasida YUNESKO bir qator davlatlararo dasturni amalga oshirdi. Bu dastur asosan, ekologik muhitni yaxshilash, atrof-muhitni muhofaza qilish, ta'lim sohasini rivojlantirishning dolzarb muammolari bilan bog'liqdir.

Xar bir jamiyatning kelajagi uning ajralmas kismi va hayotiy jihati bo'lgan ta'lim tizimining qay darajada rivojlanganligi bilan belgilanadi. Bugungi kunda mustaqil tarakkiyot yo'lidan borayotgan mamlakatimizning uzluksiz ta'lim tizimini isloh qilish va takomillashtirish, yangi sifat boskichiga ko'tarish, unga ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalarini joriy kilish hamda ta'lim samaradorligini oshirish davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. «Ta'lim to'g'risida»gi Qonun va «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»ning qabul qilinishi bilan uzluksiz ta'lim tizimi orqali zamonaviy kadrlar tayyorlashning asosi yaratildi.

Ta'limga, jumladan kasbiy ta'limga tegishli ilg'or chet el tajribasini o'rganish bo'yicha qiyosiy izlanishlar olib borishning maqsadi quyidagilardan iborat:

kasb-hunar ta'limi tarixi, metodologik asoslari va rivojlanish istiqbollari, ilg'or pedagogik tajribalarni tahlil etish va umumlashtirish talim jarayonida o'qitish vositalarini keng qo'llash, DTSlari, rejalar va dasturlar mazmunini tahlil

etish va boshqalar bo'yicha ilg'or chet el tajribasini o'rganish va ularni ta'lim tizimimizga qo'llash orqali o'z milliy ta'lim tizimiimizni takomillashtirish;

«Ta'lim to'g'risida» gi O'zbekiston Respublikasi Qonuniga muvofiq ta'lim tizimini isloh qilish, davlat va nodavlat ta'lim muassasalari hamda ta'lim va kadrlar tayyorlash sohasida raqobat muhitini shakllantirish negizida ta'lim tizimini izchil rivojlantirishni ta'minlash;

ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimini jamiyatda amalga oshirilayotgan yangilanish, rivojlangan demokratik huquqiy davlat qurilishi jarayoniga moslash va ta'lim tizimi muassasalarini yuqori malakali mutaxassislar bilan ta'minlash,

kadrlar tayyorlash tizimi va mazmunini mamlakatning ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyoti istiqbollaridan, jamiyat ehtiyojlaridan, fan, madaniyat, texnika va texnologiyaning zamonaviy yutuqlaridan kelib chiqqan holda qayta qurish, uning amalda faoliyat ko'rsatishi va barqaror rivojlanishining kafolatlarini, ustuvorligini ta'minlovchi normativ, moddiy-texnika va axborot bazasini yaratish;

ta'lim tizimiga chet- el investisiyalari jalb etishni amaliyotga joriy etish va o'zaro manfaatli xalqaro hamkorlikni rivojlantirish.

Kasbiy ta'limga tegishli ilg'or chet el tajribasini o'rganish bo'yicha qiyosiy izlanishlar olib borishning mazmuni.

O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limiga tegishli chet el tajribasini o'rganish bo'yicha izlanishlar quyidagi asosiy yo'nalishlarda olib borilishi mumkin:

- Kasb-hunar ta'limining uzluksizligini ta'minlash uni mazmunan isloh qilish va takomillashtirish;
- Kasb-hunar ta'limi tizimini oqilona boshqarish;
- Kasb-hunar ta'limi sifatini nazorat qilish tizimini shakllantirish;
- Kasb-hunar ta'limi tizimining yaxlit axborot makonini vujudga keltirish va xizmati ko'rsatish bozorini rivojlantirish;
- Kasb-hunar ta'limining fan, ishlab chiqarish bilan integrasiyasini rivojlantirish;
- Kasb-hunar ta'limi va kadrlar tayyorlash sohasidagi chet ellar bilan xalqaro hamkorlikni ta'minlash va boshqalar.

2.Rivojlangan xorijiy davlatlar (Germaniya, Fransiya, AQSH, Italiya va Yaponiya)dagi kasbiy ta'lim.

Rivojlangan mamlakatlarda pedagogik tadqiqotlarni amalga oshiradigan ko'p sonli ilmiy muassasalar ishlab turganligi, Germaniya, Fransiya, AQSH, Yaponiyada ta'lim tarbiya nazariyasi muammolari bilan yuzlab davlat va xususiy tashkilotlar, Universitetlar pedagogik tadqiqot markazlari shug'ulanayotganligi ko'pchilining faoliyati o'quv dasturini takomillashtirish va qayta qurishga qaratilganligiga e'tibor qaratiladi.

O'quv dasturlarini qayta kurib chiqish, o'zgartirish ikki asosiy yo'nalishda: ekstensiv va intensiv usul bilan amalga oshirilgan bo'lib, talabalar ushbu yo'nalishlar mohiyatini o'rganishlari lozim.

Birinchi holatda o'quv muddati uzaytiriladi, o'quv materiallari hajmi ko'paytiriladi; ikkinchi holda esa mutlaqo yangi dastur yaratiladi. Bu o'rinda ikkinchi yo'l, ko'pchilik mutaxassislarning e'tiroficha maqbul hisoblanadi.

1961 yilda "Bosh yangi bazis" tamoyillari asosida AQSH o'rta maktablarni islohot qilish boshlangan edi.

Buning mohiyati shundaki, ingliz tili va adabiyoti (to'rt yil), matematika (to'rt yil), tabiiy bilimlar (uch yil), ijtimoiy fanlar (uch yil), kompyuter texnikasi (yarim yil) kabilardan iborat besh yo'nalishdagi majburiy ta'lim joriy qilindi.

Har bir yo'nalish o'z navbatida bir necha qismga bo'linadi. Masalan, matematika, algebra, trigonometriya, ish yuritish, kompyuter texnikasini qo'llashdan iborat barcha majburiy predmetlar tarkibiga yangi kurslar kiritildi. 1985 yildan etiboran barcha yuqori bosqich kollejlarning to'qson foizi shu besh bazisli tamoyillar asosidagi dasturlar bilan ish olib bormoqdalar. Natija: majburiy tayyorgarlik bo'yicha ta'lim hajmi qisqardi, shu bilan bir qatorda dastur chuqurlashtirilib o'rganiladigan kurslar hisobiga tig'izlashtirildi.

XX asrning 80- yillarida majburiy ta'lim hajmini qisqartirish jarayoni yanada chuqurlashtirildi. Xatto ayrim kollejlarda bu sohada uch yangi: ingliz tili va adabiyoti, matematika, ijtimoiy bilimlar bazislari asosida ish olib borilmoqda.

Ta'limning boshqa turlari esa iqtisoslashtirish davrigacha amalga oshiriladigan bo'ldi.

80 yillardan boshlab AQSH da o'rganilishi majburiy bo'lgan fanlar doirasi kengaytirildi. Ingiliz tili va adabiyoti, matematika va tabiiy fanlar o'quv setkasining yadrosini tashkil etadigan bo'ldi. Qolgan predmetlarni tanlab olish o'quvchilar va ota-onalar ixtiyorida qoldirildi.

Germaniya to'liqsiz o'rta maktablarida asosiy predmetlar bilan bir qatorda tanlab olinadigan ximiya, fizika, chet tillari kiritilgan o'quv dasturlari ham amalga oshirilayapdi. Bu o'quv dasturi tobora to'liqsiz o'rta maktab doirasidan chiqib, o'rta maktablar va gimnaziyalarni ham qamrab olmoqda.

Fransiya boshlangich maktablarida ta'lim mazmuni ona tili va adabiyoti hamda matematikadan iborat asosiy, tarix, geografiya, axolishunoslik, tabiiy fanlar, mehnat ta'limi, jismoniy va estetik tarbiya kabi yordamchi predmetlarga bo'linadi.

Yaponiya maktablari ikkinchi jahon urushidan keyinroq Amerika ta'limi yo'lidan bordi. Lekin shunga qaramay, bu ikki mamlakat o'quv dasturida qator farqlar ko'zga tashlanadi. Yaponiyada o'quv dasturlari jiddiy murakkablashtirilgan asosiy fanlar majmui ancha keng, bir qator yangi maxsus va o'quv fakultativ kurslar kiritilgan.

Aftidan, rivojlangan davlatlarda o'quv dasturining rivojlanishi mana shu yo'nalish asosida qurilmoqda. Rivojlangan xorijiy davlatlarda ta'limning mamlakat ichki siyosatiga faol ta'sir etadigan ijtimoiy jarayon ekanligi, e'tirof qilingan xaqiqatdir. Shu tufayoli ham chet mamlakatlarda maktab ehtiyojini iqtisodiy ta'minlashga ajratilayotgan mablag' miqdori yildan yilga - oshib bormoqda.

Ma'lumotlarga ko'ra, 80 yillarda AQSH o'quvchilarining 50 yillarga nisbatan reyting ko'rsatkichi 973 dan 893 ga tushib ketgan, Fransiyada ham 3 lisey bitiruvchilari va lisey sohasida faoliyat ko'rsatuvchidan biri muvoffaqiyatsizlikka uchrayotganligi ta'kidlanadi.

Ta'limda ro'y berayotgan bu salbiy holatni bartaraf etish to'ldiruvchi ta'lim zimmasiga tushadi.

To'ldiruvchi ta'lim maktabgacha tarbiya muassalarida, maktab va liseylarda amalga oshirilmoqda. AQShda bu xizmatga ommaviy axborot vositalarining imkoniyatlari ham safarbar etilgan, Milliy telekompaniya maxsus o'quv kanali orqali 130 soatlik o'quv ko'rsatuvlari tashkil etgan. O'quv jarayonlarini tabaqalashtirib olib borish bo'yicha chet mamlakatlarning ko'pchiligida tadqiqotlar davom ettirilmoqda.

Chet el amaliyotida o'quvchilarni tabaqalatirish odatda boshlang'ich ta'lim kursidan keyin amalga oshirilayotganligi, fransuz pedagoglari esa sinf o'quvchilarini uch tabaqaga:

1. Gomogenlar- matematika va gumanitar yo'nalishda ish olib bors bo'ladigan o'quvchilar;

2. Yarim gomogen- tabiiy sikldagi fanlarni o'zlashtira olishga moyil o'quvchilar;

3. Gegeron- barcha predmetlardan har xil saviyada o'zlashtiradigan o'quvchilarga ajratganlariga to'xtab o'tiladi.

Xulosa qilib aytganada, XX asrning 80-yillarida chet davlatlarda o'zlashtirmovchi va ulgurmovchi o'quvchilarning ko'payib ketishi tabaqalashtirilgan ta'limga ehtiyoj tug'ilganligiga olib keldi.

3. Hamdo'stlik mamlakatlarida kasbiy ta'lim.

1. Rossiyada umumiy o'rta ta'lim tizimi

2. Rossiyada kasbiy ta'lim

3. Oliy ta'limdan keyingi o'qish.

Rossiyada umumiy ta'lim o'z ichiga boshlang'ich, asosiy va o'rta (to'liq) ta'limni qamrab oladi. O'rta maktabda o'qish muddati 11 yilni tashkil etib, bundan 1-4-sinflar boshlang'ich, 5-9 sinflar-asosiy, 10-11-sinflar to'liq o'rta ta'lim dasturi asosida ta'lim oladilar. Ishchi yoshlar uchun kechki maktablar tizimi ham saqlanib qolgan. Keyingi yillarda bunday ta'lim ancha qisqargan. Shu bilan birga ikki yoki undan ortiq smenadagi maktablar ham qisqargan.

Rossiyada kasbiy ta'lim

Rossiyada kasbiy ta'limning uchta darajasi bor: Boshlang'ich daraja - boshlang'ich kasbiy ta'lim beruvchi o'quv yurtlari (PTU) kvalifikatsiyali ishchi va xizmatchilarni yetishtirib chiqaradi. Bularda o'qish muddati, o'quvchining ma'lumot darajasiga bog'liq. 9-sinfni tugatganlar 2-3 yil, 11-sinfni bitirib kelganlar 1 yoki 2 yil tahsil olishadi. Texnikum maqomiga teng bo'lgan 3-4 yillik o'quv yurtlari ham mavjud.

O'rta daraja - amaliyotchi mutaxassislarni tayyorlashga qaratilgan. U ikki asosiy ta'limiy dastur: bazaviy va oshirilgan darajada amalga oshiriladi. Bazaviy daraja dasturini egallagandan so'ng bitiruvchiga "texnik" ixtisosligi beriladi. Oshirilgan darajada yana 1 yil chuqurlashtirilgan holda o'qib chiqadi, unga "katta texnik" ixtisosligi beriladi. Bunday ixtisoslik beradigan o'quv muassasalari texnikum yoki kollejlardir.

Nazorat savollari:

1. Pedagogik jamoa – o'quv muassasini boshqarishning ob'yekti ekanligini asoslab bering
2. Kasb-hunar kollejlarida ishlab chiqarish ta'limi qanday amalga oshiriladi?
3. Chet elda kasbiy ta'lim qanday amalga oshiriladi?
4. Gomogen, Yarim gomogen, Gegeronlar haqida tushuntirib bering.

9-Mavzu. Kasb-hunar ta'limini umumiy o'rta ta'lim, oliy ta'lim va fan bilan integratsiyalash .O'rta-maxsus, kasb-hunar ta'limi bitiruvchilarining ishlab chiqarishga moslashuvi .Universitet ma'lumotlariga ega bo'lgan mutaxassis xodimlarni tayyorlashning pedagogik kontseptsiyasi. Kasb ta'limi pedagog kadrlarini tayyorlash va ular malakasini oshirish. Kasbiy ta'lim direktoriysi.

Reja:

1. Kasb-hunar ta'limini umumiy o'rta ta'lim, oliy ta'lim va fan bilan integratsiyalash
2. O'rta-maxsus, kasb-hunar ta'limi bitiruvchilarining ishlab chiqarishga moslashuvi
3. Universitet ma'lumotlariga ega bo'lgan mutaxassis xodimlarni tayyorlashning pedagogik kontseptsiyasi.
4. Kasb ta'limi pedagog kadrlarini tayyorlash va ular malakasini oshirish.
5. Kasbiy ta'lim direktoriysi

Kasb ta'limini umumiy o'rta ta'lim va oliy ta'lim bilan integratsiyalash omillari.

Ma'lumki, O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonunining 9 – moddasida, O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimining yagona va uzluksizligi belgilab qo'yilgan.

Uzluksiz ta'lim kadrlar tayyorlash tizimining asosi, O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotini ta'minlovchi, shaxs, jamiyat va davlatning iqtisodiy, ijtimoiy, ilmiy-texnikaviy va madaniy ehtiyojlarini qondiruvchi ustuvor soha xisoblanadi. U ijodkor, ijtimoiy faol, ma'naviy boy shaxs shakllanishi va yuqori malakali raqobatbardosh kadrlar ildam tayyorlanishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratadi.

Uzluksiz ta'limni quyidagi prinsiplari asosida tashkil etiladi va rivojlantiriladi:

- ta'limning ustuvorligi - uning rivojlanishining birinchi darajali ahamiyatga ega ekanligi, bilim, ta'lim va yuksak intellektning nufuzililigi;

- ta'limning demokratlashuvi - ta'lim va tarbiya uslublarini tanlashda o'quv yurtlari mustaqilligining kengayishi, ta'limni boshqarishning davlat-jamiyat tizimiga o'tilishi;

- ta'limning insonparvarlashuvi - inson qobiliyatlarining ochilishi va uning ta'limga nisbatan bo'lgan turli-tuman ehtiyojlarining qondirilishi, milliy va umumbashariy qadriyatlar ustuvorligining ta'minlanishi, inson, jamiyat va atrof-muhit o'zaro munosabatlarining uyg'unlashuvi;

- ta'limning ijtimoiylashuvi - ta'lim oluvchilarda estetik boy dunyoqarashni hosil qilish, ularda yuksak ma'naviyat, madaniyat va ijodiy fikrlashni shakllantirish;

- iqtidorli yoshlarni anglash, ularga ta'limning eng yuqori darajasida, izchil ravishda fundamental va maxsus bilim olishlari uchun shart-sharoitlar yaratish.

Shulardan kelib chiqqan xolda Kasb ta'limini umumiy o'rta va oliy ta'lim bilan integrasiyalash omillarini belgilash mumkin.

Kasb ta'limini umumiy o'rta va oliy ta'lim bilan integrasiyalashning muhim omillari quyidagilardan iborat:

- respublikaning demokratik xuquqiy davlat va adolatli fuqarolik jamiyati qurish yo'lidan izchil ilgarilab borayotganligi;

- O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimining yagona va uzluksizligi;

- uzluksiz ta'limni fan va ishlab chiqarish bilan integrasiyalash puxta mexanizmlarinining ishlab chiqarilganligi va amaliyotga joriy etilganligi;

- O'zbekistonning jahon hamjamiyatiga integrasiyasi, respublikaning jahondagi mavqei va obro'-e'tiborining mustahkamlanib borayotganligi.

Kasb ta'limining ilmiy tadqiqot ishlari bilan integrasiyasi mazmun miyatini to'laroq onglash uchun avvalom-bor "integrasiya" tushunchasining o'zini ko'rib chiqamiz.

" Integrsiya" tushunchasiga integrasiyalanadigan obyektlarning mohiyatiga ko'ra turlicha ta'rif berish mumkin. Masalan:

- "mamlakatlar integrasiyasi" tushunchasi ostida dunyodagi bir qancha mamlakatlarning iqtisodiy, ilmiy - texnik hamkorligi;

- "ishlab chiqarish integrasiyasi" tushunchasi orqali sanoat, agrosanoat yoki ilmiy - ishlab chiqarish majmualari tushuniladi. " Fanlar integrasiyasi" deyilganda esa bilimlar sintezining turli shakllari, tushuniladi.

Kasb ta'limini umumiy o'rta ta'lim va oliy ta'lim ta'lim bilan integrasiyasi.

O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining umumiy o'rta ta'lim va oliy ta'lim ta'lim bilan integrasiyasini ta'minlashga "Ta'lim to'g'risida" gi qonunda belgilab berilgandek ta'lim tizimi barcha bo'g'inlarining uzluksizligi asos bo'ladi.

Uzluksiz ta'lim tizimining bir bo'g'ini bo'lgan o'rta-maxsus, kasb-hunar ta'lim va umumiy o'rta ta'lim uzluksizligi va izchilligi hamda o'zaro integrasiyasi davlat ta'lim standartlari doirasida, tegishli ta'lim dasturlarining izchilligi asosida ta'minlanadi.

Kadrlar tayyorlash milliy modelining o'ziga xos xususiyati mustaqil ravishdagi to'kkiz yillik umumiy o'rta hamda uch yillik o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limini joriy etgandan iboratdir. Bu esa, umumiy ta'lim dasturlaridan o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi dasturlariga izchil o'tishini ta'minlaydi.

Umumiy ta'lim dasturlari: maktabgacha ta'lim, boshlang'ich ta'lim (I—IV sinflar), o'pra ta'lim (V -IX sinflar), o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limini qamrab oladi.

Umumiy o'rta ta'lim. To'qqiz yillik (I—IX sinflar) o'qishdan iborat umumiy o'rta ta'lim majburiydir. Ta'limning bu turi boshlang'ich ta'limni (I-IV sinflar), o'rta ta'lim (V- IX sinflar)ni qamrab oladi hamda o'quvchilarning fanlar asoslari bo'yicha muntazam bilim olishlarini, ularda bilim o'zlashtirish ehtiyojini, asosiy o'quv-ilmiy va umummadaniy bilimlarni, milliy va umumbashariy qadriyatlarga asoslangan ma'naviy-axloqiy fazilatlarini, mehnat ko'nikmalarini, ijodiy fikrlash va atrof-muhitga ongli munosabatda bo'lishni va kasb tanlashni shakllantiradi. Umumiy o'rta ta'lim tugallanganidan keyin ta'lim fanlari va ular bo'yicha olingan baholar ko'rsatilgan holda davlat tomonidan tasdiqlangan namunadagi attestat beriladi.

O'rta-maxsus, kasb-xunar ta'limi. Umumiy o'rta ta'lim negazida o'qish muddati uch yil bo'lgan majburiy o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi uzluksiz ta'lim tizimidagi mustaqil turi bo'lib unda - akademik lisey yoki kasb-hunar kollejida o'qish yo'nalishi o'quvchilar tomonidan ixtiyoriy tanlanadi.

Akademik lisey davlat ta'lim standartlariga muvofiq o'quvchilarning imkoniyatlari va qizikishlarini hisobga olgan holda ularning jadal intellektual rivojlanishi chuqur, so-halashtirilgan, tabaqalashtirilgan, kasbga yo'naltirilgan ta'lim olishini ta'minlaydi.

Oliy ta'lim o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi negiziga asoslangan hamda ikki (bakalavriat va magistratura) bosqichdan iborat uzluksiz ta'lim tizimidagi mustaqil turi xisoblanadi.

Oliy ta'lim muassasalariga talabalar qabul qilish davlat grantlari negizida va pullik-shartnomaviy asosda amalga oshiriladi.

Oliy ta'limning birinchi bosqichi bo'lgan bakalavriat - mutaxassisliklar yo'nalishi bo'yicha fundamental va amaliy bilim beradigan, ta'lim muddati kamida to'rt yil davom etadigan tayanch oliy ta'limdir.

Bakalavrlik dasturi tugallanganidan so'ng bitiruvchilarga davlat attestatsiyasi yakunlariga binoan kasb bo'yicha "bakalavr" darajasi beriladi va ular davlat tomonidan tasdiqlangan namunadagi, kasb-hunar faoliyati bilan shug'ullanish huquqini beradigan diplomga ega bo'lishadi.

"Magistr" darajasini beradigan davlat malaka attestatsiyasi magistrlik dasturining intixosidir. Magistrlarga davlat tomonidan tasdiqlangan namunadagi, kasb-hunar faoliyati bilan shug'ullanish huquqini beradigan diplom beriladi.

O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limini oliy ta'lim bilan integratsiyasini ta'minlash uchun quyidagilar zarur:

- o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi hamda oliy ta'limning bosqichlari bo'lgan bakalavriat va magistratura uchun kasb ta'limining oliy ta'lim bilan uzluksizligi va integratsiyasini ta'minlovchi davlat ta'lim standartlarini ishlab chikish va joriy etish;

- ta'limning fan, ishlab chiqarish bilan hamda uzluksiz ta'lim tizimining barcha bo'g'inlari (turlari) o'zaro integratsiyasini ta'minlovchi mexanizmlarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish.

Pedagogik faoliyat.

Pedagogik mahorat, pedagoglik kasbi bilim va ko'nikmalarini faqat shaxsiy xislatlarni shakllantirish orqaligina egallash mumkin. Pedagoglik kasbida professional bilimlar bilan shaxsiy xislatlar uy-g'ulashib bir butun birikmani tashkil etadi. Xozirgi universitet ta'limi xuddi ana shu o'ziga xoslikni inobatga oladi.

Universitet ma'lumotiga ega bo'lgan pedagoglar tayyorlash kontseptsiyasi quyidagi g'oyalarga asoslanadi:

- psixologo-pedagogik va xususiy metodik tayyorgarlikning asosiy omil kilib olinishi;

- bo'lg'usi pedagogning umuminsoiiy qadriyatlarga asoslangan shaxsiy xislatlarning shakllanganligi;

- gumanizatsiya va gumanitarizatsiyaga asoslangan pedagoglik kasbini egallash yangi mazmunini joriy qilish;

- talabalar ijodiy mehnat va o'quv faoliyatlarini tashkil qilishda turli o'quv metodlari, ta'limning turli tashkiliy shakllaridan foydalanish;

- pedagogika, psixologiya va xususiy metodikalar bo'yicha umumlashgal va polltexnik bilim, iktidor va ko'nikmalarning shakllangan bo'lishi.

Hozirgacha ishlab turgan universitet ta'limi mazmuni pedagogik faoliyatli butunicha, sistemali shakllantirish imkonini bermaydi. Bir qator bilimlar beriladi, ammo biriktiruvchi o'zak sistemali bilimlar berilmaydi, Bulday kamchilikni yo'qotish maksadida moddallashtirish metodiga murojaat qilish mumkin.

Hozirda O'zbekiston respublikasida ko'p pog'onali mutaxassis tayyorlash spetsiasiga o'tish muvosiabati bilan an'anaviy ta'lim mezoilari bilan birga mutaxassislarni umuminsoniy kadriyatlarga asoslangan shaxsiy xislatlarini rivojlantirish, pedagoglik kasbiga kizikish, tinmay izlanish, o'quvchilar psixik olamiga yanada chuqurroq kirib borishi hissini uyg'otish dolzarb masalalardan, echimini kutayotgan muammolardan hisoblanadi.

Pedagogik ta'limning hozirgi qonuniyati va talablari uzluksiz ta'lim tizimiga o'tish, pedagogik mehnatning tobora murakkablashishi, maktab- internatlar, fanlar bo'yicha chuqurlashtirilgan sinflar, maktablar, gimnaziyalar, kollejlari, litseylarning ommaviy tus olishi, programmalashgan, komp'yuterlashgan ilg'or uslublarning keng qo'llanishi bilan bog'liq. Bu esa o'z navbatida pedagog kadrlarni yanada yuqori standartlarga javob beradigan qilib tayyorlash vazifasini ilgari suradi.

Pedagogik ta'lim sistemasi

Pedagogik ta'lim sistemasini kelajagi universitet ta'limi prognostik modelini tuzish bilan bog'liq. Prognostik model universitet ta'limni yanada fundamentalashtirish, gumanizatsiyalash va gumanitarlashtirish bilan aloqadordir. Fundamental bilimlar tez eskirmaydi, sekin o'zgaradi, yuqori ilmiy umumlashtirish bilan xarakterlanadi, keng sohalarga o'tish xususiyatiga ega, qayishqoqligi, safarbarligi, ilm va ma'rifat yuksalishiga tez moslashuvchanligi bilan ajralib turadi.

Bosqichli oliy ta'lim tizimida pedagogik ta'lim sistemasining quyidagi strukturasi mo'ljallaishni maksadga muvofiq:

I. bosqich. Bakalavr (o'qitish muddati 4 yil).

1. Pedagogika kursi 40 soat lektsiya, 20 soat praktik mashg'ulot.

2. Fanlar o'qitish metodikasi 90 soat lektsiya, 60 soat laboratoriya amaliyot darsi.

3. Maxsus kurs, maxsus seminarlar:

a) Nutq madaniyati va notiqlik san'ati

b) yoshlar fiziologiyasi va maktab gigiyensi

v) etnopedagogika

g) psixologo-pedagogik diagnostika metodikasi

d) artistlik san'ati asoslari

e) muloqot pedagogikasi va texnikasi

j) maktabda kasb tanlashga yo'llash

z) o'quvchilarni iqtisodiy tarbiyalash metodikasi

i) ijtimoiy fikrlar sosiologiyasi.

II bosqich. Magistr (o'qitish muddati 2 yil)

1. Oliy ta'lim pedagogikasi 20 soat lektsiya, 20 soat laboratoriya amaliy mashg'uloti.

2- Pedagogik psixologiya 20 soat lektsiya, 10 soat laboratoriya amaliy mashg'uloti.

3. Pedagogika tarixi 20 soat lektsiya, 10 soat laboratoriya amaliy Mashg'uloti.

4. Maxsus kurs, maxsus seminarlar:

a) pedagogik texnologiya

b) madaniy hordiq chiqarish metodikasi va pedagogikasi

v) sotsial tarbiya metodikasi

g) patopsixologiya va defektologiya asoslari.

5. Kurs ishi.

6. Oliy o'quv yurtlari, litsey, kolledjlarda pedagogik praktika.

7. Pedagogika, psixologiya, fanlar o'qitish metodikasidan sintetik diplom ishlashlari.

Xulosa qilib aytganda, tarbiya sohasi bo'yicha mutaxassis xodimlarni tayyorlashda ta'lim-tarbiyaning yuqorida zikr qilingan kontseptsion tamoyillari mutaxassis xodimlarni tayyorlashda nazariy hamda amaliy muhim ahamiyat kasb etadi.

Kasbiy malakaviy tuzilmada ishchi kadrlarning o'zgarishi. Fan-texnika taraqqiyoti davrida ishchilarning mehnat qilish sharoiti o'zgaradi, chunki ishlab-chiqarish jarayonida ishchining bajaradigan faoliyati, dunyoqarashi, o'zini o'zgaradi. Ushbu o'zgarishlar ishlab-chiqarish bosqichlarining rivojlanishi yangi mayllarning o'sishiga olib keladi. Ishchi ushbu rivojlanishdan foydalangan holda yangicha ishlashni hohlaydi. Ishchilarda yuzaga kelayotgan o'zgarishlarning kuchayishida ishlab-chiqarish omillari kuchli rol o'ynaydi. Buning asosida jismoniy mehnat, ya'ni insonning bajaruvchilik funktsiyasi yotadi.

Mehnatdagi asosiy o'zgarish, avvalambor, insonlarning jipsligidan kelib chiqadi. Ma'lumki, ishlab-chiqarish jarayonida inson asosan 4 ta asosiy funktsiyani bajaradi:

- ishchi o'z jismoniy harakati bilan aylantiruvchi va harakatlantiruvchi harakatlar hosil qilish uchun mehnat qurollarini ishlatadi;
- mehnat qurollarini boshqaradi va ularga ta'sir ko'rsatadi;
- ularni to'g'rilaydi va ta'mirlaydi;
- ularni loyihalashtiradi va ishlab-chiqarish jarayoniga tatbiq qiladi.

Mehnatni boshqarishda zamonaviy ishchiga 1- va 2-funktsiyalar doirasidagi ko'rsatkichlar ahamiyatli bo'lishi bilan bir qatorda mehnatning mazmuni va ijodiyligini oshirishda 3-4-funktsiyalar ham muhimdir.

Ishchilar ixtisosligini tahlil qilish metodikasi. Keng tarmoqli va yuqori malakali ishchilar malakasini tekshirishda ishchi ixtisosligi tahlil qilinadi. Komissiya tuziladi. Komissiya a'zolari o'qituvchi va vrachlardan iborat bo'ladi.

Reja tuziladi:

Mehnat turi va miqdorini aniqlash;

Texnik-tashkiliy sharoitlar;

- Qanday mahsulot ishlab chiqiladi?
- Qanday yordamchi materiallar ishlatiladi?
- Qanday mehnat turlari (asboblari, xususiyatli belgilar)dan foydalaniladi?
- Qanday o'lchamli va rostlash asboblari foydalaniladi?
- Qanday tekshirish asboblari qo'llaniladi?
- Qanday ish metodlari qo'llaniladi?
- Ishlab chiqarish qanday tashkillashtiriladi?

Ishchilar bajaradigan ishlar:

- Ishchilar qanday harakatlarni qiladilar?
- ushbu harakatlarning davomiyligi va ishlab-chiqarishdagi ahamiyati.

Kvalifikatsiya:

Ishchi qanday bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishi texnik, iqtisodiy va tashkiliy ishlarni bajarishi kerak?

Maxsus tajriba:

Qaysi sohalarida ishchilar maxsus tajribalarga ega bo'lishi kerak va ular nima bilan tavsiflanadi?

Bu bilimlarni olish uchun qanday imkoniyatlar bor?

Javobgarlik.

Maxsus texnik talablar.

Maxsus jismoniy-texnik talablar.

Tashkiliy tayyorlashga nisbatan bildirilgan taklif.

Ilmiy-texnik taraqqiyotga etib borish:

- mexanizatsiya va avtomatizatsiyalanishni oshirish, mehnat vositalarini o'zgartirish;

- materialning sifatini o'zgartirish;

- mehnat metodining o'zgarishi;

- mehnat, ishlab-chiqarishni tashkillashtirish mohiyatini o'zgartirish;

Bu tahlillar sharoitni hisobga olgan holda bajarilishi kerak. Ishchilarni o'qitish uchun tashkilot etarli darajadagi o'quv materialiga ega bo'lishi kerak. Tahlilning natijasi ishchilar tarkibiga bog'liq va ushbu tarkib korxona rivojlanishiga tahsir qiladi. Yuqori malakali ilmiy-texnik rivojlanishga olib keladi. Mehnatning sifati - uning mexanizatsiyalashtirilgan va avtomatlashtirilganligi va yuqori malakali ishchilar bilan ta'minlanganligi bilan belgilanadi. SHu bilan bir qatorda ishchining ma'lum bir sohadagi aniq faoliyatini belgilab beradi. Ma'lum sohadagi ishchilarning muayyan ish quroli bilan ishlashi sifatli boshqarishni belgilab beradi. Ishchilar ish joyini tahlil qilishga quyidagilar kiradi:

ish joyi miqdori;

tsexdagi smena almashinuvi;

tsexning ishlab-chiqarish turi;

ish joyining jihozlanganligi;

mexanizatsiyalashtirilganlik darajasi;

texnik-xavfsizlik xolati;

ish joyini o'rganishning davomiyligi;

uskuna xolati;

ishlab-chiqarish jarayonidagi nazariy bilimni amaliy faoliyatda qo'llash imkoniyati;

ishlab-chiqarish vaqtining rejasi;

yangi ish usullari;

ishchilarning ish bilan zo'riqlash darajasi;

mehnat sharoiti (muskullarni ishlatish, charchash);

ish joyining sanitar -gigiena xolati;

tarbiyaviy ish sharoiti;

ish joyini tahlil qilishda band bo'lish darajasi;

operatsiyalarni bajarishga ketgan vaqt, tekshirishga ketgan vaqt, ishdan-ishga o'tishga ketgan vaqt, tanishish uchun ketgan vaqt, ish bajarish tezligi va x.

Ish joyini tahlil qilish har bir ish joyida shart-sharoitlarni hisobga olgan holda olib borilishi kerak. Malakali ishchilar tayyorlash 3 guruhda tashkil etiladi: 1. YUqori. 2.O`rta. 3. Past.

-Jadval

Ish joyining ta'minlanishi va tashkil etilishi

Mehnatning mo`tdil xolati	-ish joyi me'yor; -miqdor va mehnat sig`imi;</li> <li>-texnik asoslangan me'yor miqdori;</li> <li>-hisoblangan me'yor miqdori va uning rivojlanishi;</li> <li>-ish me'yoringin bajarilishi;</li> <li>-mehnatga haq to`lashning joriy etilgan me'yor samaradorligini oshirish;
Ish joyini loyihalash va tashkil etish	-iqtisodiy va operativ loyihaning xolati; -moddiy texnik ta'minlanganlik xolati; -ish joyida sifatli mahsulot ishlab chiqarishni nazorat qilishni tashkil etish; - ish joyiga taaluqli bo`lmagan zo`riqish darajasi;
Asbob va uskunalar bilan jihozlash	-mashina ish vaqtini ko`rsatuvchi jihoz;</li> <li>-ish vaqtida tartibni joriy qilish;</li> <li>-jihozning texnologik afzalliklarini joriy qilish;</li> <li>-ish joyining jihozlanganligi;</li> <li>-asboblarni qo`llash;
Ish joyi va mehnat shariotlarini rejalashtirish	-ish joyini rejalashtirish; -ishchilar ish sharoiti; -muskul energiyasini sarflash; -charchash.
Texnik jarayon	-texnik jarayonlarning rivojlanishi; -mexanizatsiyalashgan texnik jarayon darajasi; -uzviylikni ta'minlash.
Mehnatni tashkil etish va uning usullari	-joriy etilgan mehnat tartibi; -mehnatni umumiyashtirish yoki ajratish; -puxta o`yangan harakat.
Ishchilarning ijodiy yondoshuvi	-ishchi malakasi; -musobaqada ishtirok etish; -ratsionalizatsiyada qatnashishi; -tajriba almashishda qatnashishi.

**Keng tarmoqli va yuqori malakali ishchilar tayyorlashga qo`yiladigan talablar.** Oxirigi yillarda turli xil stanoklarda ishlay oluvchi, uni ta'mirlay oluvchi, mahsulot sifatini yuqori qilish uchun lozim asboblarni orasidan qulayini tanlay olib ishlatadigan ishchilarga talab ortib bormoqda. Ushbu ishchilar mehnat qilish jarayonlari va ko`p imkoniyatdan qulayini tanlay olishi kerak.

Bunday ishchilar, ya'ni, ta'mirlovchilar eski tushuncha bo'yicha oliy bajaruvchi emas.

Ushbu ishchilar bajaruvchanlik bilan bir qatorda yangi texnologiyaning rivojlanishi va ishlab-chiqarishni boshqarishda muhim rol o'ynaydi.

Ularga qulay vaziyatlarni topish jarayonida quyidagi talablar qo'yiladi:

- pnevmatika, dinamika, elektrotexnikani, fizikani hech bo'lmaganda o'rta maktab ta'lim oluvchisi darajasida bilishlari kerak;
- yaxshi texnologik tayyorgarlikka ega bo'lishlari kerak;
- metall va nometall materiallarning nomlanishi va xususiyatlarini bilishlari kerak;

- kesuvchi asboblarning zo'riqishiga chidamliligini bilishlari kerak;

- avtomatik liniyada ishlovchi har xil tipdagi stanoklarda ishlagani uchun ularning ishga tayyorgarligi hamda ularning rejalashtirilganligini bilishlari kerak. Ular shunday holatlarga tushadilarki, oqibatda turli xil nosozliklarni echishga to'g'ri keladi. SHuning uchun ular yuqori malakali bo'lishlari kerak;

- jamoa uchun sharoit yaratib berish, ta'mirlash ishini qisqa vaqtda tugallashlari kerak;

- ular ijtimoiy-iqtisodiy bilimlarga ega bo'lishlari kerak;

- brigadaning ish rejasini tuza olishlari kerak;

- ular jamoa bilan yaxshi muomalada bo'lishlari, ya'ni tillasha olishlari kerak;

- ular qanday o'zgarishlarga tayyor turishlari va boshqa brigadaga o'tib ishlash lozim bo'lganda ishlab keta olishlari shart;

- ishchilarning bajaruvchanlik funktsiyasi kamayib, aqliy mehnati ulushlari ortishi kerak;

- ishchilar mehnatida aqliy mehnat va fizik funktsiyaning organik birikmasi, ya'ni, hisoblash, to'g'rilash, analitik va nazorat funktsiyalarini bajaruvchi, texnik jarayonni o'lchovchi va tekshiruvchi, avtomatlashtiruvchi asboblarni yordamida boshqara olishlari lozim;

- yuqori malakali va keng tarmoqli ishchilar funktsiyalarining qo'llay olishlari kerak;

- madaniyat, texnika va fanning rivojlanishida mehnat umumdorligining oshishi;

- umumiy faoliyati va ishlab-chiqarish holatlariga moslashuvchanlik;

- o'rganish jarayonida tizimli ravishda malakasini oshirish evaziga keyingi ish faoliyati malakasining oshishini ta'minlab berish.

Yuqori malakali ishchilar zamonaviy ishlab-chiqarishda muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa ularning ratsionalizatorlik va ijodkorlik xususiyatlari asqotadi. Bunday ishchilarning paydo bo'lishi shundan darak beradiki, insonning ishlab-chiqarish va texnik jarayondagi rivojlanishi, bilimlarining kengayishi, chuqurlashishi va malakasining oshib borishini taqozo etadi.

Ishchilar oliy ta'limi. Hozirda professional o'qishga nisbatan talab oshib bormoqda. Ushbu talablar doirasiga nafaqat o'z ishini bajarib qolmaslik, balki kamchiliklarni tuzatish va o'z professional faoliyatini boshqarish ham kiradi. Masalan, xorij tajribasiga e'tibor bersak, Ural Davlat professional pedagogika

universiteti (UDPPU) ishchilar malakasini yanada oshirish uchun quyidagilarni taklif qildilar:

YUqori malakali ishchilar shunday tayyorgarlikka ega bo'lishlari lozimki, kasbiy tayyorgarlik yakunida ular professional ishchi hamda usta bo'la oladilar. Ular yana madaniyatli ham bo'lishlari kerak. Bunaqa bilimni beradigan o'quv yurti yangi tipdagi-Ishchilar ta'lim instituti (ITI) deb yuritiladi.

ITI o'zida quyidagilarni jamlagan: ko'p funktsiyali, tizimli, ko'p darajali ta'lim hamda maxsus professional faoliyat.

O'z sohasining etuk mutaxassisi bo'lgan ishchilar ish rejasini tuza olishlari kerak.

ITIda tor soha ishchisidan tortib ish ustasi darajasigacha bo'lgan ishchilar tayyorlanadi. Bular mahsulot tayyorlashdan iashqari ishlab-chiqarish faoliyatini ham tashkil etadi va bu mahsulotlarning bozorga olib chiqilishiga ko'maklashadi.

SHunday qilib, yuqori bilimli ishchining maqsadi quyidagilardan iborat:

- korxonalarda natijali mehnat faoliyatini tashkillashtirish;
- texnik, texnologik, ijtimoiy va iqtisodiy mahsulotlar haqida axborot olish;
- zarur bo'lganda mahsulotni sifatli ishlab chiqara olish.

UDPPU da yuqori bilimli ishchilar tayyorlash maqsadida maxsus reja ishlab chiqilgan. Ushbu rejada:

- bosqichli reyting tizimi asosida o'zlashtirishni tashkil qilish;
- umumiy faoliyatga professional darajada yo'llash;
- integrativ ta'lim;
- professional ta'limning ko'p qirraliligini tushuntirish;
- ta'limning individurlligi (reyting tizimidagi tartibning ixtiyoriy tanlanishi);
- ta'lim oluvchilarni professional ixtisoslikni tanlashga o'rgatish.

ITIda 2 ta daraja bor.

I - daraja: 3 yil muddat davom etadi.

daraja: 4 yil muddat davom etadi.

I - darajani tugatganlar III-IV razryadli slesar bo'lishadi. II - darajani tugatganlar esa yuqori darajali ishchilar bo'ladi.

ITIni tugatganlarga elektromexanika sohasi bakalavri va yuqori malakali ishchi ixtisosligi diplomi beriladi. Ular murakkab ishlarni qimmatbaho materiallar yordamida ham bajara olishadi. Ular xalq - xo'jaligining turli sohalari o'z mutaxassisligi bo'yicha ishlashadi. Ular amaliy ishlarni yuqori darajali ishchilardek ishonchli bajarishadi.

ITIda talaba keyingi faoliyat jarayonini to'liq o'rganib oladi. ITIni tamomlash o'rganish faoliyati tugadi degan emas. Bu erda faqat faoliyatning rivojlanishiga turiki beriladi. ITIning har bir kursi o'xiga xos bo'ladi. ITIda talablar reyting tizimida o'qitiladi. Bitiruvchining mehnat malakasi bilan shaxsiy xususiyatlari rivoji uyg'unlashib borishi kerak. O'qishni bitirish shaxsning rivojlanishiga bog'liq:

1-daraja - shaxsiy tayyorgarlik ijtimoiy professional faoliyatni tanlash.

2-daraja - ijtimoiy professional faoliyatda shaxsiy, bazaviy tayyorgarlikka ega bo'lish.

3-daraja - shaxsning professional tayyorgarlik darajasi.

Qar bir darajadagi ta'lim tizimli ravishda maxsus darajada tashkil etiladi.

1-daraja - dunyo haqidagi bilimlar, ularning rivojlanish qonuniyatlarini o'rganiladi.

2-daraja - talaba ish faoliyatining amaliy ko'nikmalari o'rganiladi. Bu to'liq malakaviy faoliyatni ta'minlaydi.

3-daraja - ish faoliyatida tajriba orttiriladi. Buning uchun maxsus o'ikllar kiritiladi. Malakaviy faoliyatda nazariy va amaliy ko'nikmalar shakllantiriladi.

Nazorat savollari:

1. Kasb ta'limini umumiy o'rta ta'lim va oliy ta'lim bilan integrasiyalash omillari haqida tushuntirib bering.
2. Ishchilar ixtisosligini tahlil qilish metodikasideganda nimani tushunasiz?
3. Keng tarmoqli va yuqori malakali ishchilar tayyorlashga qanday talablar qo'yiladi?
4. ITIda nechta daraja bor?

Foydalaniladigan asosiy darsliklar va o'quv qo'llanmalar ro'yxati

Asosiy darsliklar va o'quv qo'llanmalar

1. Karimov I.A. Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. –T.: SHarq, 1998. 63 b.
2. Karimov I.A. Mamlakatimiz taraqqiyotining qonuniy asoslarini mustahkamlash faoliyatimiz mezonini bo'lishi darkor. O'zbekiston Respublikasi Oliy majlisi Senatining beshinchi yalpi majlisidagi ma'ruza: Halq so'zi 2006 yil 25 fevral.
3. Karimov I.A. Asosiy vazifamiz – vatanimiz taraqqiyoti va xalqimiz farovonligini yanada yuksaltirishdir. "Xalq so'zi" 30 yanvar 2010 yil 21 son.
4. Karimov I.A. Mamlakatimizni modernizatsiya qilish va kuchli fuqarolik jamiyati barpo etish – ustuvor maqsadimizdir "Xalq so'zi" 28 yanvar 2010 yil 19 son.
5. Xodjaboev A.R., Xusanov I.A. Kasbiy ta'lim metodologiyasi. O'quv qo'llanma. –T.: 2006. -180 b.
6. Olimov Q.T. Kasb ta'limi uslubiyati. O'quv qo'llanma. – T.: 2006. 164 b.

Qo'shimcha adabiyotlar

1. Muslimov N.A. Bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarini kasbiy shakllantirish. Monografiya. –Toshkent: Fan, 2004. -127 b.
2. Xodjaboev A.R., Ikromov A.I. Akademik litsey va kasb-hunar kollejlari rahbarlarining bozor iqtisodiyoti sharoitida rahbarlik mahoratini shakllantirish.-T.: 2004, 174 b.t
3. SHaripov SH.S. va b. Kasbiy pedagogika (metodik qo'llanma). T.:TDPU,2006.56 b.
4. O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limidagi tayyorlov yo'nalishlari, kasblar, ixtisosliklar Tasniflagichi. -Toshkent, 2004. 48 b.